

TALIM

JOURNAL OF EDUCATION IN MUSLIM SOCIETIES AND COMMUNITIES

ISSN: 2587-1927

Cilt/Volume: 8

Sayı/Number: 1

TALİM
JOURNAL OF EDUCATION IN MUSLIM SOCIETIES
AND COMMUNITIES

ISSN 2587-1927

Cilt / Sayı - Volume / Issue

8 / 1

Dönem / Season

Haziran / June 2024

İletişim/Correspondence

Önder İmam Hatipliler Derneği
Akşemsettin, Şair Fuzuli Sk. no 22, 34080 Fatih/İstanbul
Telefon: +90 (212) 521 19 58
talimdergisi@gmail.com
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/talim>

TALİM

JOURNAL OF EDUCATION IN MUSLIM SOCIETIES AND COMMUNITIES

ISSN 2587-1927

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/talim>

Cilt/Volume: 8 Sayı/Number: 1

Haziran / June 2024

Yayıncı | Publisher

Talim,
Önder İmam Hatipliler Derneği'nin uluslararası
akademik yayınıdır. Talim Journal of Education in Muslim Societies and
Communities is an international academic journal of
the ÖNDER (Alumni Association of Imam Hatip High
Schools)

Editör / Editor

Ahmet Türkan

Editör Yardımcısı / Editorial Asst. | Editör Yardımcısı / Editorial Asst.

Ali Osman Kuşakçı | İshak Tekin

Alan Editörleri / Section Editors

Umut Kaya | Muhammet Fatih Adak
Saliha Uysal

Türkçe Editörü / Turkish Language Edit.

Yunus Emre Albayrak

İngilizce Editörü / English Language Editor | Arapça Editörü/Arabic Language Editor

Ahmet Türkan | Yunus Emre Albayrak

Yayına Hazırlık, Kitap İnceleme ve Son Okuma

Beyzanur Paşahan | Yunus Emre Albayrak
Abdullah Adıgüzel

Yayın ve Danışma Kurulu/Advisory Board

Ahmet Yapıcı | Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
Ayşen Gürcan | Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
Aziz Talbani | İsmailiye Araştırmaları Enstitüsü, Birleşik Krallık
Cihad Demirli | İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Enver Osman Kaan | Marmara Üniversitesi, Türkiye
Faik Tanrıku | İstanbul Medipol Üniversitesi, Türkiye
Glenn Hardaker | Brunei Darussalam Üniversitesi, Brunei
Golnar Mehran | Alzahra Üniversitesi, İran
Hasan Kaplan | İbn Haldun Üniversitesi
Hüseyin Korkut | Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Türkiye
M. Niaz Asadullah | Malezya Üniversitesi, Malezya
Muhammet Öztabak | Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türkiye
Muhiddin Okumuşlar | Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
Mustafa Karapınar | İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Ömer Akgül | Üsküdar Üniversitesi, Türkiye
Ronald Lukens | Bull North Florida Üniversitesi, ABD
Saeeda Shah | Leicester Üniversitesi, Birleşik Krallık
Saliha Uysal | İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Soon-Yong Pak | Yonsei Üniversitesi, Kore
Süleyman Doğan | Yıldız Teknik Üniversitesi
Terence Lovat | Newcastle Üniversitesi, Avustralya, Emekli
Umut Kaya | Marmara Üniversitesi, Türkiye

TALİM

JOURNAL OF EDUCATION IN MUSLIM SOCIETIES AND COMMUNITIES

Cilt / Volume 8 ◀ Sayı / Issue 1 ▶ Dönem / Season Haziran / June 2024
ISSN 2587-1927

İçindekiler / Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Orta Öğretim ve Lisans Fıkıh Müfredatlarının Karşılaştırılması (Türkiye-Suudi Arabistan Örneği)

Comparison of Secondary Education and Undergraduate Fiqh Curricula (The Case of Turkey-Saudi Arabia)

مقارنة مناهج الفقه في التعليمي الثانوي والجامعي

Sümeyye Uçur, Ahmet Ekşi 7-27

İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmenin Temel Nitelikleri

Understanding Of Teacher Competence In Islamic Education Tradition

الإسلامية التربية تقاليد في المعلم كفاءة فهم

Arife Gümüş Sarı..... 29-47

Ed. Mehmet Bahçekapılı, Ahmet Ali Çanakçı, Din Eğitiminde Ana Konular, Ankara, Eskiye Yayınları, 2021, 468 Sayfa, ISBN 13: 978-625-7673-25-9

ed. Mehmet Bahçekapılı, Ahmet Ali Çanakçı, Main Topics in Religious Education, Ankara, Eskiye Publications, 2021, 468 Pages, ISBN 13: 978-625-7673-25-9

إد. محمد بهتشكابي، أحمد علي تشاناکجي، موضوعات رئيسية في التعليم الديني، أنقرة، إسكييني

ISBN 13: 978-625-7673-25-9 المنشورات، 2021، 468 صفحة،

Ebrar Saliha Özkul..... 49-54

Semra Çinemre, Lawrence Kohlberg: Ahlak Gelişim Teorisi ve Ahlak Eğitimi Yaklaşımı Nobel Yayıncılık, 2020, Ankara, ISBN: 978-625-7258-32-6

Semra Çinemre, Lawrence Kohlberg: Moral Development Theory and Moral Education Approach Nobel Publishing, 2020, Ankara, ISBN: 978-625-7258-32-6

سمرا سينمرا، لورانس كولبرج: نظرية التطور الأخلاقي ومنهج التربية الأخلاقية نوبل

ISBN: 978-625-7258-32-6 النشر، 2020، أنقرة،

Sümeyye Can 56-59

Ayşegül Gün, Çocukların Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumları, İlâhiyât Yayıncılık, 2022, Ankara, 328 sayfa, ISBN: 9786258301397

Ayşegül Gün, Parental Attitudes in Children's Religious Education, İlâhiyat Yayıncılık, 2022, Ankara, 328 page, ISBN: 9786258301397

عائشة غول غون، مواقف الوالدين في التربية الدينية للأطفال، إلهية باينجيليك، 2022، أنقرة،

Senanur Kanat..... 61-66

Mustafa Köylü/Cemil Oruç. Gençlik Dönemi Din Eğitimi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023

Mustafa Köylü/Cemil Oruç. Youth Religious Education. Ankara: Nobel Academic Publishing, 2023

مصطفى كويلو/ جميل أروچ. التربية الدينية للشباب. أنقرة: نوبل للنشر الأكاديمي، 2023

İpek Hasancık..... 68-71

Saygıdeğer Okurlar,

Talim dergimizin 8. cilt 1. sayısı ile sizlere ulaşmanın mutluluğu içerisindeyiz. Talim'in bu sayısında 2 araştırma makalesi ve 4 kitap incelemesi yer almaktadır.

Sümeyye Uçur ve Ahmet Ekşi'nin ortaklaşa kaleme aldıkları "Orta Öğretim ve Lisans Fıkıh Müfredatlarının Karşılaştırılması (Türkiye-Suudi Arabistan Örneği)" başlıklı yazılarında Suudi Arabistan ile Türkiye'de ortaöğretim düzeyinde fıkıh konularının okutulduğu müfredatlar içerik bakımından derinlemesine incelenmiş ve karşılaştırmalar yapılmıştır.

Arife Gümüş Sarı'nın "İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmenin Temel Nitelikleri" başlıklı yazısında İslam eğitim düşüncesinin şekillenmesinde önemli katkıları bulunan alimlerin eserlerinden faydalanılarak İslam eğitim geleneği çerçevesinde öğretmenlerin sahip olması gereken özellikler incelenmiştir.

On yedi bölümden oluşan ve editörlüğünü Mehmet Bahçekapılı ve Ahmet Ali Çanakcı'nın yaptığı "Din Eğitiminde Ana Konular" başlıklı editoryal eser, Kitap İncelemesi bağlamında Ebrar Saliha Özkul tarafından eleştirel yaklaşımla ele alınmış ve eserin her bir bölümü ayrıntılı olarak irdelenmiştir.

Semra Çinemre tarafından kaleme alınan "Lawrence Kohlberg: Ahlak Gelişim Teorisi ve Ahlak Eğitimi Yaklaşımı" isimli eser Sümeyye Can tarafından Kitap İncelemesi bağlamında eleştirel yaklaşımla ayrıntılı olarak irdelenmiştir.

Ayşegül Gün tarafından kaleme alınan "Çocukların Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumları" başlıklı eser Kitap İncelemesi kapsamında Senanur Kanat tarafından hem muhteva hem de anlaşılabilirlik bağlamında eleştirel yaklaşımla ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Mustafa Köylü ve Cemil Oruç tarafından kaleme alınan "Gençlik Dönemi Din Eğitimi" başlıklı eser Kitap İncelemesi kapsamında İpek Hasancık tarafından içerik, anlam, bütünsellik ve işlevsellik bağlamında eleştirel yaklaşımla irdelenmiştir.

Talim'in bu sayısına makaleleri ve yazılarıyla katkıda bulunan başta saygıdeğer yazarlarımıza, yazıların değerlendirilme sürecinde hakem olarak destek veren saygıdeğer meslektaşlarımıza, değerlendirme ve tasarım sürecine katkı veren ekip üyelerimize teşekkür ederiz. Ayrıca siz değerli okurlara, danışma ve yayın kurulu üyelerine teşekkürü borç biliriz.

Haziran 2024

Prof. Dr. Ahmet TÜRKAN (Editör)
Necmettin Erbakan Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Konya, Türkiye
ORCID: 0000-0001-9788-5869

**Orta Öğretim ve Lisans Fıkıh Müfredatlarının Karşılaştırılması
(Türkiye-Suudi Arabistan Örneği) ***

Sümeyye Uçur¹, Ahmet Ekşi²

Öz

Türkiye’de ve Suudi Arabistan’da örgün eğitimin hemen her kademesinde fıkıh konularına yer verilmektedir. Türkiye’de İmam Hatip liselerinde ve İlahiyat fakültelerinde daha yoğun bir şekilde yer alan fıkıh konuları, Suudi Arabistan’da eğitimin her kademesinde ve Şeriat fakültelerinde öğretilmesi hedeflenmektedir. Söz konusu eğitimler, Suudi Arabistan’da Hanbelî fıkıhı, Türkiye’de daha çok Hanefî fıkıhı merkeze alınarak yürütülmektedir. Bu çalışmada öncelikle Suudi Arabistan ile Türkiye’de ortaöğretim düzeyinde fıkıh konularının okutulduğu müfredatlar içerik bakımından karşılaştırılacaktır. Üniversitelerin müfredatlarında farklılıklar olabileceği dikkate alınarak yükseköğretim seviyesinde örnek olarak İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi Şer’î İlimler Fakültesi ile Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim programları fıkıh derslerinin içerikleri bakımından mukayese edilecektir. Böylece elde edilen bulguların, fıkıh dersiyle ilgili yapılacak yeni müfredat çalışmalarına, oluşturulacak ders içeriklerine ve fıkıh öğretimi konusunda tecrübe paylaşımına katkıda bulunması beklenmektedir. Bu çalışmanı Fıkıh konusunda iki ülke arasında bir tecrübe paylaşımına olanak tanınmasının yanı sıra Tefsir, Hadis, Kelam gibi diğer alanlarda benzer çalışmalara da örneklik teşkil edecektir. Ayrıca bu ülkelerin her birinin eğitim kurumlarından alınan diplomaların diğer ülke tarafından denkliğinin kabul edilmesine ve Üniversiteler arası öğrenci değişim programlarına veri sunacak olması, bu çalışmayla ulaşılmak istenen hedeflerden bir diğeridir. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle ilgili ülkelerin incelemeye konu olan eğitim düzeylerindeki fıkıh konularını içeren öğretim programları taranarak her bir düzeyde yer alan fıkıh dersleri tespit edilmiştir. Sağlıklı bir karşılaştırma yapabilmek için ilgili öğretim programlarına uygun olarak yazılmış olan ders kitaplarının içerikleri incelenmiştir. Bununla beraber ilgili fakültelerin mezunlarıyla kişisel görüşme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Fıkıh, Fıkıh müfredatı, Örgün öğretim, Türkiye, Suudi Arabistan

* Bu çalışma, Doç. Dr. Ahmet Ekşi danışmanlığında Sümeyye Uçur yürütücülüğünde “2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı” 2023/2 dönemi içerisinde desteklenen 1919B012333333 nolu proje kapsamında yapılmıştır.

¹ Yetkilendirilmiş yazar: Sümeyye Uçur, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Email: ucursumeyye@outlook.com, ORCID: 0009-0007-0804-0460

² Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, Email: aeksi72@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3218-7837.

Comparison of Secondary Education and Undergraduate Fiqh Curricula (The Case of Turkey-Saudi Arabia)

Abstract

In Turkey and Saudi Arabia, fiqh is taught at almost every level of formal education. In Turkey, fiqh is taught more intensively in Imam Hatip schools and faculties of theology, while in Saudi Arabia it is aimed to be taught at all levels of education and in Sharia faculties. In Saudi Arabia, these trainings are centered on Hanbalī jurisprudence, while in Turkey they are centered on Hanafi jurisprudence. In this study, first of all, the curricula in which fiqh subjects are taught at the secondary education level in Saudi Arabia and Turkey will be compared in terms of content. Considering that there may be differences in the curricula of universities, at the higher education level, for example, the curricula of Imam Muhammad bin Saud University Faculty of Shar'i Sciences and Kocaeli University Faculty of Theology will be compared in terms of the content of fiqh courses. Thus, it is expected that the findings obtained will contribute to the new curriculum studies on fiqh, the course contents to be created and the sharing of experience in fiqh teaching. In addition to enabling an exchange of experience between the two countries in Fiqh, this study will also set an example for similar studies in other fields such as Tafsir, Hadith and Kalam. In addition, the fact that each of these countries will provide data for the acceptance of the equivalence of the diplomas obtained from the educational institutions of each of these countries by the other country and for student exchange programs between universities is another of the goals to be achieved with this study. Therefore, in this study, first of all, the curricula of the relevant countries that include fiqh subjects at the education levels subject to the study were scanned and the fiqh courses at each level were identified. In order to make a healthy comparison, the contents of the textbooks written in accordance with the relevant curricula were examined. In addition, personal interviews were conducted with graduates of the relevant faculties.

Keywords

Fiqh, Fiqh curriculum, Formal education, Turkey, Saudi Arabia

مقارنة مناهج الفقه في التعليمي الثانوي والجامعي

(تركيا والمملكة العربية السعودية أنموذجاً)

الخلاصة

موضوعات الفقه أخذت حيزاً في كل مراحل التعليم الرسمي التركي والسعودي، والذي يُطمح إليه هو اعتماد المواد الفقهية المُكثَّفة في المدارس الدينية التركية (مدارس الأئمة والخطباء) وكليات العلوم الإسلامية التركية مناهج رسمية في المدارس الدينية وكليات الشريعة في المملكة العربية السعودية. يتركز محور الموضوع عن المذهب المتبع في التعليم وهو الفقه الحنبلي في المملكة العربية السعودية بينما معظم الفقه التعليم التركي هو الفقه الحنفي. في هذا البحث سيتم أولاً: مقارنة محتوى المواد الفقهية في مراحل التعليم الثانوي لكلا البلدين. وسيؤخذ بالاعتبار الفروق والاختلافات بين كلا المنهجين في التعليم الجامعي، وستتم المقارنة بين كلية الشريعة في جامعة الإمام محمد بن سعود وكلية العلوم الإسلامية في جامعة قوجه أيلي (كوجايلي). يُتوقع من النتائج التي ستصدر عن هذا البحث إصدار دراسات جديدة لمحتويات الدرس الفقهي وأن يساهم في تبادل الخبرات العلمية في هذا الموضوع. إضافة إلى ذلك فهذا البحث سيكون نموذجاً لأبحاث التخصصات الشرعية الأخرى كعلم

التفسير والحديث والعقيدة، والهدف الأخير المتوقع من هذه الدراسة والذي ينبغي تحقيقه هو أن الوثائق الدراسية القادمة من المؤسسات التعليمية في كلا البلدين سيتم قبولها ومعادلتها أيضاً، وكما سيتم لاحقاً توفير برامج البعثات الطلابية بين جامعات البلدين. ولهذا السبب تم البدء أولاً بعملية مسح للمناهج المحتوية على المقررات الفقهية في كل مراحل التعليم لكلا البلدين، ولتكون المقارنة سليمة وصحيحة تم فحص فهرس الكتب الدراسية الفقهية، فضلاً عن ذلك فقد تم إجراء مقابلات مع خريجي كلا الكليتين المذكورتين.

الكلمات المفتاحية

الفقه، المقررات الفقهية، التعليم الرسمي، تركيا، المملكة العربية السعودية.

Giriş

İnanç esaslarından sonra dinin ikinci önemli halkasını insanların davranış biçimlerini ifade eden ameller oluşturur. Bunlara ahlak da eklenince İslâmî hükümler; itikadî, amelî ve ahlakî olarak üç grupta ele alınır. Temel İslâmî ilimler de bu ana konular etrafında şekillenip gelişmiştir. Bu ilimlerden amelle ilgili olanı, fıkhıdır.

Amel yönünden insanların hak ve sorumluluklarıyla ilgili hükümleri tespit edip yorumlayan fıkıh, Müslüman birey ile Allah arasındaki kul-Rab ilişkileri anlamına gelen ibadetler ile bireyin bireyle ve bireyin toplumla münasebetlerini düzenleyen muamelat hükümlerini konu edinir. Ayrıca söz konusu ilkelere aykırı davranış gösterenler için gerekli müeyyidelerle birlikte bütün bu kurallar ve bunların özel kaynaklardan çıkarılma yöntemlerini belirler. Söz konusu kuralların içtihat ve istidlâl yoluyla elde edilmiş yöntemi de *fıkıh usulü* ismiyle özelleşmiştir.³

İslâm'ın hayata açılan penceresi ve pratiği olarak nitelendirebileceğimiz *fıkıh* ile özel de fıkıh genelde bütün İslâmî ilimlerin metodolojisi diyebileceğim *fıkıh usulü*, İslâmî ilimlerin tedrisatında kendisine önemli bir yer edinmiştir. Dinî eğitimin verildiği her bölgede, devlette, okulda ve kurumda bu ilim dalı ilk sıralardan öğretilen ilim olmuştur. Ayrıca zamanın ve şartların değişmesiyle fıkıhın konularını yeniden yorumlama ihtiyacı bu ilmi daima gündemde tutmuş, eğitim ve öğretimini sürekli kılmıştır. Ancak ülkelerin eğitim yaklaşımının ve içinde bulunduğu şartların farklı olması ile söz konusu ülkelerde aynı mezhep görüşlerinin hâkim olmaması, fıkıh müfredatlarının, fıkıh derslerinde okutulan kitapların ve eğitim yöntemlerinin de farklı olmasını beraberinde getirmiştir. Bu araştırmada öncelikle orta öğretim ile lisans öğretimi müfredatları merkeze alınarak Türkiye ile Suudi Arabistan arasında bir karşılaştırma yapılacaktır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Raşit Küçük tarafından yapılan “İlâhiyat Fakültelerinin Ders Programları ve Bazı Düşünce ve Teklifler”⁴, Orhan Canpolat tarafından yapılan “Arap Ülkelerinde İlâhiyat Fakültelerinin Yapılanması, Eğitim Sistemi ve Mezunlarının İstihdam Alanları”⁵, Yusuf Eşit tarafından yapılan “Ürdün’de Fıkıh

³ Ahmet Yaman, Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 14.

⁴ Raşit Küçük, “İlâhiyat Fakültelerinin Ders Programları ve Bazı Düşünce ve Teklifler”, *Dem Dergi* 8/4 (Ocak- Nisan 2011), 54-58.

⁵ Orhan Canpolat, “Arap Ülkelerinde İlâhiyat Fakültelerinin Yapılanması, Eğitim Sistemi ve Mezunlarının İstihdam Alanları”. *Dem Dergi* 8 (Ocak- Nisan 2011): 80-85.

Dersleri”⁶, Yusuf Bahri Gündoğdu tarafından yapılan “Suudi Arabistan Eğitim Sistemi”⁷, Ahmad Yousef al-Hassan Gabarin tarafından “İslam Ülkelerindeki Yüksekokullarda Bilim Tarihi Dersinin Müfredata Eklenmesi Üzerine”⁸ başlığıyla sunulan tebliğ ve Mustafa Kırkız tarafından kaleme alınan “el-Ezher Özelinde Klasik ve Modern Eğitim”⁹ gibi çalışmalar ilgili alana katkıları bakımından çok değerli olmakla beraber sadece ilgili ülkeleri tek yönlü ele alan çalışmalardır. Bu çalışma ise yukarıda zikredilen çalışmalara ilave olarak Türkiye’deki Fıkıh öğretimiyle benzerlerini karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Elde edilen neticelerle de iki ülke arasında fıkıh öğretimi özelinde tecrübe paylaşımına zemin oluşturması bu çalışmanın birincil hedefidir. Aynı şekilde ilerleyen yıllarda her iki ülkede yapılacak müfredat çalışmalarına, iki ülke arasında diploma denkliklerine ve öğrenci değişim programlarına veri sunulması ve diğer İslâmî ilimler alanında yapılacak benzer çalışmalara örneklik teşkil etmesi de bu çalışmayla ulaşılmak istenen hedeflerdendir.

1. Suudi Arabistan’da Fıkıh Dersleri

Suudi Arabistan Krallığı 1351/1932 yılında Abdulaziz b. Abdurrahman es-Suud’un Hicaz ve Necd bölgelerini tek yönetim altında toplamasıyla kurulmuş olan bir İslâm devletidir. Ülkenin doğusunda Arap Körfezi, Katar; batısında Kızıldeniz, Akabe Körfezi; kuzeyinde Ürdün, Irak ve Kuveyt; güneyinde Umman ve Yemen bulunur. Başkenti Riyad olan ülke 2020 yılı itibariyle 35.013.414 nüfusa sahiptir.¹⁰Suudi idari yapısı ve hukuk sistemi İslâm şeriati üzerine kurulmuştur. Hukuk sistemlerinde ve eğitim sistemlerinde Hanbelî mezhebinin ve vehhâbî anlayışın etkisini görmek mümkündür.

Altı yıl ilkökul (İbtidâiyye), üç yıl ortaokul (Mutavassıta) ve üç yıl lise (Sâneviyye) olmak üzere 6+3+3 şeklinde bir sistem uygulayan Suudi Arabistan’da örgün eğitim toplamda 12 yıldır. Dönemler 3 aşamadan oluşur ve devlet okullarında kitaplar, okul servisleri ve bütün eğitim giderleri devlet tarafından karşılanmaktadır.

1.1. İlkokul Müfredatında Fıkıh Konuları

Suudi Arabistan’da fıkıh dersleri örgün eğitim sistemi içerisinde ilkökul ve ortaokulu kapsayacak şekilde 1.sınıftan 9.sınıfa kadar Dirâsetü’l-İslâmiyye (İslâmî İlimler Dersleri) adı altında haftada beş saat olarak verilmektedir.¹¹

İlkokul birinci sınıfta; Dirâsetü’l-İslâmiyye dersinin “Fıkıh ve Sülûk” başlıklı ünitesinde; Kur’ân-ı Kerîm’in yüceliği, Peygamberimizin hayatı, selamlaşma¹², ana-babaya iyilik, öğretmen hakkı, ihtiyaç

⁶ Yusuf Eşit, “Ürdün’de Fıkıh Dersleri”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2014), 459-487.

⁷ Yusuf Bahri Gündoğdu, “Suudi Arabistan Eğitim Sistemi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/1 (2013), 135-158.

⁸ Ahmad Yousef al-Hassan Gabarin, “İslam Ülkelerindeki Yüksekokullarda Bilim Tarihi Dersinin Müfredata Eklenmesi Üzerine”, çev. Salim Ayduz, *Dört Öge* 4/8 (Ekim 2015), 191-199.

⁹ Mustafa Kırkız, “el-Ezher Özelinde Klasik ve Modern Eğitim”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/1 (2014), 167-189.

¹⁰ Vizâretü’l Hâriciyye, Erişim: 25 Nisan 2023, <https://www.mofa.gov.sa/ar/Pages/default.aspx>.

¹¹ Vizâretü’l Talîmi delîlü’l hutati’d-dirâsiyye, Erişim: 18 Eylül 2023, <https://www.moe.gov.sa/ar/education/generaleducation/StudyPlans/Documents/Study-plans-1445.pdf>

¹² Dirâsetü’l-İslâmiyye, *es-saffü’l-evvelü’l-ibtidâi/el-faslü’d-dirâsiyyü’l-evvel* (Riyad: Vizâretü’l-Ta’lim, 1442), 34-58.

giderme âdâbı, temizlik¹³, abdest, namaz, namazın kılınışı ve namazı bozan durumlar¹⁴ konuları yer almaktadır.

İkinci sınıfta; insanlarla iletişim âdâbı, zikirler ve dualar, temizlik âdâbı¹⁵, yeme-içme âdâbı, mülkiyetin korunması, abdest, namazın önemi¹⁶, namazın keyfiyeti, namaz tenbihatı¹⁷ konuları ele alınmıştır.

Üçüncü sınıfta; necâsetten taharet, teyemmüm, namazın dindeki yeri ve şartları¹⁸, mescide giriş-çıkış âdâbı, cemaatle namaz, Âyete'l-kürsî, dua¹⁹, şakalaşma ve konuşma âdâbı, oturup kalkma ve giyinme âdâbı, günlük hayat (erken uyuyup erken kalkma, uykudan uyanınca edilen dua, namazı vaktinde kılma, Kur'an-ı Kerim okuma alışkanlığı)²⁰ gibi konular işlenmektedir.

Dördüncü sınıfta; suyun önemi ve kısımları (temiz ve kirli sular), abdest (farzları, sünnetleri, abdesti bozan hususlar) ve temizlik²¹, mest üzerine mesh, teyemmüm, namazın dindeki yeri ve vakitleri²², namazın rükünleri ve vâcipleri, namazdan sonraki zikirler²³; beşinci sınıfta ise ezan ve kamet, namaza gitmenin ve namazı beklemenin âdâbı, namazın dindeki yeri ve hükmü²⁴, namazın kılınışı, sünnetleri, mekruhları, cuma namazı, sehiv secdesi²⁵, özür sahibinin namazı, imamlık hükümleri, nafîle namazlar ve namaz kılmanın yasak olduğu vakitler²⁶ konuları işlenmektedir.

Altıncı sınıfta ise; cuma namazı, bayram namazları, istiskâ namazı, küsûf namazı²⁷, cenaze namazı, zekât, sadaka²⁸, oruç, hac ve umre²⁹ konularına yer verilmiştir.

1.2. Ortaokul Müfredatında Fıkıh Konuları

Ortaokulda Dirâsetü'l-İslâmiyye dersinde Fıkıh başlığı altında ilk sınıfta; tahâret, abdest, mesh, teyemmüm, ezan ve kamet, namazın dindeki yeri ve fazileti, namaza gitme âdâbı ve namazın kılınışı³⁰, namazın şartları, rükünleri, vâcipleri, sünnetleri, mekruhları, namazı bozan hususlar, sehiv secdesi³¹, nafîle namazlar, istiskâ, küsûf ve hüsûf namazları, cemaatle namaz, yolcu namazı, cuma namazı, bayram namazları, cenaze hükümleri³² konuları ele alınmaktadır.

Sekizinci sınıfta; zekâtın dindeki yeri ve vücûb şartları, zekât malları, zekâtın ödenmesi, fitır sadakası ve nafîle sadaka³³, oruç ve hükümleri (oruca bozan durumlar, ramazanda oruç tutmamayı mübah kılan haller,

¹³ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü'l-evvelü'l-ibtidâi/el-faslü'd-dirâsiyyü's-sâni* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1442), 28-54.

¹⁴ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü'l-evvelü'l-ibtidâi/el-faslü'd-dirâsiyyü's-sâlis* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 26-63.

¹⁵ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü'l-evvelü'l-ibtidâi/el-faslü'd-dirâsiyyü'l-evvel* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1442), 26-56.

¹⁶ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü's-sâniü'l-ibtidâi/el-faslü'd-dirâsiyyü's-sâni* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 28-66.

¹⁷ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü's-sâniü'l-ibtidâi/el-faslü'd-dirâsiyyü's-sâlis* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 22-53.

¹⁸ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü's-sâlisü'l-ibtidâi/el-faslü'd-dirâsiyyü'l-evvel* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1444), 32-55.

¹⁹ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü's-sâlisü'l-ibtidâi/el-faslü'd-dirâsiyyü's-sâni* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 32-60.

²⁰ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü's-sâlisü'l-ibtidâi/el-faslü'd-dirâsiyyü's-sâlis* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 32-68.

²¹ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü'r-râbiu'l-ibtidâi/el-fusülü'd-dirâsiyyetü's-selâse* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 64-93.

²² Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü'r-râbiu'l-ibtidâi/el-fusülü'd-dirâsiyyetü's-selâse* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 154-168.

²³ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü'r-râbiu'l-ibtidâi/el-fusülü'd-dirâsiyyetü's-selâse* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 220-251.

²⁴ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü'l-hâmisü'l-ibtidâi/el-fusülü'd-dirâsiyyetü's-selâse* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 86-114.

²⁵ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü'l-hâmisü'l-ibtidâi/el-fusülü'd-dirâsiyyetü's-selâse* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 188-230.

²⁶ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü'l-hâmisü'l-ibtidâi/el-fusülü'd-dirâsiyyetü's-selâse* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 316-349.

²⁷ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *Es-saffü's-sâdisü'l-ibtidâiyyü/el-fusülü'd-dirâsiyyetü's-selâse* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 74-105.

²⁸ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü's-sâdisü'l-ibtidâi/el-fusülü'd-dirâsiyyetü's-selâse* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 166-179.

²⁹ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü's-sâdisü'l-ibtidâi/el-fusülü'd-dirâsiyyetü's-selâse* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443), 252-271.

³⁰ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü'l-evvelü'l-mutavassıt/el-faslü'd-dirâsiyyü'l-evvel* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1442), 122-182.

³¹ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü'l-evvelü'l-mutavassıt/el-faslü'd-dirâsiyyü's-sâni* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1444), 114-143.

³² Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü'l-evvelü'l-mutavassıt/el-faslü'd-dirâsiyyü's-sâlis* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1444), 112-160.

³³ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü's-sâniyyü'l-mutavassıt/el-faslü'd-dirâsiyyü'l-evvel* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1444), 113-143.

kadir gecesi ve i'tikâf, orucun müstehapları, nafîle oruçlar), hac ve umrenin faziletleri vevücüb şartları³⁴ ile kurban³⁵ konuları işlenmektedir.

Dokuzuncu sınıfta helal kesimle ilgili meseleler, avlanma ve hayvanlara karşı muamele, misafirlik, yeme içme âdâbı, haram olanı yemeyi mübah kılan haller ve tedavi yolları³⁶, yeminler, cihad, giyinme-süslenme³⁷, hayız, nifas ve istihaze, izin isteme âdâbı (başkasının evine ve özel yerlere girerken izin alma), İslâm Şeriatî'nin özellikleri³⁸ konuları yer almaktadır.

1.3. Lise Müfredatında Fıkıh Dersleri

Lisenin ilk yılı öğrencilerin eğilimlerine yönelik karar alabilecekleri hazırlık mahiyetindedir. Bu yıl öğrenciler ortak dersler aldıktan sonra ikinci sınıftan itibaren Düz Lise, Bilgisayar Bilişimi ve Mühendislik, Sağlık, İşletme ve Şer'î İlimler bölümlerinden birini seçebilmektedir. Ortak olan sınıfta hem fıkıh ismiyle hem de fıkıhın konularının işlendiği bir ders bulunmamaktadır.³⁹ İkinci sınıftan itibaren öğrencilerin seçebilecekleri bölümlerden biri olan Şer'î İlimler programında müstakil birer fıkıh ve fıkıh usulü dersi yer almaktadır. Bu programın üçüncü yılında Fıkıh 1 dersi haftada 3 saat (+1 e-aktiviteler), Fıkıh usulü dersi haftada 3 saat (+1 e-aktiviteler), Fıkıh 2 dersi ise haftada 5 saat (+2 e-aktiviteler) şeklinde işlenmektedir. Fıkıh 1 kitabında Fıkıh ilmine giriş, nikahın hükümleri, talakın hükümleri, alışveriş, haram olan alışverişler, taksitle ödeme ve banka işlemleri, şirketler, vekâlet, âriyet, icâre, buluntu mal, cinayât konuları yer almaktadır.⁴⁰ Fıkıh 2 kitabında ise muâmelât, ferâiz, fıkıh usulü⁴¹ konuları yer almaktadır.⁴²

1.4. Lisans Programları Müfredatında Fıkıh Dersleri

İslâm ülkelerinde Türkiye'deki İlahiyat fakültelerinin mukâbili olarak Külliyyetü's-Şerî'a⁴³, Külliyyetü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve'd-Dirâsetü'l-İslâmiyye⁴⁴, Külliyyetü Usûli'd-Dîn⁴⁵, Külliyyetü't-Da'va ve Usûli'd-Dîn⁴⁶ gibi isimlerle adlandırılmıştır. Bu çalışmada Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da bulunan İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi Külliyyetü's-Şeria'nın fıkıh müfredatı incelenecektir.

İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi'nin temeli Kral Abdulaziz el-Suud bin Abdurrahman'ın, dönemin Suudi Arabistan müftüsü olan Muhammed bin İbrahim eş-Şeyh'ten bir ilim enstitüsü kurmasını talep etmesiyle atılmıştır. Başta enstitü olan İmam Muhammed bin Suud İslâm Üniversitesi 1373/1953 yılında Riyad'da yalnızca Şeriat Fakültesi olarak kurulmuştur. 1394/1974 ise farklı bölümleri olan bir

³⁴ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü's-sâniyyü'l-mutavassıt/el-faslü'd-dirâsiyyü's-sâni* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lim, 1443), 120-144.

³⁵ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü's-sâniyyü'l-mutavassıt/el-faslü'd-dirâsiyyü's-sâlis* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lim, 1444), 108-135.

³⁶ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü's-sâlisü'l-mutavassıt/el-faslü'd-dirâsiyyü'l-evvel* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lim, 1444), 110-156.

³⁷ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü's-sâlisü'l-mutavassıt/el-faslü'd-dirâsiyyü's-sâni* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lim, 1444), 128-157.

³⁸ Dirâsetü'l-İslâmiyye, *es-saffü's-sâlisü'l-mutavassıt/el-faslü'd-dirâsiyyü's-sâlis* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lim, 1444), 122-145.

³⁹ Vizâretü't Talimi delilü münessiki'l-mesârâti, Erişim: 16 Eylül 2023, <https://www.moe.gov.sa/ar/education/generaleducation/StudyPlans/Documents/%D8%AF%D9%84%D9%8A%D9%84%20%D9%85%D9%86%D8%B3%D9%82%20%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B3%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D8%AA%2030-11-2021.pdf>, 14.

⁴⁰ *Dirâsetü'l-İslâmiyye: Fıkıh 1* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lim, 1443).

⁴¹ Fıkıh usulü ilminin başlangıcı, şer'î hükümler, deliller, elfaz bahisleri, fetvâ ve istiftâ gibi konuları içerir.

⁴² *Dirâsetü'l-İslâmiyye: Fıkıh 2* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lim, 1443).

⁴³ Bk. <https://sharia.ju.edu.jo/Home.aspx> (Ürdün), Erişim: 21 Nisan 2024.

⁴⁴ Bk. <https://iu.edu.sa/FacultyofQuranandIslamicStudies> (Suudi Arabistan), Erişim: 21 Nisan 2024.

⁴⁵ Bk. <https://www.iu.edu.pk/usuluddin/> (Pakistan), Erişim: 21 Nisan 2024.

⁴⁶ Bk. <https://uqu.edu.sa/coldawa> (Suudi Arabistan), Erişim: 21 Nisan 2024.

üniversiteye dönüştürülmüştür. Üniversite ilk zamanlarda İslâmî ve İnsanî Bilimler ağırlıklı bir eğitim verse de zamanla gelişerek tıp, mühendislik alanlarını da bünyesine dahil etmiştir.

Bünyesinde 14 Fakülte (93 anabilim dalı), 8 Yüksek İlmî Enstitü (Suudi Arabistan ve Endonezya, Cibuti gibi farklı ülkelerde), 70 İlmî Enstitü bulunan İmam Muhammed bin Suud İslâm Üniversitesi'ne dışarıdan başvuran yabancı öğrenciler için 2 yıl zorunlu Arapça eğitimi verilmektedir. Eğitimin her kademesinde olduğu gibi sınıflarda cinsiyet ayrımı düzeni üniversite de devam etmektedir. Erkek-kadın öğrencilerin eğitim binaları ayrıdır. Erkek öğretim görevlileri bayan sınıflarına fiziki olarak girememekte, her öğrencinin masası üzerinde bulunan tableten dersleri takip edebilecekleri şekilde eşzamanlı ders verebilmektedirler.

Üniversitenin yapı taşı olan Külliyyetü-ş Şerîa (Şer'î İlimler Fakültesi) 1373/1953 yılında Riyad'da kurulmuştur. Suudi Arabistan'ın ilk fakültesidir. Şeriat Fakültesi fıkıh ağırlıklı ilerlerken Hicri 1394/1395'te ikinci anabilim dalı olan Külliyyetü'd-Da've ve Usûlü'd-Din anabilim dalına ayrılmıştır. Zaman içerisinde bu dal müstakil bir fakülte hâlini almıştır.

Hicri 1395-1396 yılında Şeriat fakültesinde fıkıh ve fıkıh usûlünde; Hicri 1399-1400 yılında Sakafetü'l-İslâmiyye (İslâm Kültürü) dalında yüksek lisans eğitimi başlamıştır. Yine aynı yılda Şeriat Fakültesi'nde İslâm İktisadı Anabilim Dalı açılmıştır. Bu anabilim dalı 28 sene sonra Külliyyetü'l-İktisâd ve'l-Ulûmu'l-İdâriyye (İktisat ve İdari İlimler Fakültesi) adıyla müstakil bir fakülte hâlini almıştır.

Şeriat Fakültesi'ne sınava tabi tutulmadan lise diploma puanı ile girilmektedir. Toplamda 4 sene 8 dönemden oluşur. Arapça bilmeyen öğrenciler üniversitenin 2 yıllık zorunlu dil eğitimine tabi olur. Dışarıdan gelen öğrenciler için senenin belli zamanlarında kayıt ilanı açan fakülte, başvuran öğrencileri yeterliliklerine göre (Hafız, imam hatip, diploma puanı) kabul etmektedir. Refah-Yol Hükümeti döneminde dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan'ın ricasıyla bu fakülte en fazla Türk öğrenci kabul ettiği dönem olmuştur. İlgili dönemde Suud Devleti bu öğrencilere maddi-manevi destek sağlamıştır. Bu fakülteden mezun olan erkek öğrenciler hâkim, savcı, avukat müftî, imam-hatip, muhtesip, İslâmî bankalarda şer'î heyette ve şer'î araştırmalar merkezinde görev alabilmektedir. Kadın mezunlar ise öğretmen, Kur'ân kursu öğreticisi ve eğitim bakanlığında müfettiş olabilmektedirler.⁴⁷

1.4.1. Şeriat Fakültesi'nin Zorunlu Fıkıh Dersleri

Üniversitelerde okutulan derslerin müfredatlarında az da olsa bazı farklılıklar olduğu için bu başlık altında örneklem olarak İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nin fıkıh müfredatı incelenecektir.⁴⁸

1.4.1.1. Fûrû Fıkıh

İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi'nin Şeriat Fakültesi'nde fıkıh müfredatı sekiz dönem boyunca ders kitabı olarak takip edilen *Hâşiyetü'r-Ravzi'l-mürbi 'şerhi Zadi'l-müstekni*⁴⁹ kitabının içeriğine göre oluşturulmuştur. Bu kitabın aslını, Hanbelî fakihi ve usûlcüsü olan İbn Kudâme el-Makdisî'nin (ö.

⁴⁷ Esra Karataş, (İmam Muhammed b.Suud İslâm Üniversitesi Şeriat Fakültesi mezunu) Kişisel görüşme, Ekim, 2023.

⁴⁸ Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye Külliyyetü'ş-Şerîa tavsîfü bernâmicî'ş-şerîati, Erişim: 1 Ocak 2024, https://units.imamu.edu.sa/colleges/sharia/study_programs/Documents/khnew.pdf, 15-19.

⁴⁹ Abdurrahman bin Muhammed bin Kasım el-Asimî en-Necdi Riyad alimlerinden, *Hâşiyetü'r-Ravzi'l-Mürbi' Şerhi Zed el- Mustakni*, (1400 hicri, 1.basım).

620/1223) fıkıh eğitiminde ders kitabı olarak kullanılmak üzere yazılan ve Hanbelî ulemâsı tarafından hayli rağbet gören, birçok şerh, hâşiye ve ihtisar çalışmasına konu olan *el-Mukni*⁵⁰ oluşturmaktadır. Söz konusu kitabı İmam el-Haccâvî (ö. 968/1560) *Zadi'l-müstekni* adıyla ihtisar etmiş, İmam Buhûtî (ö. 1051/1641) ise bu kitabı *el-Ravzü'l-mürbi' şerhi Zadi'l-müstekni* adıyla şerh etmiştir. İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi'nin Şeriat Fakültesi'nde fıkıh derslerinde okutulan kitap ise bu şerh üzerine Abdurrahman bin Muhammed bin Kâsım el-Asimî'nin (ö. 1392/1972) yazdığı *Hâşiyetü'r-Ravzi'l-mürbi' şerhi Zadi'l-müstekni* kitabıdır.⁵¹ Kitap, Hanbeli mezhebinin görüşlerini esas almakla birlikte diğer mezhep görüşlerini de ihtiva etmektedir.⁵²

Birinci dönem:

Fıkühü'l-İbâdât 1 (İbadetler Fıkhu 1): Fıkıh ilminin tanımı, tahâret, tuvalet adabı, Peygamberimiz'in (s.a.v.) insanın fitratının gereği yapması gereken kişisel bakım, misvak kullanma, abdest, mesh, gusül, teyemmüm, necâset, hayız, istihaza, nifas ve namaz hükümleri işlenmektedir.

Tarihü'l-Fıkıh (Fıkıh Tarihi): Bu derste takip edilen belirli bir kaynak olmamakla beraber çeşitli dokümanlarla Peygamberimiz zamanı fıkıhından mezheplerin oluşumuna kadar fıkıh ilminin kronolojik evreleri ele alınmaktadır.

İkinci dönem:

Fıkühü'l-İbâdât 2 (İbadetler Fıkhu 2): Sehih secdesi, nafîle namazlar, özür sahibinin namazı, bayram namazları, cenaze ve hükümleri, zekât, sadaka gibi konulara yer verilmiştir.

Üçüncü dönem:

Fıkühü'l-İbâdât 3 (İbadetler Fıkhu 3): Bu dönemin müfredatında oruç, hac, umre, kurban, akîka, cihad, devletler arası münasebetler konuları yer almaktadır.

Dördüncü dönem:

Fıkühü'l-Muâmelât 1 (Muâmelât Hukuku 1): Bu derste alışveriş hükümleri ele alınmaktadır.

Beşinci dönem:

Fıkühü'l-Muâmelât 2 (Muâmelât Hukuku 2): Bu dönemin müfredatında hacr, vekâlet, şirketler, müzâraa, icâre, âriyet, gasp, vedâa, ihyâü'l-mevât, lukata ve lakît, vakıf, hibe, vasiyetler, köle azat etme konuları işlenmektedir.

Altıncı dönem:

Fıkühü'l-Ûsra 1 (Aile Hukuku 1): Bu derste nikâh, mehir, eşlerin hakları, hul', talâk konuları ele alınmaktadır.

el-Bahsü'l-İlmî (İlmî Araştırma): Bu derste fıkıh ilmi kapsamında tez hazırlama aşamaları, ilmî araştırma yaparken izlenecek yollar öğrencilere öğretilir.

Yedinci dönem:

---

⁵⁰ Ferhat Koca, "Muvaffakuddin İbn Kudâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/140.

⁵¹ Karataş, Kişisel görüşme, Ekim 2023.

⁵² Bk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım Âsimî Necdî, *Hâşiyetü'r-Ravzi'l-mürbi' şerhi Zadi'l-müstekni*, nşr. Abdullah b. Abdurrahman b. Abdullah b. Cibrîn, Sa'd b. Abdurrahman b. Kâsım, 7 Cilt, 6. Baskı (y.y.: y.y., 1416).

Fıkhü'l-Üsra 2 (Aile Hukuku 2): Bu dönemde îlâ, zihâr, liân, iddet, yas tutmak, emzirme, nafaka, hidâne konuları işlenmektedir.

Fıkhü'l-Hudûdve't Ta'zirât (Hadler ve Tazirler): Ceza hukukunun ele alındığı bu dönemin müfredatında zina, kazf, sarhoşluk, yol kesme, isyancılar ile dinden dönenlere verilen cezalarla beraber tazir cezaları ele alınmaktadır.

Fıkhü'l-Cinâyât (Suçlar): Cinayetlerin tanımı, kısâs, diyet, diyeti üstlenen kişiler, katilin kefareti konuları işlenmektedir.

Sekizinci dönemde:

Fıkhü'l-At'îmeti ve'l-Eyman (Yiyecek, içecek ve yeminler): Yiyecek-içecek, kurban, avcılık, yeminler, nezir konuları işlenmektedir.

Fıkhü'l-Kadâ (Yargılama Hukuku): Bu derste İslâm'da hakimlik ve şartları, âdâpları, hüküm verme çeşitleri, davalar ve deliller, şahitlik, yemin, ikrar ve diğer ispat vasıtaları gibi konular işlenmektedir.

Fıkhü'l-Nevâzil (Güncel Fıkhî Meseleler): Öncelikle güncel meselelerle kastedilen durumların ve bunları bilmenin öneminden bahsedilen bu derste; ibadetlerde, muâmelâtta, aile hukukunda, cinayetlerde, hadlerde, yiyecek- içeceklerde ve hüküm vermede karşılaşılan güncel dini meseleler ve bunlarla ilgili fıkhî çözümler ele alınmaktadır.

İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi Şer'î İlimler Fakültesi'nde okutulan bir diğer fıkıh dersi ise Miras (Ferâiz) dersidir. Beşinci dönemden itibaren üç dönem süresince okutulan bu derste şu konulara yer verilmektedir:

Beşinci dönem: İslâm'dan önce ve sonra miras hükümleri, mirasa engel durumlar, mirasçılar ve çeşitleri işlenmektedir.

Altıncı dönem: Asabe, mirasın dağıtımı, mirastan mahrum olanlar, münâseha konuları işlenmektedir.

Yedinci ve son dönem: Bu dönemde terikenin paylaşımı, hüsnânın, hamile kadının, ana rahmindeki çocuğun, mefkûdun, yıkık altında kalan ve boğulanların ve zevi'lerhâmın mirası yer almaktadır.⁵³

1.4.1.2. Usûlü'l-Fıkh (Fıkıh Usûlü)

İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde usûl müfredatı, Hanbeli mezhebine bağlı kalınarak yazılan *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fi usûli'l-fıkh'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed* kitabına göre tanzim edilmiştir.⁵⁴ İki ciltten oluşan bu kitap zaman zaman diğer mezhep görüşlerine de yer verilmiştir.⁵⁵ Aşağıda içerikleri hakkında da bilgi verilecek olan usûl dersleri 8 dönem boyunca zorunlu olarak ilgili fakültenin müfredatında yer almaktadır.

Birinci dönem:

El-Hükümü's-Şer'î (Şer'î Hüküm): Usûlü'l fıkh'a giriş, vaz'i ve teklifi hükümler.

⁵³ Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye Külliyyetü's-Şerîa el-mukarrarâtülletî yer'âhe kısmü'l-fıkhî fi merhaleti'l-bakâlûriyyûs Erişim: 13 Ocak 2024, https://units.imamu.edu.sa/colleges/sharia/Pages/alfeqh_historry_271214361.aspx.

⁵⁴ Karataş, Kişisel Görüşme, Ekim, 2023.

⁵⁵ Ebû Muhammed MuvaffakuddînAbdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fi usûli'l-fıkh'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*, 6. Basım (Riyad: Dârü'l Âsime, 1419).

İkinci Dönem:

Edilletü'l-Ahkâm 1 (Hükümlerin Delilleri 1): Bu derste deliller ve çeşitleri, Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet delilleri konuları yer almaktadır.

Üçüncü dönem:

Edilletü'l-Ahkâm 2 (Hükümlerin Delilleri 2): Nesh ve icmâ konularına tafsilatlı bir şekilde yer verilmektedir.

Hilâf ve'l-Münâzara: Bu derste mantık ilmi ve bu ilmin usûlü'l fıkıh ile alakası, usûlü'l-fıkıhta ihtilâf ve münazaranın hükümleriyle âdâbına yer verilmiştir.

Dördüncü Dönem:

Edilletü'l-Ahkâm 3 (Hükümlerin Delilleri 3): Bu derste kıyas delili işlenmektedir.

Makâsîdü'ş-Şerîa (Şer'î Hükümlerin Gayeleri): Bu derste makâsîdü'ş-Şerîanın tanımı, deliller, bu ilmi bilmenin yolu, sıfatları, şartları, ilmin oluşumu, tedvin edilmesi, konusu, faydası, usûl ile alakası, kısımları, İmam Şafii'nin maksatları taksim yöntemi, makâsîdın ictihâdi delillerle alakası, müctehid için makâsîdın önemi, ictihâtta makâsîd ilminin kullanılması (özellikle çağdaş meselelerde), makâsîd kuralları konuları işlenmektedir.

Beşinci Dönem:

Edilletü'l-Ahkâm 4 (Hükümlerin Delilleri 4): Üzerinde ittifak olmayan fer'i deliller (İstishâb, şer'u men kablênâ, kavlü's-sahabi, istihsan, örf, seddu'zzerâî), delillerin teâruzu konuları ele alınmaktadır.

El-Kavâidü'l-Fıkhiyye 1 (Fıkıh Kâideleri 1): Fıkıh kâidelerinin doğuşu, gelişimi, tedvini ile çeşitleri, hüccet oluşu, bu alanda yazılmış kitaplar incelenmektedir. Bununla beraber önemli kâidelerden bazıları tek tek ele alınarak tafsilatlı bir şekilde işlenmektedir. Bu derste şu kâidelere yer verilir: Ameller niyetlere göredir, şek ile yakîn zâil olmaz, meşakkat teysiri celbeder, zarar ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur.

Altıncı Dönem:

Delâletü'l-Elfâz 1 (Lafızların Delâleti 1): Bu derste lafızların kısımları (Hakikat, mecâz, mücmel, zâhir, emir, nehiy) konularına yer verilmiştir.

El-Kavâidü'l-Fıkhiyye 2 (Fıkıh Kâideleri 2): Bu derste önceki dönemdeki kâidelere yenileri eklenerek devam edilmektedir. Bu kâideler: Âdet muhakkemdir, kelâmın i'mâli ihmâlinde evlâdır, vücutta bir şeye tabi olan hükümde dahi ona tabi olur, mevrîd-i nasta ictihâda mesâğ yoktur, ictihâd ictihâdla nakz olunmaz, alınması haram olanın verilmesi de haramdır.

Yedinci Dönem:

Delâletü'l-Elfâz 2 (Lafızların Delâleti 2): Âmm ve hâs, mutlak ve mukayyet, mantûk ve mefhum, mânâ harfleri, ihtilâflı meselelerde yapılması gerekenler işlenmektedir.

Tahrîcü'l-Fürû Ale'l-Usûl (Fıkıh Hükümlerin Usûlî Dayanakları): Bu derste usûl ve fûruun anlamı, tahrîcin anlamı, tahrîc ilmiyle usûlü'l-fıkıh ilmi arasındaki ilişki, tahrîcin nasıl yapıldığı, usûl kâidelerini bilmenin tercih hususunda nasıl fayda sağladığı gibi konular ele alınmaktadır.

El-Bahsü'l-İlmî (İlmî Araştırma): Bu derste usûlü'l fıkıh kapsamında tez hazırlama aşamaları, ilmî araştırma yaparken izlenecek yollar öğrencilere öğretilir.

Sekizinci Dönem:

El-İctihâd: İctihâdın manası ve hükümleri, taklid, fetva vermek ve hükümleri, teâruz ve tercih konularına yer verilmiştir.⁵⁶

2. Türkiye’de Fıkıh Dersleri

Dört yıl ilkökul, dört yıl ortaokul ve dört yıl lise olmak üzere 4+4+4 şeklinde bir sistem uygulanan Türkiye’de örgün eğitim toplamda 12 yıldır. Din öğretimi müfredatı açısından ilkökoldan sonra biri normal ortaokul ve lise diğeri de imam hatip ortaokulu ve imam hatip liseleri olmak üzere iki kısımda incelemek gerekir.

Yüksek öğretimde ise fıkıh dersleri, İlahiyat Ön lisans, İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) Programları ile İlahiyat ve İslâmî İlimler Fakültelerinin müfredatlarında yer almaktadır. Son yıllarda bazı Hukuk Fakültelerinin müfredatlarında da İslâm Hukuku derslerine yer verildiği görülmektedir.⁵⁷

2.1. İlkokul ve Ortaokul ile Lise Müfredatlarında Fıkıh Konuları

Türkiye’de ilkökulla birlikte birinci kategoride yer alan okullarda dini bilgiler, on iki yıllık zorunlu örgün eğitim sistemi içerisinde ilkökul dördüncü sınıftan itibaren lise son sınıfa kadar haftada 2 saat Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde zorunlu olarak verilmektedir.

Dördüncü sınıf müfredatının “İslâm’ı Tanıyalım” ünitesinin İslâm’ın Şartları başlığı⁵⁸ altında namaz, zekât, oruç ve hac konularına yer verilmektedir.⁵⁹ “Din ve Temizlik” ünitesinde ise ibadetlerle temizlik arasındaki münasebet konusu yer almaktadır.⁶⁰ Söz konusu müfredata uygun olarak yazılan ders kitaplarında ise beden, elbise ve çevre temizliğinin yanı sıra abdest ve taharet konuları işlenmiştir.⁶¹

Fıkıhın önemli konularından biri olan oruç ibadetine “Ramazan ve Oruç” başlığıyla beşinci sınıfın ikinci ünitesinde yer verilmiştir. “Ramazan orucu ve önemi, Ramazan ve oruçla ilgili kavramlar, Kültürümüzde ramazan ve oruç şeklinde üç başlıkta ele alınmıştır.⁶² Altıncı sınıfta namazın önemi, kılınışı ve çeşitleri⁶³, yedinci sınıfta hac, umre ve kurban ibadetleri⁶⁴, sekizinci sınıfta ise zekât ve sadaka⁶⁵ konularına yer verilmiştir.

Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin müfredatında her bir sınıf düzeyinde fıkıh konuları yer almaktadır. Dokuzuncu sınıf müfredatının İslâm ve İbadet başlıklı üçüncü ünitesinde “İslâm’da ibadetin kapsamı, amacı ve önemi konularıyla ibadet yükümlülüğü, ibadetlerin ilkeleri ve ibadetlerle ahlak arasındaki

⁵⁶ Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye Külliyyetü'ş-Şeria el-mukarrarâtülleti yer'âhe kısmü usûli'l-fikhi, Erişim: 1 Ocak 2024. https://units.imamu.edu.sa/colleges/sharia/Pages/asolfeqh_history_271214362.aspx.

⁵⁷ Bk. Kocaeli Üniversitesi, “Hukuk Fakültesi Müfredatı”, Erişim: 15 Nisan 2024. <https://hukuk.kocaeli.edu.tr/>

⁵⁸ Millî Eğitim Bakanlığı, “Din kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı 4-8”, <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=318>, 17.

⁵⁹ Hulusi Yiğit vd. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2022), 37-41.

⁶⁰ DKAB Dersi Öğretim Programı, 19.

⁶¹ Yiğit vd., *İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı*, 106-107.

⁶² DKAB Dersi Öğretim Programı, 22.

⁶³ DKAB Dersi Öğretim Programı, 27.

⁶⁴ DKAB Dersi Öğretim Programı, 32.

⁶⁵ DKAB Dersi Öğretim Programı, 37.

ilişkilere yer verilmiştir.⁶⁶ Onuncu sınıfının üçüncü ünitesinde yer alan “din ve aile, din ve sosyal değişim, din ve ekonomi ile din ve sosyal adalet” konuları fikhin kapsamına girmektedir.⁶⁷ Aynı sınıfın beşinci ünitesinde ise fikhin önemli konularından biri olan mezhepler konusu “İslâm Düşüncesinde Fıkhî Yorumlar” başlığı altında ele alınmıştır.⁶⁸ On birinci sınıf müfredatında ise fikhin kapsamına giren konulardan biri olan cihat ve savaş hukukuna dair bilgilere yine üçüncü üniteye yer verilmiştir.⁶⁹ Güncel fıkıh meseleleri kapsamında yer alan iktisat, gıda, sağlık ve tıpla ilgili güncel meseleler on ikinci sınıf müfredatının “Güncel Dinî Meseleler” başlıklı dördüncü ünitesinde kendisine yer bulmuştur.⁷⁰

Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin yanı sıra ortaokul düzeyinde haftada iki saat olmak üzere iki bölümden oluşan (İslâm 1 ve 2) seçmeli “Temel Dini Bilgiler” dersi yer almaktadır. Söz konusu dersin ikinci bölümü fikhin önemli konularından olan “dinî hükümler, namaz, oruç, zekât, hac ve kurban” konularını içermektedir.⁷¹ Yine ortaokul 6, 7, ve 8 sınıflar düzeyinde “Hukuk ve Adalet” adında bir seçmeli ders bulunmakla birlikte dersin içeriği doğrudan günümüz merî hukukla bağlantılı olarak ele alınmıştır.⁷² Dolayısıyla fıkıhla doğrudan bir bağlantı kurmak oldukça zordur.

Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgesinde lise türlerine göre okutuldukları sınıflar farklılık gösterse de bütün lise türlerinde iki bölümden oluşan (İslâm 1 ve 2) “Temel Dini Bilgiler” adıyla bir seçmeli ders olarak yer almaktadır.⁷³ Birinci bölümde fıkıhla ilgili “İslâm ve Hayat”, “İslâm ve Ekonomik Hayat” ve “İslâm ve Hukuk” başlıklı üç üniteye yer verilmiştir. Bu ünitelerde başta fikhin temel ilkeleri olmak üzere aile, borçlar ve ceza hukukuna dair konular ele alınmıştır.⁷⁴ Seçmeli Temel Dini Bilgiler dersinin ikinci kısmında (İslâm 2) ikinci ünite namaza, üçüncü ünite oruç ve zekâta, dördüncü ünite ise hac ve kurban konularına ayrılmıştır.⁷⁵

2.2. İmam Hatip Ortaokulu ve Liseleri Müfredatında Fıkıh Dersleri

İmam hatip ortaokullarının 2023-2024 haftalık ders çizelgesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin yanı sıra 6 ve 7. Sınıflarda haftada bir saat olmak üzere okutulması zorunlu olan Temel Dini Bilgiler dersi yer almaktadır.⁷⁶ İmam hatip liseleri haftalık ders çizelgesinde fıkıh konularının işlendiği onuncu sınıf

⁶⁶ Millî Eğitim Bakanlığı, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)”, Erişim: 15 Ekim 2023, https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_05/15104708_201813015378536-DKAB_9-12_SYnYf_DOP_2018.pdf, 16.

⁶⁷ DKAB Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim), 21.

⁶⁸ DKAB Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim), 24.

⁶⁹ DKAB Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim), 26.

⁷⁰ DKAB Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim), 32.

⁷¹ Millî Eğitim Bakanlığı, “Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programı”, Erişim: 15 Ekim 2023, https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_08/17173525_TemelDiniBilgiler_Ortaokul_2017.pdf, 14, 22-28.

⁷² Millî Eğitim Bakanlığı, “Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı (Ortaokul 6, 7 Veya 8. Sınıf)”, Erişim: 15 Ekim 2023, <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2017111153856850-HUKUK%20VE%20ADALET%20ÖĞRETİM%20PROGRAMI%20Kasım2017.pdf>

⁷³ Millî Eğitim Bakanlığı, “Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgesi”, Erişim: 15 Ekim 2023, https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_02/21173451_ort_ogrtm_hdc_2018.pdf

⁷⁴ Millî Eğitim Bakanlığı, “Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslâm 1-2) Dersi Öğretim Programı”, Erişim: 15 Ekim 2023, <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=323>, 14-17.

⁷⁵ Millî Eğitim Bakanlığı, “Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslâm 1-2) Dersi Öğretim Programı”, Erişim : 15 Ekim 2023, <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=323>, 20, 22-24.

⁷⁶ Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, “İmam Hatip Ortaokulu Haftalık Ders Çizelgesi”, Erişim: 15 Ekim 2023, https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_09/12100233_iho-haftalik-cizelge.pdf.

“Fıkıh” dersinin yanı sıra dokuzuncu sınıfta Temel Dini Bilgiler” dersi ile 11. Sınıfta Hitabet ve Mesleki Uygulama” derslerine yer verilmiştir.⁷⁷

2.2.1. İmam Hatip Ortaokulları Müfredatında Fıkıh Dersleri

DKAB dersi müfredatı diğer ortaokullarla aynı olan İmam-Hatip Ortaokullarında, altıncı ve yedinci sınıfta haftada bir saat olan “Temel Dini Bilgiler” dersinde ağırlıklı olarak inanç ve mü’min kimseden beklenen tutum ve davranışların yanı sıra temizlik çeşitleri, namazla ilgili hükümler, sehiv ve tilâvet secdesi, namaz duaları gibi ibadet konularına da yer verilmiştir.⁷⁸Bu öğrenim seviyesinde müstakil olarak okutulan bir fıkıh dersi yoktur.

2.2.2. İmam Hatip Liselerinin Müfredatında Fıkıh Dersleri

İmam hatip lisesi dokuzuncu sınıf müfredatında haftada 1 saat olarak yer alan “Temel Dini Bilgiler” dersinin “İbadet Hayatımız” başlıklı ikinci ünitesi temel ibadetleri içermektedir.⁷⁹İlgili ünite; ibadetin kabul şartları, temizlikle ilişkisi, abdest, gusül, teyemmüm, namaz, oruç, infak, sadaka, zekât, hac, umre ve kurban başlıkları altında işlenmektedir.⁸⁰

İmam-Hatip lisesi onuncu sınıf müfredatında haftada iki saat olmak üzere zorunlu “Fıkıh” dersi yer almaktadır. Toplam beş üniteden oluşan fıkıh müfredatının “Fıkıh İlmi” başlıklı birinci ünitesi “fıkıhın amacı ve önemi, fıkıhın konusu ve kapsamı, fıkıh ile fıkıh usulü ilişkisi, fıkıh ilminin diğer ilimlerle ilişkisi, fıkıh ilminin temel ilkeleri” konularını içermektedir. Daha sonra “Fıkıh İlminin Doğuşu, Gelişmesi ve İçtihad”⁸¹, “Fıkıhî Hükümler ve Kaynakları”⁸², “İbâdât”⁸³, “Muâmelât ve Ukûbât”⁸⁴ başlıkları altında diğer ünitelerde⁸⁵ fıkıhın belli başlı konuları ele alınmıştır.⁸⁶

Diğer taraftan on birinci sınıf Hitabet ve Mesleki uygulama dersi müfredatının “Dinî Hitabet Türü Olarak Hutbe ve Vaaz” başlıklı üçüncü ünitesinde fıkıhın konularından hutbenin hükümlerine yer verilmiştir. Ayrıca “Cenaze ve Adabı” başlıklı altıncı ünitesinde ise cenazeye ilgili fıkıhî hükümler⁸⁷ ele alınmıştır.

2.3. İlahiyat Ön Lisans ve Lisans Programlarında Fıkıh Dersleri

Türkiye’de yükseköğretim düzeyinde fıkıh dersleri iki yıllık ilahiyat/İslâmî ilimler ön lisans ve İLİTAM programları ile dört yıllık İlahiyat/İslâmî ilimler lisans programlarında yer almaktadır.

⁷⁷ Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, “Anadolu İmam Hatip Lisesi Haftalık Ders Çizelgesi”, Erişim: 15 Ekim 2023, https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_09/11120859_ahil-haftalik-cizelge.pdf.

⁷⁸ Millî Eğitim Bakanlığı, “Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Temel Dini Bilgiler (İslâm 1-2) Dersi Öğretim Programı”, Erişim: 15 Ekim 2023, <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=383,11>; Abdullah Açık vd., *Temel Dini Bilgiler (İslâm 2)* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2021), 42-81.

⁷⁹ Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, “Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programı”, Erişim: 15 Ekim 2023, https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_03/08143622_TDB_DOP.pdf, 90.

⁸⁰ Ahmet Özdemir vd., *Anadolu İmam Hatip Lisesi Temel Dini Bilgiler* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2021), 40-66.

⁸¹ Mezheplerin Oluşum Dönemi başlığı altında dört mezhep, Fıkıh İlminde Mezhepler Sonrası Gelişmeler konuları ele alınmıştır.

⁸² Bu başlık altında ehliyet, hüküm, azimet ve ruhsat, asli ve fer’i deliller konuları yer almaktadır.

⁸³ Namaz, zekât, hac, kurban, oruç, cihat konuları ele alınmıştır.

⁸⁴ Sosyal hayat (aile hayatı ve hükümleri, miras), Ekonomik hayat (mülkiyet, akitler, karz, sarf, faiz, borsa, sigorta, enflasyon, hileli satış, karaborsacılık, yapay olarak fiyatlarla oynama) ve İslâm ceza hukuku konularına yer verilmiştir.

⁸⁵ Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, “Fıkıh Dersi Öğretim Programı”, Erişim: 15 Ekim 2023, https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_03/08143622_FYkYh_DOP.pdf, 18.

⁸⁶ Söz konusu müfredata uygun olarak yazılan ders kitabı için bk. Orhan Çeker vd., *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh* (Ankara: Devlet Kitapları, 2019).

⁸⁷ Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, “Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersi Öğretim Programı”, Erişim: 15 Kasım 2023, https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_03/08143622_Hitabet_DOP.pdf, 80.

2.3.1. İlahiyat Ön Lisans Programlarında Fıkıh Dersleri

Türkiye’de 2023-2024 Eğitim Öğretim yılı itibariyle ilahiyat alanında eğitim veren üç ön lisans programı bulunmaktadır. Bunlar Anadolu Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi’ne bağlı Açık Öğretim Fakültesi bünyesinde İlahiyat Ön lisans ve Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi bünyesinde eğitim veren İslâmî İlimler ön lisans programlarıdır. Her üç programda fıkıhla ilgili üç zorunlu ders bulunmaktadır. Bunlardan biri her üç programda da birinci yarıyıl müfredatında yer alan “İslâm İbadet Esasları” ve ikinci yarıyıl da yer alan “İslam Hukukuna Giriş” ile üçüncü yarıyıl da yer alan “Günümüz Fıkıh Problemleri” dersidir.⁸⁸ İslâm İbadet Esasları dersinde “ibadet kavramı ve mükellefiyet, temizlik, namaz, oruç, zekât, hac, umre, kurban, adak, yeminler ve kefaretlere”⁸⁹ konuları işlenirken İslâm Hukukuna Giriş dersinde ise İslâm hukukunun tarihsel gelişimi, okulları, kurumları, alt disiplinleri, teorisi (hüküm ve içtihat) ve pratiği (aile hukuku, eşya hukuku, borçlar hukuku, uluslararası hukuk ve ceza hukuku) konuları işlenmektedir.⁹⁰ Günümüz Fıkıh Problemleri dersinde ise “Fıkıh ve ichtihad, fıkıhta hükümlerin değişmesi, ibadet hayatı, hilâli tespit şekli, cem etme sebepleri, kadınların özel hallerinde ibadetleri, zekat, eş seçimi ve velinin rolü, boşama yetkisi ve devri, aynı anda gerçekleşen üç boşama, istihale ve karışımı yiyecek içeceklerde helallik, alkollü içecekler ve bağımlılık, fıkıh açısından tıbbî uygulamalar, İslâmî açıdan eğlence, spor ve sanat, ticari hayatta helaller ve haramlar, vade farkı, kaparo, sigorta, faizli işlemleri katılım bankacılığı, menkul kıymetler, gayrimüslimlerle ilişkiler.” gibi konular yer almaktadır.⁹¹

2.3.2. İlahiyat Lisans Programlarında Fıkıh Dersleri

Türkiye’de lisans düzeyinde ilahiyat eğitimi, İlahiyat ve İslâmî İlimler fakültelerinde verilmektedir. Bu fakültelerin isimlerinde ve eğitim dillerinde (Türkçe, Arapça ve İngilizce) farklılık olmakla birlikte müfredatları büyük oranda aynıdır. Ancak ilk, orta, lise ve ön lisans programlarının aksine lisans programlarında içerik büyük oranda benzer olmasına rağmen ders isimleri ve derslerin bulunduğu dönem bakımından üniversiteler arasında farklılık bulunabilmektedir. Bu nedenle fıkıh dersi bakımından bütün ilahiyat fakültelerinin müfredat ve ders içeriklerini tek tek ele almak yerine bir fakülte örneği üzerinden karşılaştırma yapılacaktır. Bu çalışmada 2013 yılında kurulan ve 2015-2016 öğretim yılında eğitim öğretime başlayan Kocaeli Üniversitesi (KOU) İlahiyat fakültesi⁹² tercih edilmiştir. Bu tercihin en önemli nedeni, en güncel İlahiyat müfredatına ve en kapsamlı fıkıh müfredatına sahip olan fakültelerden biri olmasıdır. Zira KOU İlahiyat Fakültesi müfredatında haftada 16 saat zorunlu, 18 saat program seçmeli ve 4 saat üniversite seçmeli olmak üzere toplamda 38 saat fıkıh dersi yer almaktadır.⁹³

⁸⁸ İstanbul Üniversitesi, “İlahiyat Ön Lisans Programı Eğitim Bilgi Sistemi”, Erişim: 17 Ekim 2023, [https://ebs.istanbul.edu.tr/home/dersprogram/?id=21314&birim=ilahiyat_onlisans_programi_\(acikogretim\)&yil=2022](https://ebs.istanbul.edu.tr/home/dersprogram/?id=21314&birim=ilahiyat_onlisans_programi_(acikogretim)&yil=2022); Anadolu Üniversitesi, “İlahiyat Program Tanıtımı” Erişim: 17 Ekim 2023, <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/turkiye-programlari/acikogretim-fakultesi-onlisans-programlari-2-yillik/ilahiyat>; Atatürk Üniversitesi, “İslâmî İlimler Genel Bilgiler”, Erişim: 17 Ekim 2023, <https://ataaof.edu.tr/programlar/İslâmî-ilimler-ilahiyat>

⁸⁹ İstanbul Üniversitesi, “İslâm İbadet Esasları”, Erişim: 17 Ekim 2023, [https://ebs.istanbul.edu.tr/home/izlenec/?id=77735&bid=21314&birim=ilahiyat_onlisans_programi_\(acikogretim\);](https://ebs.istanbul.edu.tr/home/izlenec/?id=77735&bid=21314&birim=ilahiyat_onlisans_programi_(acikogretim);) Atatürk Üniversitesi, “İslâmî İlimler Genel Bilgiler”, Erişim: 17 Ekim 2023, <https://ataaof.edu.tr/programlar/İslâmî-ilimler-ilahiyat>

⁹⁰ İstanbul Üniversitesi, “İslâm Hukukuna Giriş”, Erişim: 17 Ekim 2023, [https://ebs.istanbul.edu.tr/home/izlenec/?id=77720&bid=21314&birim=ilahiyat_onlisans_programi_\(acikogretim\)](https://ebs.istanbul.edu.tr/home/izlenec/?id=77720&bid=21314&birim=ilahiyat_onlisans_programi_(acikogretim))

⁹¹ Bk. <https://abp.anadolu.edu.tr/tr/ders/tanitim/219217/47/2>, Erişim: 21 Nisan 2024.

⁹² Kocaeli Üniversitesi, “İlahiyat Fakültesi Hakkında”, Erişim: 1 Nisan 2024. <https://ilahiyat.kocaeli.edu.tr/sayfalar/hakkimizda-ced>

⁹³ Kocaeli Üniversitesi, “İlahiyat Fakültesi Dersler”, Erişim: 17 Ekim 2023, <https://ilahiyat.kocaeli.edu.tr/>

1992 yılında kurulan Kocaeli Üniversitesi günümüzde 21 Fakülte, 16 Meslek Yüksekokulu ve 4 Enstitü ile hizmet veren bir devlet yükseköğretim kurumudur. 2679 akademik personeli olan üniversitede 61.300 öğrenci öğrenim görmektedir. Uluslararası etkileşimleri bünyesinde barındıran üniversite 2023 yılı itibariyle 84 ülkeden 1898 öğrenciyi lisans ve lisansüstü eğitimi için kabul etmiştir.⁹⁴

Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Kur'an, Arapça, kelam, fıkıh, hadis ve tefsir gibi temel İslâmî ilimlerin yanı sıra siyer, İslâm tarihi, din felsefesi, dinler tarihi, din sosyolojisi ve din psikolojisi gibi lisans dersleri verilmektedir. Lisans derslerini örgün ve uzaktan (İLİTAM) olmak üzere iki ayrı program altında veren fakültenin sunduğu uzaktan eğitim hizmetine de Türkiye'nin her yerinden katılım sağlanmaktadır. İncelememizin kapsamında yer alan örgün lisans eğitimi zorunlu Arapça hazırlık sınıfıyla beraber toplamda 5 yıldır.

İlahiyat Fakültesinden mezun olanlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatında vaiz, imam-hatip, müezzin-kayyım, Kuran kursu öğreticisi; Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda din kültürü ve ahlak bilgisi, imam hatip ortaokulu ve liselerinde ise meslek dersleri öğretmeni olarak çalışma olanaklarına sahiptir. Bu durum ilahiyat fakültelerinin müfredatına pedagojik formasyon derslerinin dahil edilmesini beraberinde getirmiştir.⁹⁵ Ayrıca ilahiyat fakültesi mezunları orduda din subayı, hastane ve öğrenci yurtlarında manevi danışmanlık görevlerinin yanı sıra lisansüstü öğrenime devam ederek ilahiyat fakültelerinde öğretim elemanı olabilmektedirler.

2.3.2.1. Zorunlu Fıkıh Dersleri⁹⁶

İslâm İbadet Esasları: “Temizlik, İslâm'ın temel ibadetleriyle ilgili (namaz, zekât, oruç, hac, kurban) fikhî hükümler, yemin, adak ve kefâretler, helâl ve haram kavramları, gıda, giyinme, tedavi, ticari işlemler, spor, sanat ve eğlence hayatına” ilişkin helâller ve haramlar konuları ele alınmaktadır.

İslâm Hukukuna Giriş: “İslâm fikhının tarihi gelişimi (Fıkıhın doğuşu, mezheplerin teşekkülü, mezhepler dönemi, kanunlaştırma dönemi), şer'î hükümler ve kaynakları, şer'î hükümlerin genel maksatları, İslâm fikhının literatürü, genel yapısı ve fikhın genel kâideleri” konuları işlenmektedir.

İslâm Hukuku 1: Bu derste, “İslâm şahıs hukuku (ehliyet ve çeşitleri), İslâm aile hukuku (nikâh akdi, evliliği sona erdiren işlemler, evliliğin sona ermesinin sonuçları), İslâm miras hukuku (temel kavramlar ve kırk hâl), İslâm anayasa hukuku (devletler hukuku ve kamu maliyesi), İslâm ceza hukuku (suç ve ceza kavramları, suçun unsurları, ceza ilkeleri, suçlar ve cezaları)” konuları işlenmektedir.

İslâm Hukuku 2: “İslâm eşya hukuku (mal kavramı, mülkiyet hakkı ve çeşitleri, sınırlı aynî haklar), borçlar hukuku (borç kavramı, borcun unsurları ve kaynakları, özel borç ilişkileri), İslâm yargılama hukuku (yargılama kavramı, yargı görevi ve kurumları, kâdî, yargılama usûlü, ispat vasıtaları)” konuları ele alınmaktadır.

İslâm Hukuk Usûlü 1: Bu derste “İslâm hukukunun kaynakları (Kitap, sünnet, icma, kıyas, maslahat, istihsan, örf, sedd-i zerâi, önceki şartlar, sahabi kavli) işlenmektedir.

⁹⁴ Kocaeli Üniversitesi Hakkında, Erişim: 21 Nisan 2024, <https://www.kocaeli.edu.tr/>

⁹⁵ Yüksek Öğretim Kurulu'nun 23/06/2017 tarih ve 75850160-104.01.07.01.43446 sayılı kararı.

⁹⁶ Kocaeli Üniversitesi, “İlahiyat Fakültesi Müfredatı Zorunlu Fıkıh Dersleri” Erişim: 3 Nisan 2024, <https://ilahiyat.kocaeli.edu.tr/>

İslâm Hukuk Usûlü 2: Hüküm (Teklifi ve vaz’i hükümler), hâkim, hüsün-kubuh teorisi, hükme konu olan fiiller, mükellef ve ehliyet teorisi, nasları anlamının ve hüküm çıkarmanın yolları, elfaz bahisleri, hükümlerin gayeleri, delillerin teâruzı, nesih, içtihâd ve taklid” ele alınır.⁹⁷

Bütün bu zorunlu derslerde klasik fikhın konuları modern tasnif ve yöntemlere göre işlenmekte olup daha çok doğrudan ilgili dersler için yazılan kitaplar okutulmaktadır.⁹⁸ Başta eğitim dili Arapça olan İslâm Hukuku 2 dersi olmak üzere eğitim dili Türkçe olan diğer derslerde ders kitaplarının yanı sıra *Usûlü’s-Serahsî, el-İhtiyâr, Muhtasârü’l-Kudûrî* ve *el-Veciz* gibi fikhın klasik ve modern literatüründen seçilen Arapça metin okumalarına da ders işleniş sürecinde yer verilmektedir.

2.3.2.2. Seçmeli Dersler⁹⁹

İslâm Hukuku’nun Genel İlkeleri: Bu derste fikhın genel ilkeleriyle ilgili kavramlar ile Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’nin mukaddimesinde yer alan fikhın genel ilkeleri örnekleriyle beraber işlenmektedir.

İslâm Çocuk Hukuku: “Çocuk kavramı, çocuğun ehliyeti, ehliyet durumuna göre tasarruflarının geçerliliği, dinî, malî ve cezaî sorumlulukları, çocuğun aile ve toplumda sahip olduğu haklar” ele alınmaktadır.

Klasik Fıkıh Metinleri: Bu derste klasik eserlerden seçilen usûl-i fikhî, fûrû-i fikhî ve kavâid metinleri tanıtılarak okutulmaktadır.

Mukayeseli İslâm Hukuku: “Fukahanın ihtilaf nedenleri, mezheplerin teşekkülü ve örneklerle mezhep görüşlerinin mukayesesi” işlenmektedir.

Günümüz Fıkıh Problemleri: Derste “fıkıh ilminde ortaya çıkan yeni sorunlar (ibadetler, aile hayatı, ticari hayat, gıda maddeleri, tıp, sanat, spor ve eğlence, gayri müslimlerle ilişkiler vb. konularla ilgili fikhî problemler) ve çözümleri” ele alınmaktadır.

Osmanlı Hukuk Düzeni: Osmanlı hukukunun temel özellikleri, tarihi arka planı, şer’î hukuk-örfî hukuk ayırımı, kanunnameler, fetva ve kaza müesseseleri, şer’iyye sicilleri, batılılaşma döneminde Osmanlı hukuku ele alınmaktadır.

Vakıflar Tarihi ve Hukuku: Derste vakıf hukukuna dair fikhî hükümler işlenmektedir.

Modern Fıkıh Metinleri: Modern dönemde yazılan fıkıh eserlerinden seçilen usûl-i fikhî, fûrû-i fikhî ve kavâid metinleri tanıtılarak okutulmaktadır.

İslâm Hukuk Metodolojisinde İctihâd Düşüncesi: İctihâdın kavramsal sınırı, müctehid, ictihâdın konusahası, ictihâd ehliyeti ve şartları, ictihâdın hükmü, isabet meselesi, sürekliliği bakımından ictihâd” konuları işlenmektedir.

İslâm İktisat Düşüncesi: Bu derste, İslâm iktisadının kaynakları, özellikleri, tarihi ve literatürü, İslâm kamu mâliyesi, İslâm iktisat siyaseti ve bunlara dair fikhî hükümler konuları ele alınmaktadır.

---

⁹⁷ Kocaeli Üniversitesi, “İlahiyat Fakültesi Ders İçerikleri”, Erişim: 3 Nisan 2024, <https://ilahiyat.kocaeli.edu.tr/>

⁹⁸ Abdullah Kahraman vd., *İslam İbadet Esasları*, 6. baskı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2024); Abdullah Kahraman, *İslâm Hukukuna Giriş* (Ankara: BİLAY, 2021); Ahmet Yaman, Halit Çalış, *İslam Hukuku* (Ankara: BİLAY, 2018); Abdullah Kahraman, *Fıkıh Usulü*, 6. Baskı (İstanbul: Rağbet, 2023).

⁹⁹ Kocaeli Üniversitesi, “İlahiyat Fakültesi Müfredatında Yer Alan Seçmeli ve Üniversite Seçmeli Fıkıh Dersleri ve İçerikleri”, Erişim: 21Nisan 2024, <https://ilahiyat.kocaeli.edu.tr/>

İslâm Tıp Hukuku: Üniversitenin bütün bölümlerine açık olan bu derste, “hekim ile hasta arasındaki hukuki ilişki, tıbbi müdahaleye meşruiyet kazandıran ölçütler ve bu kriterlere göre tıbbi müdahalelerin sınıflandırılması, tıbbi müdahale ile ihlal edilen şahsiyet hakları ve hekimin hukuka aykırı müdahalelerinin gerektirdiği yaptırımlar” gibi konular incelenmektedir.

Güncel Dinî Meseleler: İslâm Tıp Hukuku dersi gibi bütün üniversite öğrencilerine açık olan bu derste güncel fikhî meselelerin sebepleri, bu konularda ileri sürülen çözüm önerileri ve bunların dayandığı deliller ele alınmaktadır.

İlahiyat müfredatının 2-4. Sınıflar düzeyindeki müfredatında yer alan ve her biri haftada iki ders saati olan seçmeli dersler ilgili sınıflardaki bütün dönemlere dengeli bir şekilde dağıtılarak işlenmektedir. Böylece öğrencinin fıkıh konularıyla irtibatına devamlılık kazandırılması hedeflenmektedir. Bu derslerde belirli bir kitap yerine konuyla ilgili olarak dersin yükümlüsü olan hocan tarafından belirlenen makale, ders notu ve kitaplar okutulmaktadır.

Türkiye’de bünyesinde İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) programı bulunduran on dokuz fakülteden biri de Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’dir. 2017-2028 Öğretim yılında uzaktan öğretim yoluyla eğitim hayatına başlayan bu programda fıkıhla ilgili olarak “Fıkıh Usulü, İslâm Hukuku I ve İslâm Hukuku II” olmak üzere her biri haftada dört saat olan üç tane ders bulunmaktadır.¹⁰⁰ İlahiyat/İslâmî İlimler ön lisans programlarının devamı olarak uygulan bu programdaki fıkıh derslerinin içerikleri örgün ilahiyat programıyla aynı olduğu için ayrıca değinmeye gerek görülmemiştir. Bu programların müfredatında seçmeli ders olmadığını ayrıca belirtmek gerekir. İLİTAM programında ilgili anabilim dalı öğretim üyeleri tarafından kaleme alınan *Fıkıh Usulü, İslam hukuku I ve İslam Hukuku II* ders notları ders materyali olarak okutulmaktadır.¹⁰¹

Sonuç

Suudi Arabistan’da fıkıh öğretimi, okul öncesinden başlayarak eğitimin son aşamasına kadar seyretmektedir. Bu aşamalar ders programları ve ders kitaplarından incelendiğinde lisede usûl konuları eklenmekle beraber liseye kadar da öğrencilerin fûrû fikhın neredeyse tüm temel konularından haberdar olacak şekilde eğitim gördüğü anlaşılmıştır. Lisenin ilk yılı öğrenciler ortak dersler aldıktan sonra ikinci sınıftan itibaren farklı bölümler seçebilmektedir. Bu öğrenim düzeyinde Türkiye’deki İmam Hatip mesleki programıyla kıyaslanabilecek benzerlikte olan ve çalışmamızın kapsamında yer verdiğimiz Şer’î İlimler Programında müstakil birer Fıkıh ve Fıkıh Usûlü dersi yer almaktadır.

Türkiye’de ise fıkıh konularını da ihtiva eden dini bilgiler, ilkokul dördüncü sınıftan itibaren lise son sınıfa kadar Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde zorunlu olarak okutulmaktadır. İkinci kategoride yer alan

¹⁰⁰ Kocaeli Üniversitesi, “İlahiyat Fakültesi İLİTAM Müfredatında Yer Alan Fıkıh Dersleri ve İçerikleri” Erişim: 21Nisan 2024,<https://ilahiyat.kocaeli.edu.tr/>

¹⁰¹ İslam Hukuku I ders notu için bk. https://s3.cloud.ngn.com.tr/alms256/course/2889837/activity/2895438/İslam_Hukuku_I_Kitap_Formatı_2024.pdf?AWSAccessKeyId=ALMS%3aalms-storage%40advancity.com.tr&Expires=1713709073&Signature=zOG7dConhqSAUqvQVtCAeQBIB4w%3d, Erişim: 21 Nisan 2024.

ve DKAB dersi müfredatı diğer ortaokullarla aynı olan İmam-Hatip Ortaokullarında fıkıh konularına zorunlu Temel Dini Bilgiler dersinde de yer verilmiştir.

Her iki ülkede bütün eğitim düzeylerine uygun olarak fıkıh konularının öğretildiği görülmüştür. Türkiye’de İmam hatiplerde ve ilahiyat fakültelerinde, Arabistan’da eğitimin her kademesinde ve şeriat fakültelerinde fıkıh eğitiminin yoğunlaştığı görülmüştür. Suudi Arabistan’da Hanbeli fikhı ağırlıklı eğitim verildiği Türkiye’de ise liseye kadar daha çok Hanefi fikhı, lisans düzeyinde Hanefi fikhının yanı sıra diğer mezhep görüşlerini de ihtiva eden bir eğitim verilmektedir. Bu mezhepsel farklılık ilgili okullarda okutulan ders kitaplarına da yansdığı görülmüştür.

Farklı eğitim basamağı müfredatlarında olsa da her iki ülkede de klasik fıkıh ve fıkıh usulü konularının tamamının müfredatlarda yer aldığı görülmüştür. Bu durum, iki ülke arasındaki diploma denkliği işlemlerinde ve öğrenci değişim programlarında fıkıh müfredatı açısından bir sorun yaşanmayacağını göstermektedir. Bu yönüyle yaptığımız çalışmanın diğer ilim dallarında da benzer çalışmalara örneklik teşkil edeceği umulmaktadır.

Kaynakça

A. Kişisel Görüşme

Karataş, Esra. (İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi Şeriat Fakültesi mezunu). Kişisel Görüşme, Ekim, 2023.

B. Kitap

Açık, Abdullah vd. *Temel Dini Bilgiler (İslâm 2)*, (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2021).

Âsimî, Abdurrahman b. Muhammed b. KâsımNecdî. *Hâşiyetü'r-Ravzi'l-mürbi' şerhi Zadi'l-müstekni'*. nşr. Abdullah b. Abdurrahman b. Abdullah b. Cibrîn, Sa'd b. Abdurrahman b. Kâsım. 7 Cilt. 6. Baskı. y.y.: y.y., 1416.

Çeker, Orhan vd. *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh*. Ankara: Devlet Kitapları, 2019.

Dirasetü'l-İslâmiyye, Mine's-saffi'r-râbi' ila's-saffi's-sâdis/-el-fusûl (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443-1444).

Dirasetü'l-İslâmiyye, *Fıkıh 1*, (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443).

Dirasetü'l-İslâmiyye, *Fıkıh 2*, (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1443).

Dirasetü'l-İslâmiyye, *Mine's-saffi'l-evveli'l-ibtidâi ila's-saffi's-sâlis/l-ibtidâi/el-fusûlü'd-dirâsiyye mine'l-evveli ila'l-fasli'd-dirâsi es-sâlis* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1442-1444).

Dirasetü'l-İslâmiyye, *Mine's-saffil-evveli'l-mutavassıt ila's-saffi's-sâlis el-mutavassıt/el-fusûlü'd-dirâsiyye mine'l evvel ila'l-fasli'd-dirâsiyyi's-sâlis* (Riyad: Vizâretü't-Ta'lîm, 1442-1444).

İbn Kudâme, Ebû Muhammed MuvaffakuddînAbdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir fî uşûli'l-fıkh'alâmezhebi'l-İmâmAhmed*. 6. Basım. Riyad: Dârü'l Âsime, 1419.

Kahraman, Abdullah vd. *İslam İbadet Esasları*. 6. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2024.

Kahraman, Abdullah. *İslâm Hukukuna Giriş*. Ankara: BİLAY, 2021.

Kahraman, Abdullah. *Fıkıh Usulü*. 6. Baskı. İstanbul: Rağbet, 2023.

Özdemir, Ahmet vd. *Anadolu İmam Hatip Lisesi Temel Dinî Bilgiler*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2021.

Yaman, Ahmet ve Çalış, Halit. *İslam Hukuku*. Ankara: BİLAY, 2018.

Yaman, Ahmet ve Çalış, Halit. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.

Yiğit, Hulusi vd. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2022.

C. Makale

Canpolat, Orhan. "Arap Ülkelerinde İlahiyat Fakültelerinin Yapılanması, Eğitim Sistemi ve Mezunlarının İstihdam Alanları". *Dem Dergi* 8 (Ocak- Nisan 2011): 80-85.

Eşit, Yusuf. "Ürdün'de Fıkıh Dersleri". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2014), 459-487.

Gabarin, Ahmad Yousef al-Hassan. "İslam Ülkelerindeki Yüksekokullarda Bilim Tarihi Dersinin Müfredata Eklenmesi Üzerine". çev. Salim Aydüz. *Dört Öge* 4/8 (Ekim 2015), 191-199.

Gündoğdu, Yusuf Bahri. "Suudi Arabistan Eğitim Sistemi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/1 (2013), 135-158.

Kırkız, Mustafa. "el-Ezher Özelinde Klasik ve Modern Eğitim". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/1 (2014), 167-189.

Koca, Ferhat. "Muvaffakuddin İbn Kudâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/139-142. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Küçük, Raşit. “İlâhiyat Fakültelerinin Ders Programları ve Bazı Düşünce ve Teklifler”. *Dem Dergi* 8/4 (Ocak- Nisan 2011), 54-58.

D. Web Kaynakları

Vizaretü'l Hâriciyyeti, Erişim: 25 Nisan 2023. <https://www.mofa.gov.sa/ar/Pages/default.aspx>,

Vizaretü't Talim delilü'l hutati'd-dirâsiyyeti. Erişim: 18 Eylül 2023, <https://www.moe.gov.sa/ar/education/generaleducation/StudyPlans/Documents/Study-plans-1445.pdf>

Vizaretü't Talimi delilü münessiki'l-mesârâti, Erişim: 16 Eylül 2023. <https://www.moe.gov.sa/ar/education/generaleducation/StudyPlans/Documents/%D8%AF%D9%84%D9%8A%D9%84%20%D9%85%D9%86%D8%B3%D9%82%20%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B3%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D8%AA%2030-11-2021.pdf>

Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye Külliyyetü'ş-Şerîa tavsîfü bernâmici'ş-şerîati, Erişim: 1 Ocak 2024. https://units.imamu.edu.sa/colleges/sharia/study_programs/Documents/khnew.pdf

Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye Külliyyetü'ş-Şerîa el-mukarrarâtülletî yer'âhe kısmü'l-fikhi fî merhaleti'l-bakâlûriyyûs, Erişim: 13 Ocak 2024, https://units.imamu.edu.sa/colleges/sharia/Pages/alfeqh_history_271214361.aspx.

Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye Külliyyetü'ş-Şerîa el-mukarrarâtülletî yer'âhe kısmü usûli'l-fikhi, Erişim: 13 Ocak 2024. https://units.imamu.edu.sa/colleges/sharia/Pages/asolfeqh_history_271214362.aspx.

Kocaeli Üniversitesi, “Hukuk Fakültesi Müfredatı”, Erişim: 15 Nisan 2024. <https://hukuk.kocaeli.edu.tr/>

Millî Eğitim Bakanlığı, “Din kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı 4-8”. Erişim: 14 Ekim 2023. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=318>

Millî Eğitim Bakanlığı, “Din Kültürü ve Ahlak Dersi Öğretim Programı 9-12”. Erişim: 15 Ekim 2023. https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_05/15104708_201813015378536-DKAB_9-12_SYnYf_DOP_2018.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı, “Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programı”, Erişim: 15 Ekim 2023. https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_08/17173525_TemelDiniBilgiler_Ortaokul_2017.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı, “Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı (Ortaokul 6, 7 Veya 8. Sınıf)”, Erişim: 15 Ekim 2023. <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2017111153856850-HUKUK%20VE%20ADALET%20ÖĞRETİM%20PROGRAMI%201Kasım2017.pdf>

Millî Eğitim Bakanlığı, “Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgesi”, Erişim: 15 Ekim 2023. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_02/21173451_ort_ogrtm_hdc_2018.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı, “Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslâm 1-2) Dersi Öğretim Programı”, Erişim: 15 Ekim 2023. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=323>.

Millî Eğitim Bakanlığı, “Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Temel Dini Bilgiler (İslâm 1-2) Dersi Öğretim Programı”, Erişim: 15 Ekim 2023, <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=383>

Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, “İmam Hatip Ortaokulu Haftalık Ders Çizelgesi”, Erişim: 15 Ekim 2023. https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_09/12100233_iho-haftalik-cizelge.pdf.

Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, “Anadolu İmam Hatip Lisesi Haftalık Ders Çizelgesi”, Erişim: 15 Ekim 2023. https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_09/11120859_ahhl-haftalik-cizelge.pdf.

Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programı”, Erişim: 15 Ekim 2023. https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_03/08143622_TDB_DOP.pdf.

Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, “Fıkıh Dersi Öğretim Programı”, Erişim: 15 Ekim 2023.
https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_03/08143622_FYkYh_DOP.pdf

Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, “Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersi Öğretim Programı”, Erişim: 15 Kasım 2023. https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_03/08143622_Hitabet_DOP.pdf

İstanbul Üniversitesi, “İlahiyat Ön lisans Programı Eğitim Bilgi Sistemi”, Erişim: 17 Ekim 2023. [https://ebs.istanbul.edu.tr/home/dersprogram/?id=21314&birim=ilahiyat_onlisans_programi_\(acikogretim\)&yil=2022](https://ebs.istanbul.edu.tr/home/dersprogram/?id=21314&birim=ilahiyat_onlisans_programi_(acikogretim)&yil=2022)

Anadolu Üniversitesi, “İlahiyat Program Tanıtımı” Erişim: 17 Ekim 2023. <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/turkiye-programlari/acikogretim-fakultesi-onlisans-programlari-2-yillik/ilahiyat>

Atatürk Üniversitesi, “İlahiyat Genel Bilgiler”, Erişim: 17 Ekim 2023. <https://ataaof.edu.tr/programlar/İslâmi-ilimler-ilahiyat>

İstanbul Üniversitesi, “İslâm İbadet Esasları”, Erişim: 17 Ekim 2023. [https://ebs.istanbul.edu.tr/home/izlence/?id=777735&bid=21314&birim=ilahiyat_onlisans_programi_\(acikogretim\)](https://ebs.istanbul.edu.tr/home/izlence/?id=777735&bid=21314&birim=ilahiyat_onlisans_programi_(acikogretim))

İstanbul Üniversitesi, “İslâm Hukukuna Giriş”, Erişim: 17 Ekim 2023. [https://ebs.istanbul.edu.tr/home/izlence/?id=777720&bid=21314&birim=ilahiyat_onlisans_programi_\(acikogretim\)](https://ebs.istanbul.edu.tr/home/izlence/?id=777720&bid=21314&birim=ilahiyat_onlisans_programi_(acikogretim))

Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hakkında. Erişim: 1 Nisan 2024. <https://ilahiyat.kocaeli.edu.tr/sayfalar/hakkimizda-ced>

Kocaeli Üniversitesi Hakkında. <https://www.kocaeli.edu.tr/> Erişim: 21 Nisan 2024.

Kocaeli üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Bölümü Zorunlu ve Seçmeli Derler Listesi ve Ders İçerikleri. <https://ilahiyat.kocaeli.edu.tr/> Erişim: 21 Nisan 2024.

Kocaeli üniversitesi İlahiyat Fakültesi İLİTAM Programı Zorunlu ve Seçmeli Derler Listesi ve Ders İçerikleri. <https://ilahiyat.kocaeli.edu.tr/> Erişim: 21 Nisan 2024.

<https://sharia.ju.edu.jo/Home.aspx> (Ürdün), Erişim: 21 Nisan 2024.

<https://iu.edu.sa/FacultyofQuranandIslamicStudies> (Suudi Arabistan), Erişim: 21 Nisan 2024.

<https://www.iiu.edu.pk/usuluddin/> (Pakistan), Erişim: 21 Nisan 2024.

<https://uqu.edu.sa/coldawa> (Suudi Arabistan), Erişim: 21 Nisan 2024.

<https://abp.anadolu.edu.tr/tr/ders/tanitim/219217/47/2>, Erişim: 21 Nisan 2024.

Kocaeli İlahiyat fakültesi İLİTAM Programı Ders İslam hukuku I Ders Notu, https://s3.cloud.ngn.com.tr/alms256/course/2889837/activity/2895438/İslam_Hukuku_I_Kitap_Formati_2024.pdf?AWSAccessKeyId=ALMS%3aalms-storage%40advancity.com.tr&Expires=1713709073&Signature=zOG7dConhqsAUqvQVtCAeQBIB4w%3d, Erişim: 21 Nisan 2024.

İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmenin Temel Nitelikleri

Arife Gümüüş Sarı¹

Öz

Bu çalışma, İslam eğitim geleneği çerçevesinde öğretmenlerin sahip olması gereken özellikleri incelemektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi esas alınarak hazırlanan çalışma, İslam eğitim geleneğinin önemli temsilcilerinden El-Kabisi, Ez-Zernuci, İbn Cemaat El-Kinani, İbn Sahnun, Et-Tarnabati, Ebu Gudde gibi isimlerin yanında İslam eğitim düşüncesinin şekillenmesinde önemli katkılar sunan İslam alimlerinden Ebu Hanife, Miskeveyh, İbn Sina, İmam Gazali, Mevlâna, Tusi ve İbn Haldun gibi isimlerin eserlerinden yararlanılmıştır. İslam eğitim geleneğinde öğretmenlik mesleğinin mesleki yeterlilikleri kadar ahlaki değerlerin de odağa alındığı görülmüştür. Öğretmenlerden güzel ahlak sahibi olması, öğrencilerine örnek olmaları ve onları doğru yola yönlendirmeleri beklenmektedir. İslam eğitim geleneği, öğretmenlerin sadece bilgi aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda öğrencilerin ahlaki gelişimine katkıda bulunmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu vurgunun temelinde dini motivasyonun önemli bir etkisi olduğu görülmüştür. Vahyi ve Nebevi kültürü esas alan İslam eğitimcileri, öğretmenlik mesleğinin özünde ahlaki terbiyenin yattığını ve öğretmenlerin bu değerlere sahip olmalarının önemini vurgulamışlardır. Dolayısıyla, İslam eğitim geleneğinde, öğretmenlik mesleğinin sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk olduğunun vurgulandığı ve öğretmenlerin bu sorumluluğu yerine getirebilmeleri için belirli ahlaki özelliklere sahip olmaları gerektiği anlaşılmıştır. Öte yandan eğitimde uygulanması gereken metotlara ilişkin çağrı aşan öneriler dikkate değer bulgular arasında yer almıştır. Öğretmenlik mesleğine geniş bir zaviyeden bakan İslam eğitim geleneğinin aslında bir nevi “yetkin öğretmeni” tasvir ettiği görülmüştür. Bu nedenle de bugün modern pedagojinin çizdiği yeterlik skalasını kapsayan ve hatta aşan bir çerçeveye sahip olan bu tablo, çalışmada bir yetkinlik anlayışı olarak ifade edilmiştir. Bu çalışmanın, İslam eğitim geleneğinin öğretmenlik idealini anlamak ve modern eğitim sistemlerine uygulamak için önemli bir kaynak olması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

İslam Eğitimi, İslam Eğitim Geleneği, Öğretmen Yeterlilikleri, Geleneksel Eğitim

¹ Dr., Email: gumusarife@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5917-4900.

Understanding Of Teacher Competence In Islamic Education Tradition

Abstract

This study examines the characteristics that teachers should have within the framework of Islamic educational tradition. The study, which was prepared on the basis of document analysis, one of the qualitative research methods, benefited from the works of names such as El-Kabisi, Ez-Zernuci, Ibn Jemaa El-Kinani, Ibn Sahnun, Et-Tarnabati, Abu Gudde who are important representatives of the Islamic educational tradition, as well as Islamic scholars Abu Hanifa, Miskeveyh, Ibn Sina, Imam Ghazali, Mevlana, Tusi and Ibn Khaldun who made important contributions to the shaping of Islamic educational thought. In the Islamic educational tradition, it has been observed that moral values as well as the professional competencies of the teaching profession have been focussed. Teachers are expected to have good morals, set an example for their students, and guide them to the right path. The Islamic educational tradition emphasises that teachers should not only transfer knowledge but also contribute to the moral development of students. It has been observed that religious motivation has an important effect on the basis of this emphasis. Islamic educators, based on Wahy and Prophetic culture, emphasised that moral upbringing lies at the core of the teaching profession and the importance of teachers to have these values. Therefore, it is understood that the Islamic educational tradition emphasises that the teaching profession is not only the transfer of knowledge but also a moral responsibility and that teachers should have certain moral characteristics in order to fulfil this responsibility. On the other hand, contemporary suggestions regarding the methods to be applied in education were among the noteworthy findings. It has been observed that the Islamic educational tradition, which looks at the teaching profession from a broad perspective, actually depicts a kind of “competent teacher”. For this reason, the table, which has a framework that covers and even exceeds the competence scale drawn by modern pedagogy today, is expressed as an understanding of competence in the study. This study is intended to be an important source for understanding the teaching ideal of the Islamic educational tradition and applying it to modern educational systems.

Keywords

Islamic Education, Islamic Educational Tradition, Teacher Competencies, Traditional Education

الإسلامية التربوية تقاليد في المعلم كفاءة فهم

ملخص

بحث هذه الدراسة في الخصائص التي ينبغي أن يتحلى بها المعلمون في إطار التقاليد التربوية الإسلامية. وقد استفادت الدراسة، التي تم إعدادها على أساس تحليل الوثائق، وهو أحد مناهج البحث الكيفي، من أعمال أسماء مثل القابسي، والزر نوجي، وابن جماعة الكناني، وابن سحنون، وأبو غدة، الذين يعدون ممثلين مهمين للتقليد التربوي الإسلامي، وكذلك علماء الإسلام أبو حنيفة، ومسكويه، وابن سينا، والإمام والطرنباطي، الغزالي، ومولانا، والطوسي، وابن خلدون الذين قدموا إسهامات مهمة في تشكيل الفكر التربوي الإسلامي. وقد لوحظ في التقاليد التربوية الإسلامية التركيز على القيم الأخلاقية والكفاءات المهنية لمهنة التعليم. ومن المتوقع أن يتحلى المعلمون بالأخلاق الحميدة وأن يكونوا قدوة لطلابهم وأن يرشدوهم إلى الطريق الصحيح. وتؤكد التقاليد التربوية الإسلامية على أن المعلمين لا ينبغي أن يكتفوا بنقل المعرفة فحسب، بل يجب أن يساهموا أيضاً في التنمية الأخلاقية للطلاب. وقد لوحظ أن الدافع الديني له تأثير مهم على أساس هذا التأكيد. وقد أكد المرءون

الإسلاميون، استنادًا إلى الوحي والثقافة النبوية، على أن التربية الأخلاقية تقع في صميم مهنة التعليم وعلى أهمية أن يتحلى المعلمون بهذه القيم. ومن هنا يُفهم أن التراث التربوي الإسلامي يؤكد على أن مهنة التعليم ليست مجرد نقل للمعرفة فحسب، بل هي مسؤولية أخلاقية أيضًا، وأن المعلم يجب أن يتحلى بخصائص أخلاقية معينة لكي يؤدي هذه المسؤولية. ومن ناحية أخرى، كانت الاقتراحات المعاصرة المتعلقة بالأساليب الواجب تطبيقها في التعليم من بين النتائج الجديرة بالملاحظة. وقد لوحظ أن التقاليد التربوية الإسلامية التي تنتظر إلى مهنة التعليم من منظور واسع، تصور في الواقع نوعًا من "المعلم الكفاء". ولهذا السبب، فإن هذا الجدول الذي يحتوي على إطار يغطي، بل ويتجاوز مقياس الكفاءة الذي ترسمه التربية الحديثة اليوم، يعبر عن مفهوم الكفاءة في هذه الدراسة. تهدف هذه الدراسة إلى أن تكون مصدرًا مهمًا لفهم المثل الأعلى للتربية في التراث التربوي الإسلامي وتطبيقه على النظم التربوية الحديثة.

الكلمات المفتاحية

التربية الإسلامية، التقاليد التربوية الإسلامية، كفايات المعلم، التربية التقليدية

Giriş

İslam eğitim geleneğinde insan yetiştirmek hem örfen hem de dinen sınırları belirlenmiş ve teşvik edilmiş bir alandır. İbn Haldun, ilim ve öğretimin insan cemiyetleri için tabii bir hal olduğunu ifade etmiştir.² İnsanın teknik bilgi edinmesi kadar belki de ondan daha önemlisi ahlaki gelişimi olmuştur. Bu nedenle denilebilir ki, İslam eğitiminde dini ve ahlaki terbiye öncelikli olarak ele alınmıştır. İslam'ın esaslarından olan adalet, zengin fakir arasında ayrımcılığın reddi, ayırım olmaksızın herkesin ilim sahibi olması konusundaki yönlendiriciliği bu esasların oluşmasında temel teşkil etmiştir. Bu yönlendirme sonucunda tarih boyunca farklı yapı ve işleyişe sahip pek çok ilim merkezi inşa edilmiştir. Toplumun ileri gelenleri bu merkezlerin hem banisi hem de işleyişini takipten sorumlu kişiler olmuştur.

İslam eğitim geleneğinde ilmin faziletine dair ayet ve hadisler ilmin tedris usul ve adabının oluşmasında önemli kaynaklar olmuştur. Kur'an-ı Kerim ve hadislerin ilme olan teşviki ve ilim sahiplerinin edeplerine göre elde edecekleri mertebelerin haber verilmesi talebenin ve muallimin sahip olması gereken birtakım niteliklerin oluşmasını sağlamıştır.³ Ayrıca ilmin saklanmaması bilakis insanlara iletilmesi gerektiğine dair ayet ve hadisler de ilmi öğrenen kimselerin öğrendiklerini mutlaka paylaşmalarını teşvik etmiştir.⁴ İlimin tedrisinde, usulünde ve metodolojisinde dinin bu kadar belirleyici olması eğitimcinin nitelik arayışlarının kökeninde ahlaki özelliklerin daha baskın olmasına yol açmıştır. Öğreticiler hem ilmin hem de geleneğin yaşatılmasında ve uyarlanmasında yükümlü görülmüş bu nedenle de eğiticide aranan niteliklerde ahlaka ilişkin sınırlamalar belirleyici olmuştur.⁵ Klasik İslam eğitimcileri İslam terbiyesinin özü ve ruhunun İslam ahlaki olduğunu ifade etmişler, güzel ahlak ve terbiyenin İslam terbiyesinin direği olduğunu, talim ve terbiyeden esas gayenin de kâmil ve olgun bir ahlaka ulaşmak olduğunu belirtmişlerdir.⁶ Klasik İslam eğitimcileri; kişinin sağlıklı bir vücut ve akla, değerli bir çalışma ve bilgiye ihtiyacı olduğu kadar vicdan ve ahlak terbiyesine, metin bir irade ve şahsiyet sahibi olmasına da bir o kadar ihtiyacı olduğuna dikkat çekmişlerdir. Uzlaştıkları bir diğer nokta ise talim ve terbiyeden maksadın öğrencilerin kafalarını anladıkları veya anlamadıkları çeşitli bilgilerle doldurmak değil, ruhlarını terbiye etmek, ahlak ve huylarını

² İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. K. Ugan., (İstanbul: Maarif Basımevi, 1954), 479.

³ Ayetler için bkz: El-Mücadele 58/11; Ez-Zümer, 39/9; El-Fatır, 35/28; Et-Tevbe, 9/122; Al-i İmran, 3/104, hadislerden bazıları için bkz: Buhari, Sahih, İlim, 10/15; Tirmizi, İlim, 19; Tirmizî, Kur'an 10; Müslim, Vasiyyet, 14.

⁴ El-Bakara, 2/146, 151; Al-i İmran 3/187.

⁵ Murat Çelik, *Osmanlı Medreseleri ve Avrupa Üniversiteleri (1450-1600)*. (İstanbul: Küre Yayınları, 2019), 247.

⁶ M. Atiyye El-İbrâşi, *İslam'da Eğitim ve Öğretim*, çev. İ. Değirmenci, (İstanbul, Bahar Yayınları, t.y.), 13.

güzelleştirmek olmasıdır. Bu gaye ve usulle talebeyi yüksek edep ve terbiyeye alıştırmak, körpe dimağlarına fazilet duygusunu yerleştirmek ve dolayısıyla samimi bir çalışmaya, temiz bir hayata hazırlamak gerektir. Dolayısıyla eğitimde hedeflenen en önemli gayenin ruhu terbiye etmek ve ahlakı güzelleştirmek olduğu görülmüştür. Buradan da hem talebenin de hem de öğreticinin güzel ahlak sahibi olmasının İslam eğitim düşüncesinin şiarı olduğu söylenebilir.

İslam eğitim tarihinde eğitim teorik çerçeveden daha çok pratik boyutuyla incelenmiştir. Bu nedenle bir bilim dalı olmaktan çok sanat olarak ele alındığı görülmektedir. Klasik İslam eğitimcilerinin diğer ilim dallarında görülen derinlik ve teorik kuşatıcılığının bir disiplin olarak eğitim alanında olduğunu söylemek güçtür. Zira birbirine çok benzeyen ilkeler etrafında meseleyi ele almışlardır. Konunun tasnifi, fikirleri destekleyen kaynaklar neredeyse aynı denilebilir. Bununla beraber ilmin tedrisinde, muhafazasında, müktesebatın oluşmasında ve taliminde uygulanabilecek önemli ilkeler geliştirmişlerdir. Bu ilkelerin oluşumu esnasında insanın fizyolojik, biyolojik, ruhsal yapısını göz önünde bulundurmuşlardır. Buna göre İslam eğitim düşüncesinde insanın eğitilebilirliğinin mertebeleri olduğu bazı insanların eğitime daha yatkın olurken bazılarının daha uzak olduğu vurgulanmıştır. İnsanların bir kısmı hayra, bir kısmı ise şerre meyilli iken bir grubun da ortada olduğu düşünülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de insanın hayra ve şerre meyilli olacak şekilde yaratılmış olmasının bildirilmesinin bu düşüncenin temelini oluşturduğu söylenebilir.⁷ Bu düşünceye göre insan, kendi haline bırakılır ve eğitim öğretime tabi tutulmazsa şerli işlere olan meyli artacaktır. Ancak dini bir terbiye sürecine dâhil edildiğinde çocukluk ve ergenliklerinden itibaren ahlak ve güzel davranışlar temeli üzerine ve doğru yol vasıtasıyla hikmeti kabule, faziletleri aramaya ve saadete yönelmeye hazır bir kişilik sahibi olacaktır. Bunun için de insanın ruhunun eğitilmesi öncelikli hedef olarak görülmüştür. Çünkü ruh terbiye edildiğinde insan hayvani temayüllerden kurtulabilecek, akıl, ahlak, duygu ve maneviyatını geliştirerek fazilet ve değerlere yönelmesi mümkün olabilecektir. Bu noktada İslam'ın ruhun terbiye edilmesine olan vurgusu, insanın sadece bedenden ibaret bir varlık olarak görülmemesi açısından önemlidir. Ruhun terbiye edilmesi, İslam eğitim geleneği çerçevesinde beden hakkında sağlıklı bir bakışın inşa edilebilmesi açısından kritik bir husustur. Çünkü ruhun terbiyesi vasıtasıyla bedenin ihtiyaçlarının da insan onuruna ve saygınlığına uygun bir şekilde temin edilebileceği düşüncesi hakimdir.

İslam eğitim geleneğinde ilmin gayesinin insanın dünya ve ahiret mutluluğu için itidale erişmesi olduğu görülmektedir. İnsanın Allah katında ve insanlar nezdinde saygın ve makbul bir düzeye gelmesi için ilmi donanıma ihtiyacı olduğu böylelikle kendisini diğer canlılardan ayırarak, yaşadığı dünyayı imar edebileceği düşünülmektedir. İslam'ın ilme verdiği bu değer ilmin taşıyıcısı olan öğretmenin/âlimin de bir takım hususi özelliklere sahip olması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu hususiyetlerin anlaşılmasında ilmin gayesinin açıklanması önemli görülmüştür.

İslam'da İlimin Gayesi ve Öğretmenlik Mesleğinin Önemi

Amaç ve neticeleri bakımından İslam'da ilme kutsiyet atfedilmiştir. Klasik İslam eğitimcilerinden Zernûcî; "ilmin, şeref ve üstünlüğü kendisi sebebiyle, Allah katında ebedi saadet ve keramete ulaşılan

---

⁷ Eş-Şems, 91/8.

takvaya vesile olduğu içindir” demiştir.⁸ Çünkü ona göre “ilim faziletin ta kendisidir ve hem Allah katında hem de insanların nezdinde makbul ve güzel olan bütün hasletlerin nişanı ve unvanıdır.”⁹ İslam’da ilmin faziletine dair Gazali, Hz. Ali’den şöyle aktarır: “Hz. Ali (ra) Kumeyl’e hitap ederek: ‘Ey Kumeyl, ilim maldan hayırlıdır. Çünkü malı sen koruyacaksın, fakat ilim seni korur. İlim hâkim, mal mahkumdur. Mal sarf etmekle azalır, ilim sarfıyatla çoğalır.’ buyurmuştur. Yine Hz. Ali (ra) “Bir alim gündüzleri oruçlu olduğu halde savaştan, geceleri de ibadetle geçiren mücahid abid’ten daha değerlidir. Bir alimin ölümü ile İslam aleminde açılan boşluğu onun gibi yetiyecek bir alimden başkası dolduramaz.” demiştir.¹⁰ Yine Gazali’nin aktardığına göre Hz. Ali bir manzumesinde şöyle buyurur: “Övünmek ancak ehl-i ilme mahsustur. Çünkü onlar doğru yolda oldukları gibi arzu edenlere de doğru yolu gösterirler. Herkesin derecesi bilgisi ile ölçülür. Cahiller ise alimlere düşmandırlar. Alim ol ki ölmeyesin. Çünkü insanlar ölür fakat alimler diridirler.”¹¹ İlimin insana her anlamda üstünlük verdiğiğine değinen Gazali, Ebu’l Esved’in “İlimden daha değerli bir şey olamaz; çünkü sultanlar insanlara hükmederken, alimler sultanlara hakimdirler” dediğini rivayet eder.¹² Nitekim İbn Abbas (ra); “Süleyman (as) mal, ilim ve hükümdarlık arasında muhayyer iken ilmi tercih etti ve bu sayede diğer ikisine de malik oldu.” buyurmuştur.¹³ Klasik İslam eğitimcilerine göre insanı diğer canlılardan ayıran ve üstün kılan sahip olduğu ilimdir.¹⁴ İlim hem dünya hem de ahiret hayatı için faydalı görülmüştür.¹⁵ Farabi ilimde hedeflenenin “sahih inançların öğretimi ve onlara inancın takviye edilmesi; Medine-i Fazıla’da vazifenin yerine getirilmesi için gerekli olan maharetlerin öğrenimi; kişilerin sahih inançlara uygun amellere teşviki, şehirdeki vazifelerini yerine getirmeleri için kişilerin teşviki ve özendirilmeleri” şeklinde tarif etmiştir Miskevî, insan eğitiminin nihai hedefi olarak “Hak Teâlâ’ya teveccüh etmesi, benzemesi ve yakınlaşması”nı görmektedir.¹⁶ Klasik İslam eğitimcilerine göre ilimde maksad “ilim ve marifet sahibi olmaktır.”¹⁷ İlimi elde etmekten maksadın şu dünyada mal mülk sahibi olmak değil, gerçek bilgiye, güzel ahlaka, hak ve adalete ulaşmak olduğu belirtilmiştir.¹⁸ Dolayısıyla talim ve terbiye, her insanın hakkı olarak görülürken bir yandan da insan için zaruri bir uğraş olduğu vurgulanmıştır. İslam eğitim geleneğinde eğitim ve öğretim çok kıymetli bir hazine olarak görülmüştür. İlim dolayısıyla da terbiye, insanı “başlı başına bütün kötülüklerin sebebi olarak görülen cahillikten kurtaracak”, “insanı insan yapan, milletleri kalkandıran” önemli bir gerçekliktir. Bu nedenle de İslam, insanı daima öğrenmeye, araştırmaya ve çalışmaya teşvik etmektedir.¹⁹

Klasik İslam eğitimcilerinin eğitime dair temel perspektifi maneviyatın tüm hayata hâkimiyeti ve dinle bütünleşik bir ahlak olgusu üzerinedir. Bu perspektif, öğretim sistemlerini etkilediği gibi öğreticinin sahip olması gereken nitelikler konusunda da belirleyici olmuştur. Klasik İslam eğitimcileri, ahlaki terbiyenin

⁸ İmam Burhaneddin Ez-Zernûcî, *Ta’lim’ul Mûteallim: İslam’da Eğitim Öğretim Metodu Metin, Tercüme, Şerh.* çev.Y.V. Yavuz, (Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 2018), 13.

⁹ Ez-Zernûcî, *Ta’lim’ul Mûteallim*, 18.

¹⁰ İmam Gazali, *Ihyau Ulumi’d-Din.* çev. A. Serdaroğlu. (Ankara: Güven Matbaası, 1963), 18.

¹¹ İmam Gazali, *Ihyau Ulumi’d-Din.*, 18.

¹² İmam Gazali, *Ihyau Ulumi’d-Din.*, 18.

¹³ İmam Gazali, *Ihyau Ulumi’d-Din.*, 18.

¹⁴ İmam Gazali, *Ihyau Ulumi’d-Din.*, 18-19.

¹⁵ İmam Gazali, *Ihyau Ulumi’d-Din.*, 31.

¹⁶ Yahya İbn Adi, *Tehzîbü’l-Ahlâk: Ahlâk Eğitimi*, çev. H. Kuşlu, (İstanbul, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 27-36 ve 57-60.

¹⁷ M. Atıyye El-İbrâşi, *İslam’da Eğitim ve Öğretim*, çev. İ. Değirmenci, (Denizli: Bahar Yayınevi, t.y), 16.

¹⁸ El-İbrâşi, *İslam’da Eğitim ve Öğretim*, 16.

¹⁹ El-İbrâşi, *İslam’da Eğitim ve Öğretim*, 27.

İslam terbiyesinin özü olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Terbiyenin iman ve ahlakla birlikte olduğunda faydalı olacağı diğer türlüünün bozucu olabileceğine dikkat çekmişlerdir.²⁰

Klasik İslam eğitimcileri terbiyenin önemli etkileri arasında “amel etmeyi” görmektedir. Zira Kur’an-ı Kerim ve hadisler de ilim ile amelin mutlaka birlikte olması gerektiğine dair ikazlara dikkat çekmişlerdir. Kişinin ilmine uygun amel etmesi önemli bulunmuştur. Dolayısıyla ilimden maksat amel ile birlikte olmasıdır. Müslümanlar için bu konuda en güzel örneklik Hz. Peygamber (sas)’dır. Zira O (sas) “teorik öğretim yapmakla kalmamış, aynı zamanda yaşantısıyla da örnek olmuş, öğrettiği soyut bilgilerin nasıl davranışa dönüşeceğini de somut olarak göstermiştir.”²¹ İlim amel dengesinde Ebu Hanife cehaleti daha tehlikeli bulmuş, “az amel ile birlikte olan ilim çok amel ile birlikte olan cehaletten faydalıdır” diyerek ilmin amele rehberlik etmesinin önemine dikkat çekmiştir.²²

Amel ile ilgili ikinci husus, terbiyenin bir sonucu olarak olumlu bir davranış değişikliği beklentisidir. Davranışın başkalarını da hayra teşvik edecek şekilde ölçülü, istikrarlı ve bütünlüklü olması beklenmektedir. Bununla ilgili olarak terbiye neticesinde, kişinin dünyayı algılayışının ve anlamlandırmasının değişmesi, Allah’ın insan için çizdiği sınırların hikmetlerin anlaşılması, görüş ve düşüncelerin bunun üzerine yoğunlaştırılması gerekmektedir. Bu nedenle İslam eğitimcileri, insanın ilmi elde etme ve başkalarına öğretmesi sürecinde amele büyük önem vermişlerdir.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenlik dini bir mesuliyet olarak kabul edilmiştir. Öğretmenin sahip olduğu bu önemli konumdan dolayı İslam eğitim geleneğinin öğretme merkezli olduğu ifade edilmiştir. İslam’a göre ilk öğretici Allah’tır. Nitekim Allah Teâlâ Kur’an-ı Kerim’de Alak suresinin ilk beş ayetinde kendisinin öğretici konumundan bahsetmektedir.²³ Yine Bakara suresinde Hz. Âdem’e eşyanın ismini öğretmesi de buna başka bir örnektir.²⁴ Allah Teâlâ’nın ilminin sınırsızlığını temsil eden Âlim ismi bu anlamda önemlidir. Yine terbiye eden manasında Kur’an’da geçen isimlerinden birisi de Rabb’dır. Bununla ilgili olarak Yazır, “Hakk’ın rububiyet-i kamilesi ve O’nun eseri olan terbiye bulunmasaydı, âlemde ve tabiatıta ne kemalden ne tekâmülden ne de terbiyeden hiçbir eser, hiçbir hisse bulunmazdı” demiştir.²⁵ İlahi bir veçhesi de olan öğretmenlik, kutsi bir temele dayanan vazgeçilmez bir iş olarak kabul edilmiştir.²⁶

İslam eğitim düşüncesinde âlimler peygamberlerin varisleri olarak kabul edilmiştir.²⁷ Âlimin peygamberin varisi olarak kabul edilmesinde önemli nokta insanın yaratılış gayesinin Allah’a kulluk olmasıdır. Çevresindeki insanların ubudiyetini sağlıklı gerçekleştirebilmek ve yaratıcısını tanıyabilmesi için âlimin peygamberi bir rehberlik yapması gerekli ve önemlidir. Görevi, öğrencileri İslam’ın ve toplumun beklentilerine uygun olarak yetişkin hayatına hazırlamak olan öğretmene saygı ilminden faydalanılması için esas kabul edilmiştir. Âlimler peygamberlerin varisleri kabul edilmiş ve bu sorumluluk duygusuyla hareket etmeleri ve muamele görmeleri önemsenmiştir.²⁸

²⁰ Mehmet Çağlayan, *İslam’da Eğitim*, (Konya: Nur Basımevi, t.y.), 197.

²¹ M. Şevki Aydın, *Eğitim Ahlakı*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018), 34.

²² İmam-ı Azam Ebu Hanife, *El-Âlim ve’l-Müteallim*, (Kahire: Matbatü’l Enver, 1368), 9.

²³ El-Alak, 96/1-5.

²⁴ El-Bakara, 2/31-33.

²⁵ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, (İstanbul: Matbaai Ebuuzziya, 1935), 1/70.

²⁶ Aydın, *Eğitim Ahlakı*, 35.

²⁷ Ebû Dâvûd, Suleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî. *Sünen*. I-V. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “İlim”, 1; Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünen*. I-V. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “İlim”, 19.

²⁸ Ahmet Koç, *İhvan-ı Safa’nın Eğitim Felsefesi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999), 99.

Klasik İslam eğitimcileri, İslam terbiyesinin temel gayesinin sadece dini, ruhi ve ahlaki olmadığını ancak manevi cepheyi eğitmek ve olgunlaştırmak suretiyle maddi yönü kumanda ve kontrol altında bulundurmak olarak ifade etmişlerdir. İslam terbiyesi açısından maddi yön yaşamayı temin etmek için erzak toplamak ve kazanmak anlamına gelmektedir. Madde arızı ve geçicidir.²⁹ Dolayısıyla arızı ve geçici olmayan için hazırlık elzemedir. Öğretmenlik, insanın gelişimi ve dünya ve ahiret mutluluğu açısından önemli görülerek, “kendisine yol gösterebilecek, akli başında (reşid), bilgili (âlim), eşya ve hadiselerin hakikatlerine vakıf, hesap gününe inanan, dinin hükümlerini bilen, ahiret meselelerinde basiretli ve insanı o alem için hazırlayan bir öğretmene sahip olmanın insanın en büyük mutluluğu olacağı, böyle bir öğretmenden mahrum olmanın ise en büyük felaketlerden sayılacağı” ifade edilmiştir.³⁰ İbn Mes’ud’ üç şeyin insanlar için zaruri olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan bir tanesi de “halkın çocuklarını eğitip öğretecek ve buna karşılık da ücret alacak öğretmenler” olduğunu söylemiştir.³¹ İslam eğitim geleneğinde öğretmenin kritik pozisyonundan dolayı hakkı baba hakkıyla eşit hatta öğrencisiyle baba ile evlat arasındaki ilişkiden daha güçlü ve kalıcı bir bağa sahip olması nedeniyle baba hakkının da önünde tutulmuştur.³² Gazali, Yahya b. Muaz’dan “Alimler Muhammed (as) ümmetine anne babalarından daha şefkatlidir. Çünkü anne ve babaları onları dünya ateşinden, alimler ise ahiret ateşinden korurlar” dediğini rivayet etmiştir.³³ Bu öneminden dolayı öğretmenlik yapılması zaruri ancak herkesin yapamayacağı bir meslek³⁴, bir sanat olarak görülmüştür.³⁵ İbn Sina da eğitimciliğin bir uzmanlık alanı olduğunu belirtmiş, bu nedenle de herkesin eğitimci olamayacağını ifade etmiştir. Eğitimciliğin esasında, kişinin kendisini tanıması, kendisi hakkında geçerli ve doğru bilgiye sahip olması ve kendisini öncelikli olarak eğitmesi olduğunu göstermiştir.³⁶ Çünkü öğretmen eğitim öğretim sürecinde bilgisi kadar kalbi ile de öğrencisini etkileyen bir kaynak, nur saçan bir ışık kaynağıdır.³⁷

Yeterliklerinin belirlenmesinde Kur’an ve Sünnet temel etken olarak ele alınan İslam eğitim geleneğinde öğretmenlik, hususiyet gerektiren bir meslek olarak görülmüştür. Öğretmenlerden hem bilgi hem de ahlaki olarak belirli bir olgunluğa erişmiş olmaları beklenmiştir. Öğretmenin öğrenci üzerindeki kalıcı ve güçlü etkisi nedeniyle bilgi ve ahlaki yeterlikler konusunda azami dikkat gösterilmiştir.³⁸ Eğitimin üç unsuru olarak öğrenci, öğretmen ve veliyi gören İslam eğitimcileri, velilerin okul ve öğretmen konusunda seçme özgürlüğünün olması üzerinde önemle durmuştur. Öğretmenin sadece bilgi aktarıcısı değil aynı zamanda öğrencisini mesleğine, hayata hazırlaması açısından da önemli olması nedeniyle doğru seçilmesi büyük önemi haizdir.³⁹ Öğrencilerin ve velilerin öğretmen seçmede muhayyer olması, öğretmenin ücretini velinin ödüyör olması niteliklerin takibini mümkün kılmıştır. Bu nedenle de işinin ehli olmayan öğretmenin istisnalar dışında süreçte kalması zor olmuştur.⁴⁰ İbn Cema, öğretmenin ehliyet ve liyakat sahibi olmadığında, terbiye

²⁹ El-İbrâşi, *İslam’da Eğitim ve Öğretim*, 15.

³⁰ Aydın, *Eğitim Ahlakı*, 32; Koç, *İhvan-ı Safa’nın Eğitim Felsefesi*, 99.

³¹ İbn Sahnûn, *Eğitim ve Öğretimin Esasları Âdâbu’l Muallimîn*, Çev. M. F. Bayraktar. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2009), 47.

³² M. Faruk Bayraktar, “İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmen ve Öğrenciler.” İçinde *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, der. M. Köylü ve Ş. Gözütok, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.), 318. Koç, *İhvan-ı Safa’nın Eğitim Felsefesi*, 112.

³³ İmam Gazali, *İhyau Ulumi’d-Din*, 29.

³⁴ Koç, *İhvan-ı Safa’nın Eğitim Felsefesi*, 99.

³⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, 490.

³⁶ Abdurrahman Dodurgalı, “İbn Sina.” içinde *Klasik İslam Eğitimcileri*, der. M. Köylü ve A. Koç, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 209.

³⁷ Mustafa Usta, “Mevlâna Celaleddin-i Rumi.” içinde *Klasik İslam Eğitimcileri*, der. M. Köylü ve A. Koç, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 397.

³⁸ Bayram Ali Nazıroğlu, *İslâm Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik*. (Ankara: Sarkaç Yayınları, 2011), 140.

³⁹ Bayraktar, *İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmen ve Öğrenciler*, 303.

⁴⁰ Nazıroğlu, *İslâm Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik*, 97.

görevine talip olmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Zira bu durum din istismarı olacağı gibi insanlar arasında aşağılanmaya neden olacaktır.⁴¹ Öğretmenin ehliyet ve liyakat sahibi olmadığı bir durumda ilimden beklenen faydanın gerçekleşmeyeceği gibi öğretmenin de saygınlığı olumsuz etkilenecektir. Ayrıca dini bilginin insan hayatındaki önemi dikkate alındığında yanlış ya da eksik bilginin birtakım olumsuzluklara neden olması da kaçınılmaz olacaktır.

Öğretmenin Sahip Olması Gereken Nitelikler

İslam eğitim düşüncesinde ilmin kutsiyeti, ilmin taşıyıcısı olacak olan alimin sahip olması gereken nitelikler konusunda da belirleyici olmuştur. Klasik İslam eğitimcileri eğitimcinin sahip olması gereken nitelikler konusunda zaman ve mekân bütünlüğünü gözeterek, insanın yaratılış gayesine uygun, onun fitri özelliklerini dikkate alan birtakım ilkeler paylaşmışlardır. Bu ilkelerde en dikkat çeken nokta bilgi, amel ve ahlak birlikteliğine yapılan vurgu olmuştur. İslam eğitimcilerinin istisnasız hemen hepsi bilgi, amel ve ahlakın bir eğitimci için olmazsa olmaz olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bunda yukarıda ilmin gayesi üzerine dikkat çektiğimiz hususların etkili olduğu söylenebilir. Taşköprülüzade ilim ile amel birlikteliğinin önemini şöyle aktarır; “Hukemadan biri der ki; kalb ölüdür. Hayatı ilim iledir. İlim de ölüdür. Hayatı, talebdir, öğrenmektir. Talebin tesiri zayıftır. Kuvveti müdarese ve müzakere iledir. Müzakereden sonra da perde arkasındadır. Zuhuru münazara iledir. Münazara ile zahir olunca da yine akimdir. Artması amel iledir. İşte dünya hayatında, ilimle amel birleşir, aralarında sevgi, birlik ve beraberlik olursa, artma ve çoğalma meydana gelip, ebedi ve yok olmıyan mülkü elde ettirir.”⁴² Zira İslam’da dünya ve ahiret saadetini elde etmek için ilim bir araç olarak görülmüştür. İlimin ve alimin saygınlığı da buradan gelmektedir.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin temel kişilik özellikleri önemli görülmüştür. Öğretmenin Allah’la, ilimle, kitapla, hocasıyla, öğrenciyle ve toplumla kurduğu ilişki açısından bu temel özellikler kritiktir. Öğretmenin ilme saygı duyması ve mesleğine aşk derecesinde bağlılık göstermesi beklenmiştir. İslam eğitim geleneğinde öğretmenin adil olması esas kabul edilmiştir. Öğrencilerin biyolojik, fizyolojik ve sosyo ekonomik farklılıklarının öğretmenin adilliğine engel olmaması gerektiği ifade edilmiştir. Bunun için İslam eğitim geleneğinin önemli isimlerinden İbn Sahnun, “Ücret alıp da çocuklar arasında eşit davranmayan öğretmen zalimlerden sayılır.” demiştir. Öğretmenin ilmiyle amel olması, rol model olması, toplumda itibar görmesi önemli nitelikler arasında sayılmıştır. Hem ilmi birikimi hem kişisel özellikleri hem de metot bilmesi önemli görülmüş bu nedenle de nitelikleri konusunda esaslı ilkeler oluşturulmuştur.

İslam eğitim düşüncesinde öğreticinin sahip olması gereken niteliklerin anlaşılması için klasik İslam eğitimcilerinin bütünlük anlayışına sadık kalarak fakat takibin kolaylaşması maslahatı ile bir sistematik üzerinden ele alınması gereklidir. Buna göre öğreticinin Allah, ilim, öğrenci ve toplum ile irtibatı üzerinden sahip olması gereken nitelikleri incelenecektir. Fakat bu bütünlüğün bir niteliğin farklı başlıklarda ele alınmasına imkân verdiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Biz burada mümkün olan en isabetli başlığı bulma gayretinde olacağız.

Öğretmenin Allah ile İrtibatına Göre Sahip Olması ve Sakınması Gereken Nitelikler

⁴¹ Bedruddin İbn Cemaa el-Kinani, *İslami Geleneğe Eğitim Ahlakı*. Çev. M. Ş. Aydın. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 109.

⁴² Taşköprülüzade Ahmed Efendi. *Mevzuat’ül Ulûm (İlimler Ansiklopedisi)* (Cilt I). Çev. M. Çevik, (İstanbul: Üç Dal Neşriyat, 1966), 27.

İslam eğitim düşüncesinde eğitici rolünde olan kimsenin ilmi elde ederken ve başkalarına öğretirken en temelde Allah'ın rızasını hedeflemesi önemli görülmüştür. Öğretmenin zühd ve takva üzere olması, eğitimi sadece Allah rızasını kazanmaya niyet ederek yapması gerektiğine dikkat çekilmiştir.⁴³ İلمي ile dünyalık kazanma peşinde olmaması gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁴ Tarnabâtî eğitimcinin, “Allah’a derin saygı duyan ve içtenlikle itaat eden, ruh dinginliği, vakar sahibi, ilmiyle amel eden, salih yoksullardan olan, dindarlara karşı tevazu sahibi ve bunların benzerlerini özümseyip sürdüren” kişilerden olmasını tavsiye etmiştir.⁴⁵ Eğitimcinin her daim Allah’ı hatırlamasını, “Kur’an okumaya, nafîle namazlara, oruca ve bu ikisinden başka ibadetlere devam ederek gizli ve aşikâr Allah’ı göz önünde bulundurması (murakabe etme)” gerektiğine dikkat çekmiştir.⁴⁶ Eğitimcinin dindar ve vera sahibi olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Buna göre ilimden maksat Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak bunun için de emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak temel ilkedir. Eğitimcinin görevi “ilmi yaymak, âlimleri çoğaltmak, cahilleri azaltmak, Rasulullah’ın sünnetini ihya etmek, sağlamlaştırmak, İslam kaide ve şartlarını kuvvetlendirmek, helal ve haramları açıklamak, ahiret saadetini düşünmektir.”⁴⁷ İbn Cema, ilim öğretmenin, “din işlerinin en önemlilerinden ve müminlerin en üstün derecelerinden” olduğunu, eğitimcinin “Peygamber (sas) ile bilginler arasındaki ilim zincirinde yer almayı, yüce Allah’ın vahyini ve hükümlerini tebliğ edenler topluluğundan sayılmayı” amaçlaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁸

İslam eğitimcileri, öğretmenin kişilik özelliği ve ahlaki huylarına dair ilkeleri belirlerken Allah’ın rızasını ön planda tutmuşlardır.⁴⁹ İلمي elde etmede Allah’ın rızasını gözetmeleri gerektiği gibi öğretirken de aynı şekilde Allah’ın rızasını kazanmaya niyet etmeleri önemli görülmüştür. İlim meşakkatli fakat faziletli bir yolculuk olarak görüldüğü için bu yolda öğretici olmaya talip olan kişinin sahip olması gereken ahlaki nitelikler önemli görülmüştür. Öğreticinin Allah’ın razı olacağı huyları taşıması gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁰

Eğitimcinin ilmi Allah’tan başkası için okutması doğru bulunmamıştır. İلمي Allah’tan başkası için okutmak her hatanın başı ve nefislerin hastalık sebebi olarak görülmüştür.⁵¹ Alimler arasında dünya sevgisinin artması toplumda iyilikle kötülüğün ayırt edilememesinin nedeni olarak görülmüştür.⁵² Alimlerin hakikatte şan şöhret peşinde koşmasına rağmen amaçlarının Allah’a yaklaşmak olduğunu iddia etmeleri bir itibar arayışı olarak değerlendirilmiştir.⁵³ Bu gibi ilmi kendisine fayda etmeyen kişiler kendisi yanarken başkalarını aydınlatan lamba fitiline benzetilmişlerdir.⁵⁴ Taşköprülüzade, alim olduğu halde kötü huylu olan kimseler için sözde alim, kalp ve ruh bakımından alim değildir demiştir.⁵⁵ Bu gibi kişilere bu zamanın ifadesiyle alim denileceği geçmiş zamanda onlara alim denilmediğini ifade etmiştir. Klasik İslam eğitimcileri

⁴³ El-İbrâşi, *İslam’da Eğitim ve Öğretim*, 34.

⁴⁴ Çelik, *Osmanlı Medreseleri ve Avrupa Üniversiteleri (1450-1600)*, 266.

⁴⁵ Muhammed b. Mes’ud Et-Tarnabâtî, *Bülûğu Aksa’l-Merâm (İlim ve Eğitim Ahlakı)*. çev. M. Ş. Aydın. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 210.

⁴⁶ Et-Tarnabâtî, *Bülûğu Aksa’l-Merâm (İlim ve Eğitim Ahlakı)*, 212.

⁴⁷ Taşköprülüzade, *Mevzuat’ül Ulûm (İlimler Ansiklopedisi)*, 57.

⁴⁸ İbn Cema, *İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı*, 113.

⁴⁹ İbn Sina, “Aile Siyasetine Dair Risale.” Kollektif içinde, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt III, s. 906-917. çev. V. Akyüz, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), 914.

⁵⁰ Et-Tarnabâtî, *Bülûğu Aksa’l-Merâm (İlim ve Eğitim Ahlakı)*, 210.

⁵¹ Koç, *İhvan-ı Safa’nın Eğitim Felsefesi*, 101.

⁵² İmam Gazali, *İhyau Ulumi’-d-Din*, 2.

⁵³ İmam Gazali, *İhyau Ulumi’-d-Din*, 127-128.

⁵⁴ İmam Gazali, *İhyau Ulumi’-d-Din*, 125-126.

⁵⁵ Taşköprülüzade, *Mevzuat’ül Ulûm (İlimler Ansiklopedisi)*, 35.

bu tür alimler için kıyamet gününde en ağır azaba uğrayacaklarını bildiren rivayetler nakletmişlerdir.⁵⁶ İslam eğitim düşüncesinde öğretmenin Allah ile irtibatı onun sahip olması gereken nitelikler konusunda Tablo 1’de gösterildiği üzere belirleyici olmuştur.

Tablo 1

Öğretmenin Allah ile İrtibatına Göre Sahip Olması Gereken Nitelikler

<p>Nefsini Kontrol Etmek: Aşırılıklardan uzak durmalı.</p> <p>İlmiyle Amil Olmak: Bilgiyi hayata geçirmeli.</p> <p>Örnek Davranışlar: Örnek bir hayat sürmeli.</p> <p>Gönül Ehli Olmak: Gönül ehli olmalı, insanlara yakınlık göstermeli.</p> <p>Naziklik: Nazik ve kibar olmalı.</p> <p>Yumuşak Kalplilik: Merhametli ve yumuşak kalpli olmalı.</p> <p>Sabır: Sabırlı olmalı.</p> <p>Cömertlik: Cömert olmalı.</p> <p>Güçlü Toplumsal İlişkiler: Toplumsal ilişkileri güçlü olmalı.</p> <p>Duygularda Ölçülü Olmak: Ne çok öfkeli ne de çok affedici olmalı, duygularında dengeli olmalı.</p> <p>Dindarlık: Dindar olmalı.</p> <p>İhlash Olmak: Samimi ve içten olmalı.</p> <p>İradeli Olmak: Kararlı ve iradeli olmalı.</p> <p>Temizlik: Temiz ve bakımlı olmalı.</p> <p>Ağırbaşlılık ve Vakuriyet: Ağır başlı ve vakur olmalı.</p> <p>Yüceltici Olmak: Başkalarını yücelten bir tutum sergilemeli.</p> <p>Affedicilik: Affedici olmalı.</p> <p>Adalet: Adil olmalı.</p> <p>Meslek Sevgisi: Mesleğine sevgiyle bağlı olmalı.</p> <p>Güler Yüzlülük: Güler yüzlü olmalı.</p>

Kaynak: Çelik, 2019, s. 266, İbn Sina, 1992, s. 914, Kaya M. , 2005, s. 114-115, Usta, 2016, s. 399-407, Et-Tarnabâti, 2019, s. 210, İbn Sahnûn, 2009, s. 75, Ez-Zernûci, t.y, s. 60-61, El-İbrâşi, t.y, s. 13-14, İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 71, Taşköprülüzade, 1966, s. 59, İmam Gazali, 1963, s. 127, Taştekin, 2016, s. 501, Er, Kınalızade Ali Efendi, 2016, s. 620 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Klasik İslam eğitimcileri için öğreticinin niteliklerinde Allah’ın rızasına uygunluk söz konusu olduğu gibi Allah’ın rızasına uygun olmayan ve kaçınması gereken nitelikler de önemli görülmüştür. Buna göre öğretmenin sakınması gereken nitelikler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

Öğretmenin Allah ile İrtibatına Göre Sakınması Gereken Hususlar

<p>Hamiyet ve Asabiyyet: Allah için olmayan hamiyet ve asabiyyet sahibi olmamak.</p> <p>Başkasına Düşkünlük: Allah'tan başkasına düşkünlük ve ondan korkma.</p> <p>Dünyevi İstekler: İlmiyle dünyalık istemek ve dünyevi kazanç peşinde olmak.</p> <p>Giyim Düşkünlüğü: Giyim düşkünlüğü olmak.</p> <p>Dünya Uşaklarına Tazim Etme: Ayaklarına gitmek ve kendileri için ayağa kalkmak suretiyle dünya uşaklarına tazim etmek.</p> <p>Çocuğun Huzurunda Serbestlik: Çocuğun huzurunda serbestlik ve aldırılmazlık etmek.</p> <p>Surat Asma: Somurtuk, ekşi suratlı ve donuk olmak.</p> <p>Kibir ve Gösteriş: Kendini beğenme, kibir, övünme, gösterişe düşkün olma.</p> <p>Cimrilik ve Tamahkârlık: Cimrilik yapma, şumarıklık ve tamahkârlık.</p> <p>Dünyalık Yarışı: Dünyalık için yarışma ve onunla övünme.</p> <p>Yapmadıklarıyla Övünme: Yapmadıklarıyla övülmekten hoşlanma.</p> <p>Ayıplarını Görmezden Gelme: Kendi ayıplarına karşı kör olma ve başkalarını hor görme.</p> <p>Kötü Konuşma: Gıybet, koğuculuk, iftira, yalan ve denizce konuşma.</p> <p>Mal Hırsı: Talebesinin malına tama' etme.</p> <p>Bağırıp Çağırma: Derslerinde ve işlerinde bağırıp çağırma, boş ve faydasız şeyler konuşma.</p> <p>Taassup ve Peşin Hükümler: Peşin hükümlü ve taassup içinde olmak.</p> <p>Zorlaştırıcı ve Kararsız- olma: Zorlaştırıcı ve problem çıkartıcı olmak, sebatsız ve kararsız olmak.</p>

Kaynak; Çelik, 2019, s. 266; Koç, İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi, 1999, s. 101; El-İbrâşi, t.y, s. 36-37; İmam Gazali, 1963, s. 127; Taşköprülüzade, 1966, s. 80; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 83; Usta, 2016, s. 399-407; İbn Sina, 1992, s. 914; Et-Tarnabâti, 2019, s. 210 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

⁵⁶ İmam Gazali, *İhyau Ulumi'd-Din*, 133.

Öğretmenin İlim ile İrtibatına Göre Sahip Olması ve Sakınması Gereken Nitelikler

Klasik İslam eğitimcileri ilmin elde edilmesinde ve ilmin faziletine ulaşılmasında öğretmenin ahlaki özelliklerinin önemli olduğuna dikkat çekmişlerdir. Klasik İslam eğitimcileri âlimin en önemli vazifelerinden birini ilme olan saygınlığın korunması ve ilmin ehline ulaştırılması olarak görmüşlerdir. Bunun için hem kendilerinin ilmin saygınlığını korumaları hem de öğrencilerine ilmin saygınlığını öğretmeleri beklenmiştir. Eğitimcinin bilmediği bir derse girmesi yahut bir kısmını bildiği bir meseleyi anlatıp bilmediği yerlere değinmemesi, öğretimin cahiller nezdinde kolay bir iş gibi görüleceği ve avamın yersiz bir cesarete kapılarak insanlara öğretmeye kalkacağı kaygısıyla hoş karşılanmamıştır. Öğretmenin böyle davranmasının ilmi ve ilim yuvalarını harap edeceği düşünülmektedir.⁵⁷

İslam eğitim geleneğine göre ilim, kişinin niyeti ile ilgili olacak şekilde, amaç ve gayesi ile insana yüksek bir onur, izzet ve ikramda bulunacaktır. Dolayısıyla insan, her anlamda, iyi yetişmiş donanımlı bir insan olabilmek için ilme muhtaçtır. Hem dünyanın imarı hem de ahiret saadeti için esaslı bir vasıta olarak görülen ilmin bir derya olduğu, bu nedenle de elde edilmesi için her zaman çalışmak gerektiği fikri üzerinde durulmuştur. Bu fikirden hareketle öğretmenin ilim mütalaa etmeye devam etmesi teşvik edilmiştir. Klasik İslam eğitimcilerine göre öğretmenin ilim ile olan irtibatı çerçevesinde sahip olması gereken önemli nitelikler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3

Öğretmenin İlim ile Olan İrtibatı Bağlamında Sahip Olması Gereken Nitelikler

<p>İlmi ve Onurunu Korumak: İlim ve ona ait şerefi korumalı.</p> <p>Fazilet ve Ehliyet: İlim için gerekli olan fazilet ve olgun ehliyete sahip olmalı.</p> <p>Bilgiyi Paylaşmak: Her bilgiyi, ehil olan herkese aktarmalı.</p> <p>Bilgiye Vefa: Bilgi emanetine vefa gösterme ahlakına sahip olmalı.</p> <p>Doğru ve Karakterli Olmak: İlim ve terbiyeye uygun, doğru ve karakterli davranışlar sergilemeli.</p> <p>Araştırma ve Yazım: Yazmak, bilgi toplamak ve ezberini pekiştirmekle meşgul olmalı.</p> <p>Kuvvetli Tabiat: Tabiatını kuvvetlendirmeli ve faydalı, gerekli konularla ilgilenmeli.</p> <p>Yeni Konularla İlgilenmek: Daha önce hakkında yazılmamış konularla ilgilenmeli.</p> <p>Ders Sıralaması: İlim öğretirken en uygun sıralamayı yapmalı, her ilmin derecesine önem vermeli.</p> <p>Sürekli Gelişim: Çalışma ve gayreti sürekli artırmalı, okuma, yazma, ezberleme ve araştırma gibi faaliyetleri sürdürmeli.</p>

Kaynak: Et-Tarnabâtî, 2019, s. 21; İmam Gazali, 1963, s. 29; Taşköprülüzade, 1966, s. 72; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 93; Koç, İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi, 1999, s. 101; El-İbrâşi, t.y, s. 36-37 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin ilim ile irtibatı çerçevesinde sahip olması gereken niteliklerin yanında sakınması gereken hususlar da zikredilmiştir. Bu hususlardan öne çıkanlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Öğretmenin İlim İle İrtibatı Bağlamında Sakınması Gereken Hususlar

<p>İlmi Hor Görmek: İlme layık olmayan kişilerin ve kendisinden ilim öğrenenlerin durumu iyi olsa bile, zaruret olmadıkça onların ayağına gitmek suretiyle ilmi hor ve hakir duruma düşürmemek.</p> <p>Dünyevi Amaçlar İçin İlmi Kullanma: Makam, mal, gösteriş, şöhret veya diğer dünyevi amaçlar için ilmini kullanarak merdiven yapmamak.</p> <p>Başka Şeylerle Aşırı Meşgul Olma: İlimden başka şeylerle aşırı derecede meşgul olmamak.</p> <p>Kibir ve Bilgiye Kibir Yapmama: Bilmediklerini öğrenmede kibir yapmamak.</p> <p>Uzatma veya Eksik Bırakma: Usandırıcı uzatmalar yapmamak veya eksik bırakan özetlemeler yapmamak.</p> <p>Düzeltilmeyi İhmal Etme: Eserini yeniden gözden geçirip düzeltilmeden, düzene koymadan elinden çıkarmamak.</p> <p>Cidal ve İğneleyici Sözler: İlimde cidal, tartışma ve hak olan yerde, dokunaklı veya iğneleyici sözler söylememek.</p> <p>Diğer İlimleri Yerma: Diğer ilimleri yererek küçümsemek.</p> <p>Kötü Duygulara Sahip Olma: İlim ve irfan sahibine yakışmayan gurur, riya, haset, kin veya düşmanlık gibi kötülöklere sahip olmamak.</p> <p>Düşmanlık Besleme: Meslektaşlarına karşı düşmanlık beslememek.</p>
---

⁵⁷ Taşköprülüzade, *Mevzuat'ül Ulûm (İlimler Ansiklopedisi)*, 72.

Kaynak; Koç, İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi, 1999, s. 101-102; El-İbrâşi, t.y, s. 35; İmam Gazali, 1963, s. 129; Taşköprülüzade, 1966, s. 72; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 87; Kaya M. , 2005, s. 114-115 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Öğretmenin Öğrenci ile İrtibatına Göre Sahip Olması ve Sakınması Gereken Nitelikler

Klasik İslam eğitimcileri ilmin öğretilmesini dini bir vecibe olarak görmüş ve öğretime hem dünya hem de ahiret kazançları sağlayacağını ifade etmişlerdir. Kişinin bilmeyene öğretmesi ve bilenden öğrenmesi, bildiğini korumasını ve bilmediğini öğrenmesini temin edeceğini söylemişlerdir.⁵⁸ İslam terbiye anlayışında kişinin faydası esas kabul edilmiştir. Eğitimcinin vasıflarının şekillenmesinde de fayda esası göz önünde bulundurulmuştur. Öğretmenin eğitim esnasında sahip olması gereken nitelikler öğrencilerin dersi anlayabilmesinde önemli görülmüştür.⁵⁹ Güzel ahlaka ve sıfatlara sahip olmayan bir kimsenin, öğrencide böyle bir ahlakı geliştiremeyeceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla öğretmenin öğrenci ile irtibatında örneklik teşkil etmesi kritik görülmüştür. Nitekim öğretmenler için örneklik taşıyan Hazreti Peygamber'in (sas) açıklamalarının güzel, konuşmasının fasih, ifadelerinin net olması, güzel ve zarif bir üslupla hitap etmesi, davranışlarının ölçülü olması O'nun davetini başarılı kılmıştır.⁶⁰ Bu nedenle öğretmenin öğrenci ile irtibatında bilgisi, ahlakı ve amelinin yüksek olması yanında konuşma, iletişim, giyim kuşam gibi özellikleri de önemli olmuştur.

Klasik İslam eğitimcilerine göre öğretmenin öğrenci ile irtibatı çerçevesinde sahip olması gereken nitelikler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5

Öğretmenin Öğrenci ile İrtibatı Çerçevesinde Sahip Olması Gereken Nitelikler

<p>Uygun Üslup ve Dil Kullanımı: Öğrencilerin seviyesine uygun bir üslupla konuşmalı, anlaşılmayan konuları tekrar etmeli.</p> <p>Soru Sorma ve Hazırlık: Öğrencilerin dikkatini toplamak ve konuyu anlamalarını sağlamak için sorular sormalı.</p> <p>Öğrenci Düzeyini Bilmek: Yaş, zekâ ve bilgi seviyelerine göre dersleri uyarlamalı.</p> <p>İlgi ve Yetenekleri Tanımak: Öğrencilerin bireysel ilgi ve yeteneklerini tanıyıp buna göre dersleri şekillendirmeli.</p> <p>Motivasyon Sağlamak: Öğrencileri derse teşvik etmeli ve motive edici yöntemler kullanmalı.</p> <p>Uzmanlık Sahibi Olmak: Konusunda uzman olup bu bilgiyi öğrencilerine etkili şekilde aktarmalı.</p> <p>Şefkat ve Merhamet: Öğrencilere şefkatle yaklaşmalı, eşit ve adaletli davranmalı.</p> <p>Öğrenciyi Gözetmek: Öğrencileri koruyup kollamalı, desteklemeli ve iyi idare etmeli.</p> <p>Bağımsız Düşünce ve Ahlak: Öğrencilerin bağımsız düşünme alışkanlıklarını geliştirip ahlaki değerlerini önemsemeli.</p> <p>Samimi ve Etkin İletişim: Öğrencilerle samimi bir iletişim kurmalı, onların sorularına tatmin edici cevaplar vermeli ve gerektiğinde destek olmalı.</p> <p>Destek ve Örnek Olma: Öğrencilerin ilerlemesine yardımcı olmalı ve onlara örnek davranışlar sergilemeli.</p> <p>Güzel Niyet ve Ahlak: Güzel niyeti teşvik edip öğrencilerin ahlakını önemsemeli.</p> <p>Eşit Davranış ve İlgi: Tüm öğrencilere eşit ilgi göstermeli, başarılı olanları ödüllendirmeli ve ihtiyaç sahiplerine destek olmalı.</p>
--

Kaynak; El-Kabisi, 1966, s. 55; Çelik, 2019, s. 266; İmam Gazali, 1963, s. 129-130; Taşköprülüzade, 1966, s. 72; Bayraktar, 2017, s. 303; Dodurgalı, İbn Sina, 2016, s. 245-251; Koç, İhvan-ı Safa, 2016, s. 99; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 105-107; Sahnûn, 2009, s. 9; Çelebi, 1976, s. 262; Koç, İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi, 1999, s. 100; El-İbrâşi, t.y, s. 34-39; Et-Tamabâti, 2019, s. 226 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin öğrenci ile irtibatı çerçevesinde sahip olması gereken niteliklerin yanında sakınması gereken hususlar da ifade edilmiştir. Bu hususlara Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6

Öğretmenin Öğrenci ile İrtibatı Çerçevesinde Sakınması Gereken Hususlar

<p>Anlaşılmaz Dil Kullanımı: Huzurundakilerin anlamayacağı garip kelimeleri kullanmamak.</p>
---

⁵⁸ İmam Gazali, *İhyau Ulumi'd-Din*, 29.

⁵⁹ Çelik, *Osmanlı Medreseleri ve Avrupa Üniversiteleri (1450-1600)*, 266.

⁶⁰ Abdulfettah Ebu Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*, çev. E. Yıldırım, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2009), 24.

<p>Garip Rivayet ve Sözlere Aşırı Nakletme: Garip rivayet ve sözleri pek fazla nakletmemek.</p> <p>Onur Kırıcı Olma: Muhatapların onurunu kırıcı olmamak.</p> <p>Bilgiçlik Taslama: Bilgiçlik taslamamak.</p> <p>Kin ve Nefret Yaratma: Öğrenciye karşı kin ve nefret duymasına yol açacak kadar şiddetli baskı yapmamak.</p> <p>Bilmediğini Gizleme: Bilmediğini gizlememek.</p> <p>Değer Biçmeden Övgü Dolu Konuşma: Küçük ve değersiz olayları abartarak övgü dolu konuşmamak.</p> <p>Talebelere Eziyet Etme: Talebeye eziyet etmemek ve korkutmamak.</p> <p>Fazla İş Verme: Yapabileceğinden fazla iş ve vazife vermemek.</p> <p>Öğrencilerin Yanında Kendi İşlerine Dalma: Çocuklar yanında iken kendi ve başkaları için kitap yazmamak veya başka işlerle meşgul olmamak.</p>
--

Kaynak; İbn Sahnûn, 2009, s. 66; Et-Tarnabâti, 2019, s. 210; İmam Gazali, 1963, s. 131; Taşköprülüzade, 1966, s. 72; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 105; El-Kabisi, 1966, s. 54; Ebu Gudde, 2009, s. 32; El-İbrâşi, t.y, s. 39; Koç, İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi, 1999, s. 100; Kaya M. , 2005, s. 114-115; Et-Tarnabâti, 2019, s. 234 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Öğretmenin Toplum ile İrtibatına Göre Sahip Olması ve Sakınması Gereken Nitelikler

İslam toplumlarında eğitim/terbiyeye hayati bir önem atfedilmiştir.⁶¹ Klasik İslam eğitimcileri, öğretmeni toplumun temelini atan, ona şekil veren güvenilir kişiler olarak tanımlamışlardır. Öğretmenin hem bilgisi hem görgüsü hem de davranışları ile toplumun ölçüsü ve yol göstericisi olması beklenmiştir. Toplumun çocuklarının eğitimi vazifesini üstlenen öğretmenin aynı zamanda toplumun kendisi için de önder ve örnek kişi olması beklenmiştir. Öğretmenin hem bilgi hem beceri hem de davranış öğreten kişi olması görüşünden hareketle öğretmenin tüm hayatını kuşatan bir nitelik skalası belirlenmiş, bu niteliklere sahip olan öğretmene hürmet teşvik ve tatbik edilmiştir. Öğretmenin sahip olması beklenen nitelikler, toplum nezdinde gördüğü kıymet, onun ta'lim, terbiye ve te'dib edici yönlerinin olması ile yakından ilgili görülmüştür.⁶²

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin öğrenci ve veli tarafından seçiliyor olması, ücretinin de veli tarafından ödenmesi öğretilerde nitelik talebinde ve niteliklerinin takibinde önemli olmuştur. Veliler ve öğrenciler ilmi derecesi yüksek, fazilette ileri öğretmenleri tercih ederken, öğretmenler de başarılı ve faziletli öğrenciyi almak istemiştir. Bu karşılıklı mutabakat toplumla eğitimin dolayısıyla da öğretmenin iç içe olmasını temin etmiştir. Öğretmenin toplumla irtibatı doğrultusunda sahip olması gereken nitelikler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 7

Öğretmenlerin Toplumla İrtibatı Çerçevesinde Sahip Olması Gereken Nitelikler

<p>Kişisel Bakım: Temiz ve özenli giyinmeli, kişisel bakımına dikkat etmeli.</p> <p>Bilgiyi Uygulamak: Sahip olduğu bilgiyi hayata geçirmeli.</p> <p>Sürekli Öğrenmek: Herkesten ve her durumda öğrenmeye açık olmalı.</p> <p>Zaman Yönetimi: Zamanını iyi kullanmalı.</p> <p>İletişim ve Dil: Dilini korumalı, güler yüzlü olmalı ve selamı yaymalı.</p> <p>Toplumla İlişki: Toplumsal olaylara duyarlı olmalı ve ahlaklı davranmalı.</p> <p>Mütevazı ve İnsanlı Olmak: Mütevazı olmalı, insanlara ikram etmeli ve iyiliğe teşekkür etmeli.</p> <p>Örnek Olmak: Davranışlarıyla topluma örnek olmalı ve insanlara değer verip iltifat etmeli.</p> <p>Mesleki Değerler: Görevini sevmeli, meslektaşlarına saygı göstermeli.</p> <p>Din ve Ahlak: Mescidlerde cemaatle namaz kılmalı, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmalı.</p>
--

Kaynak; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 95; Çelebi, 1976, s. 262; Sahnûn, 2009, s. 74; El-Kabisi, 1966, s. 85; Dodurgalı, İbn Sina, 2016, s. 211; Koç, İhvan-ı Safa, 2016, s. 100; Et-Tarnabâti, 2019, s. 246 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin üstlendiği toplumsal roller onun sahip olması gereken özellikler ile birlikte sakınması gereken hususları da belirlemiştir. Bu hususlar Tablo 8'de görüldüğü gibidir.

⁶¹ Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Halef El-Kabisi, *İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*. çev. S. Ateş ve H. R. Öymen, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966), 55.

⁶² Nazıroğlu, *İslâm Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik*, 86.

Tablo 8

Öğretmenin Toplumla İrtibatı Çerçevesinde Sakınması Gereken Hususlar

<p>Kalbi Hastalıklar: Riya, haset, kendini beğenme, insanları hor görme gibi olumsuz duygulardan uzak durmalı.</p> <p>Öğrenmeye Açık Olmamak: Yaşça, soyca veya şöhretc kendinden aşağıda olanlardan bile ilim öğrenmeye açık olmalı.</p> <p>Aşırı Dünyalık Düşkünlüğü: Yemek yeme ve dünyalığa aşırı düşkün olmamalı.</p> <p>Aşırı Taleplerde Bulunma: Velileri rahatsız edecek şekilde aşırı isteklerde bulunmamalı.</p> <p>Gereksiz Yeme İçme Kısıtlaması: Çocuğu yemekten ve içmekten gereksiz yere menetmemeli.</p> <p>Adaletsizlik: Çocuklar arasında adaletsiz davranmamalı.</p> <p>Hoş Görülmeyen Kazanç Yolları: İğrenç veya dinen hoş görülmeyen kazanç yollarına tevessül etmemeli.</p> <p>Şüpheli Yerlerden Uzak Durmamak: Başkalarının kötü zanda bulunmasına sebep olacak yerlere gitmemeli.</p> <p>Hoş Görülmeyen Davranışlar: Kişilik (muruet) noksanlığı içeren veya dış görünüş itibarıyla hoş görülmeyen şeylerden kaçınmalı.</p>

Kaynak: İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 77; İmam Gazali, 1963, s. 132; Taşköprülüzade, 1966, s. 68; El-Kabisi, 1966, s. 63; El-İbrâşi, t.y, s. 39; Et-Tarnabâti, 2019, s. 212 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İslam Eğitimcilerinin Öğretim Metotları Üzerine Düşünceleri

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin öğretimde uygulaması gereken metotlar önemli görülmüştür. Metot bilgisine ilmin elde edilmesi kadar kritik bir önem atfedilmiştir.⁶³ İbn Haldun, Batı Afrika ve Tunus eğitim sistemi üzerine yaptığı karşılaştırmada “Batı Afrika’da öğrencilerin ezberciliğe çok önem verdikleri ve ezberlemeye düşkün olduklarını bu nedenle de ilim tahsilinde çok vakit ve ömür sarf ettiklerini ancak ilim meclislerinde ilmi münakaşalarda söz söylemekten aciz olduklarını” ifade etmiştir.⁶⁴ Hatta ilim tahsilini tamamlamış görünen öğrencilerin bile “güzel bir öğretim metodu ile ders veren öğretmenlerin bulunmaması ve öğretim usulünün bozukluğu nedeniyle ilimde meleke elde edemediklerini” söylemiştir.⁶⁵ Tunus’ta öğretim süresi 5 yıl iken Batı Afrika’da 16 yıl olmasının nedenini de bu öğretim metotlarının bozukluğuna bağlamıştır.⁶⁶ Dolayısıyla öğretimin hem süresi hem de verimliliği metot bilgisine bağlı olarak değişmektedir. İbn Haldun öğretim terimlerinin farklı farklı olmasını öğretimin bir meslek ve sanat olduğuna işaret kabul etmiştir. Klasik İslam eğitimcileri öğretim metot ve uygulamalarının ilgili sanat ve meslek dalına göre farklı olacağı gibi her hocanın da kendine has metotlarının olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Klasik dönemde hocalara öğretimde takip etmeleri için bir metot telkin edilmemiştir.⁶⁷

İslam eğitimcilerinin öğretimde benimsedikleri metotların temelinde Allah Teala’nın Hz. Peygamber’e tavsiyeleri vardır.⁶⁸ İslam eğitimcilerine göre İslam, “talim ve terbiyede ruhi, dini ve ahlaki gerçeklere önem verdiği kadar gerçek eğitim metoduna ve uygulamasına da önem vermiş, eğitimin her aşamasında hayat şartlarına uygun maddi, manevi her tür bilgi ve maharet usullerini de asla ihmal etmemiştir.”⁶⁹ İslam’ın çizdiği ilim tedris usul ve adabı sadece öğretmenin ilim öğrenmesi ve öğretmesini odağa almamıştır. Eğitimcinin günlük rutinleri, derse hazırlığı, derse başlama ve bitirme ritüelleri de belirtilmiştir. Buna göre eğitimci evinden çıkarken dua etmeli⁷⁰, öğretim yerine varıncaya kadar duaya devam

⁶³ İbn Cema el-Kinani, *İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı*, 53.

⁶⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, 484.

⁶⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, 484.

⁶⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, 485.

⁶⁷ M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslam’da Eğitim-Öğretim*, çev. S. Cihan. (Samsun: Etüt Yayınları, 2000), 51.

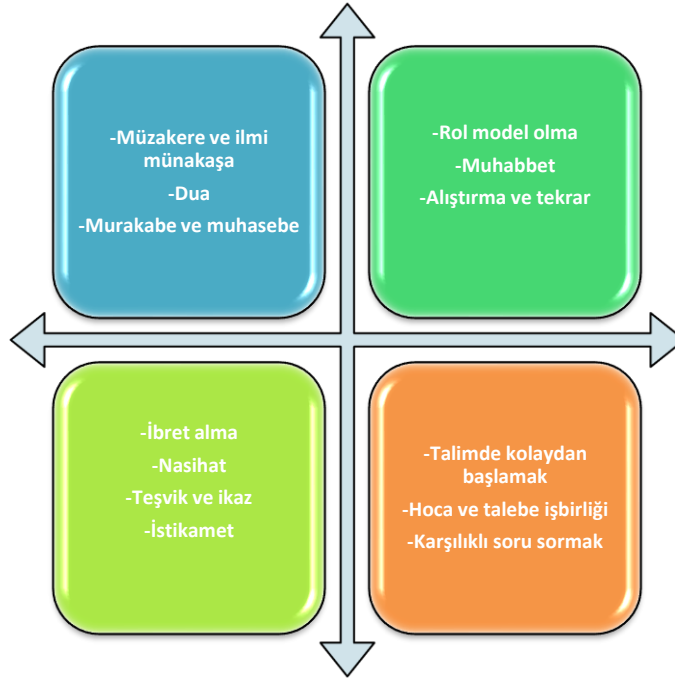
⁶⁸ En-Nahl, 16/125; El-Gaşiye, 88/21-22.

⁶⁹ El-İbrâşi, *İslam’da Eğitim ve Öğretim*, 14-15.

⁷⁰ Öğretmen, evinden çıktığı zaman, Peygamberden (sav) sahih olarak nakledilen dua ile yakarmalıdır. O dua şudur: “Allah’ım! Sapma veya saptırılmadan, kayma veya kaydırılmadan, zelil olmak veya zelil edilmekten, zalim veya mazlum olmaktan, cahilce davranma veya kendime cahilce muamele edilmesinden gerçekten sana sığınırım. Sana yakın olan aziz olur, şanın yücedir. Senden başka tanrı yoktur.” Onlara şöyle der: “Allah’ın adıyla ve Allah (ın yardımını)la (başlıyorum). Allah bana yeter; ben O’na dayandım. Güç ve kuvvet yalnız Yüce Allah’ın sayesinde vardır. Allah’ım! Kalbimi sabit kıl, dilime hakkı söylet.”(İbn Cema el-Kinani)

etmeli, vardığı zaman oradakilere selam vermeli, vakit uygunsa iki rekât namaz kılmalı⁷¹, derse başlamadan önce Allah'tan kendisini hatadan koruması ve yardım etmesi için dua etmeli, öğrencilerin kendisini görebileceği şekilde, kibleye dönük oturmalı, kibleye hürmetsizlik edecek şekilde oturmamalıdır.⁷² Derse başlamadan bir miktar Kur'an okunmalı ve dua etmelidir. Dersini "Allah en iyisini bilendir"⁷³ diyerek bitirmelidir.⁷⁴

Eğitiminin, öğrencisinin ilmi kabiliyetlerini ve öğrenme alışkanlığını bilmesi eğitimde uygulayacağı metot açısından önemli görülmüştür. Öğrencinin kabiliyetlerinin keşfedilmesi eğitiminin öğrencisini doğru yönlendirmesini sağlayacaktır. İslam'ın örnek eğitim metotları ele alındığında öne çıkan metotlar şöyledir:

Şekil 1 Eğitim Metotları

Kaynak: İbn Haldun, 1954, s. 484; Miskeveyh, 1983; Rumi, 1957; Tüsi, 2005; El-İbrâşi, t.y, s. 61; Talas, 2000, s. 51; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 117-119 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Klasik İslam eğitimcileri öğretmenin metot bilgisini, terbiyenin hedeflerine ulaşması açısından kritik bulmuşlardır.

Sonuç

Alan yazınında önde gelen İslam eğitimcilerinden İbn Sahnun, Ez-Zernuci, Et-Tarnabati, Ebu Gudde, İbn Cema el-Kinani, El-Kabisi gibi isimlerin yanında İslam eğitim düşüncesinin şekillenmesinde önemli katkılar sunan İslam alimlerinden Ebu Hanife, İbn Haldun, İbn Sina, İmam Gazali, Miskeveyh,

⁷¹ Ders bir mescitte yapılıyorsa bu tahiyatül mescid namazı olarak da kılınabilir(İbn Cema el-Kinani).

⁷² Mümkün olursa kibleye dönük olarak, ağırbaşlı, kendinden emin/mutmains, alçak gönüllü bir tavırla ve ciddiyetle bağdaş kurarak veya çirkin görülmeyen bir başka şekilde oturur. Oturağı üzerine oturup bacaklarını kıvrarak dikmek şeklinde, çömelip dikilmeye hazır vaziyette, bacak bacak üstüne atarak, özürlü olmaksızın iki veya bir ayağını uzatarak ve yana veya arkaya doğru eline dayanarak oturmamalıdır(İbn Cema el-Kinani).

⁷³ Allahu A'lem

⁷⁴ İbn Cema el-Kinani, *İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı*, 93, 97, 109.

Mevlâna, Tusi gibi isimlerin eserlerinden hareketle hazırlanan bu çalışmanın neticesinde İslam toplumlarında eğitim ve terbiyenin, varlık meselesi olarak büyük önem taşıdığı görülmüştür. İslam eğitim düşüncesinde öğretmenler, toplumun temelini atan, ona şekil veren güvenilir kişiler olarak tanımlanmış, öğretmenin sadece bilgi sahibi olması değil, aynı zamanda görgüsü ve davranışlarıyla da toplumun ölçüsü ve rehberi olması beklenmiştir. Toplumun çocuklarının eğitimini üstlenen öğretmenin, toplum için önder ve örnek kişi olması önemli görülmüştür. Bu nedenle, öğretmenin sahip olduğu nitelikler, toplum nezdinde gördüğü kıymetle doğrudan ilişkilendirilmiştir.

İslam eğitim geleneğinde öğretmen, sahip olması gereken niteliklerden, ahlaki ve kişilik yapısına, toplumsal temsil sorumluluğundan eğitim metotlarına kadar geniş bir yelpazede incelenmiştir. İslam eğitimcilerinin, öğretmenin ilmi, ahlaki ve toplumsal niteliklerini belirlerken öncelikle Allah'ın rızasını gözettilerini anlaşılmıştır. Öğretmenin ilmiyle amel etmesi, öğrencilere doğru örnek olması ve toplumla etkileşim içinde olması önemli vurgular arasında yer almaktadır.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin ilimle ile irtibatı ilahi bir sorumluluk alanı olarak tasvir edilmiştir. Öğretmen sadece ilmi elde etmekle değil aynı zamanda elde ettiği ilmin gereğini yapmakla da sorumlu tutulmuştur. Bu nedenle elde ettiği ilmin öncelikli olarak kendisini terbiye etmesi beklenmiştir. İslam eğitim geleneğinde eğitim metotlarının önemine yapılan vurgu dikkate değerdir. Geleneksel ve modern eğitim tartışmalarında geleneksel eğitimin ezberci eğitim olarak kodlanmasının aksine İslam eğitim geleneğinin, öğrencilerin ezberci bir yaklaşımdan ziyade anlayarak öğrenmelerini teşvik ettiği ve pratik uygulama ile ahlaki değerlerin kazanılmasını desteklediği görülmüştür. Tartışma ve istişareye dayalı bir öğretim metodu ile öğrencilerin aktif katılımını teşvik ederek öğrenmeyi daha etkili hale getirme teklifleri oldukça dikkate değerdir.

İslam eğitim geleneği, öğretmenin sadece bilgi aktaran bir figür olmanın ötesinde, öğrencilerin karakter ve ahlak gelişimine katkıda bulunan bir rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla İslam eğitim geleneğinin ilim tahsilinde ve öğretimde sağlam bir metodolojiye dayanarak, bireylerin hem dünya hem de ahiret mutluluğuna hizmet etmeyi amaçladığı söylenebilir.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin yetkinlik alanının geniş bir çerçevede sunulması uygulanabilirlik noktasında idealize edilmiş olsa da bir bütünlük içermesi açısından dikkate değerdir. Bugün öğretmenlik mesleğine kutsallık atfedilmesinin temelinde de dini motivasyonlu yetkinlik açıklamalarının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öğretmene ilişkin çizilen yetkinlik alanının karakter inşa eden kişi olması nedeniyle öğretmenin sorumluluk alanlarını da genişlettiği görülmüştür. İslam eğitim düşüncesinde öğretmenliğin İlahi bir meslek olarak tanımlanması ve ilme kutsiyet atfedilmesi nedeniyle öğretmen en önemli temsil makamı olarak tanımlanmıştır. Bir nevi tebliğci olan öğretmenin temsil alanı yalnızca okul/sınıf ile sınırlı tutulmamıştır. Öğretmenin kişisel yaşantısı, giyimi kuşamı, konuşması, meslektaşları ve diğer insanlarla kurdukları ilişki ve bir inanır olarak inancının ve bilgisinin gereğini yapması da temsil sorumluluğu çerçevesinde değerlendirilmiştir.

İslam eğitim geleneğinin, öğretmenlik anlayışıyla günümüzdeki eğitim ilkeleri arasında önemli bir köprü oluşturduğu görülmüştür. İslam eğitimcilerinin vurguladığı ilim, ahlak ve toplumla ilişki gibi temel

prensip, öğretmenlik mesleğinin özünü oluşturmaktadır. Bu değerler, sadece bilgi aktarımını değil, aynı zamanda öğrencilerin bireysel gelişimini ve topluma katkılarını da önemseyen bir öğretmenlik anlayışını yansıtmaktadır. İslam eğitim geleneğinin öğretmenlik idealine bakıldığında, öğretmenin sadece bir bilgi aktarıcı değil, aynı zamanda örnek bir şahsiyet ve rehber olduğu görülmektedir. İslam eğitim geleneğinin çizdiği yetkin öğretmen profilinin günümüzdeki eğitim sistemlerinde de önemli birer referans noktası olabileceği düşünülmektedir. Özellikle öğretmenlerin sadece bilgi aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda öğrencilerin karakter gelişimine katkı sağlamaları ve topluma pozitif bir etki yapmaları, günümüz eğitiminde de önemli birer hedef olabilir. Bu bağlamda, İslam eğitim geleneğinin öğretmenlik idealini anlamak, günümüzdeki eğitim uygulamalarını zenginleştirebilir ve iyileştirebilir.

Kaynakça

- Armağan, S. İslam'da İlim ve İlim Adamı. İzmir: Işık Yayınları, 2010.
- Aydın, M. Ş. Eğitim Ahlakı. 2. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018.
- Bayraktar, M. F. "İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmen ve Öğrenciler." İçinde Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi, der. M. Köylü ve Ş. Gözütok, 301-338. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. el-Câmi'u's-Sahîh. I-VIII. 2. bs. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Çağlayan, M. İslam'da Eğitim. Konya: Nur Basımevi, t.y.
- Çelebi, A. İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi. Çev. A. Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1976.
- Çelik, M. Osmanlı Medreseleri ve Avrupa Üniversiteleri (1450-1600). İstanbul: Küre Yayınları, 2019.
- Dam, H. "Farabi." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 38-90. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Dodurgalı, A. "İbn Sina." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 183-217. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Ebû Dâvûd, Suleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. Sünen. I-V. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebu Gudde, A. Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları. Çev. E. Yıldırım. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2009.
- Ebu Hanife, İ. A. El-Âlim ve'l-Müteallim. Kahire: Matbatü'l Enver, 1368.
- El-İbrâşi, M. A. İslam'da Eğitim ve Öğretim. Çev. İ. Değirmenci. Denizli: Bahar Yayınevi, t.y.
- El-Kabisi, A.-H. İ.-M. İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale. Çev. S. Ateş ve H. R. Öymen. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966.
- Er, H. "Kınalızade Ali Efendi." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 605-622. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Et-Tarnabâtî, M. b. Bülûğu Aksa'l-Merâm (İlim ve Eğitim Ahlakı). Çev. M. Ş. Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Ez-Zernûcî, İ. B. Ta'lim'ul Müteallim: İslam'da Eğitim Öğretim Metodu Metin, Tercüme, Şerh. Çev. Y. V. Yavuz. 2. Baskı. Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, t.y.
- İbn Cema el-Kinani, B. İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı. Çev. M. Ş. Aydın. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- İbn Haldun. Mukaddime (Cilt II). Çev. Z. K. Ugan. İstanbul: Maarif Basımevi, 1954.
- İbn Sahnûn. Eğitim ve Öğretimin Esasları Âdâbu'l Muallimîn. 3. Baskı. Çev. M. F. Bayraktar. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2009.

- İbn Sina. Aile Siyasetine Dair Risale. Kollektif içinde, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, (Cilt III), s. 906-917. Çev. V. Akyüz. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.
- İmam Gazali. İhyau Ulumi'd-Din. Çev. A. Serdaroğlu. Ankara: Güven Matbaası, 1963.
- Kaya, F. "Maverdi." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 218-255. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Kaya, U. "Yusuf Has Hacib." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 256-286. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Koç, A. "İhvan-ı Safa." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 91-124. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Koç, A. İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999.
- Köylü, M., & Koç, A. Klasik İslam Eğitimcileri. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.
- Mevdudi, S. E. İslam ve Eğitim. Çev. N. A. Asrar. İstanbul: Hilal Yayınları, 2000.
- Mevlâna Celaleddin Rumi. Mesnevi. Çev. A. Gölpınarlı ve V. Ç. İzbudak. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1957.
- Miskeveyh, E. A. Ahlakı Olgunlaştırma. Çev. İ. K. Abdulkadir Şener. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Nazıroğlu, B. A. İslâm Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik. Ankara: Sarkaç Yayınları, 2011.
- Talas, M. A. Nizamiye Medresesi ve İslam'da Eğitim-Öğretim. Çev. S. Cihan. Samsun: Etüt Yayınları, 2000.
- Taşköprülüzade. Mevzuat'ül Ulûm (İlimler Ansiklopedisi) (Cilt I). Çev. M. Çevik. İstanbul: Üç Dal Neşriyat, 1966.
- Taştekin, O. "İbnü'l-Hacc El-Abderi." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 472-514. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. Sünen. I-V. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Tûsî, E. C. Ahlak-ı Nasrî. Çev. R. Sultanov. Ankara: Fecr Yayınları, 2005.
- Usta, M. "Mevlâna Celaleddin-i Rumi." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 381-420. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Yahya İbn Adi. Tehzîbü'l-Ahlâk: Ahlâk Eğitimi. Çev. H. Kuşlu. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Yazır, M. H. Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Matbaa-i Ebuuzziya, 1935.

**Ed. Mehmet Bahçekapılı, Ahmet Ali Çanakçı, *Din Eğitiminde Ana Konular*, Ankara, Eskiye
Yayımları, 2021, 468 Sayfa, ISBN 13: 978-625-7673-25-9**

Ebrar Saliha Özkul¹

Din eğitimi, ülkemizde çalışmalarını hızla artan akademik bir sahadır. “*Din Eğitiminde Ana Konular*” kitabı editoryal tarzıyla alanında lisans ve lisansüstü çalışmalara öncülük edebilecek özgün konuları ele almıştır. Toplam on yedi bölümden oluşan kitabın, din eğitimi sahasında- tarihi ve güncel konulara temas etmesi yönüyle- okurlara ve araştırmacılara zengin bir literatür sunduğu ifade edilebilir.

Kitabın ön sözünde de belirtildiği üzere kitabın yazılış amacı, din eğitiminin temel konularını ulusal ve uluslararası ölçekte -çağdaş konularla birlikte derinlemesine inceleyen- bütünlükçü çalışmaların ihtiyacına cevap vermektir. Din eğitiminde meydana gelen paradigma değişimini ortaya koymak amacıyla yazılan kitapta on yedi bölümün müstakil başlıklarda sunulması yerine gruplandırılmış ana başlıklar altında sunulması kitabın sistematik akışına gölge düşürmektedir. Bunun yanında bölümler; giriş, gelişme, sonuç aşamalarıyla amaç ve problem cümlelerine açık olarak yer verme gibi nitelikler açısından birbirine yakın olarak düzenlenmiştir. Kitap şekil yönünden kolay okunabilir yazı formatında okuyucusuyla buluşturulurken, yer yer yazım hatalarına rastlanması da kitabın sonraki basımlarında düzeltilmesi gereken yönlerinden birisi olarak zikredilebilir. Aynı şekilde özellikle program değerlendirme kısımlarında tablo-grafiklerden yeteri kadar istifade edilmemesi de tekrar değerlendirilmesi gereken noktalardan biridir.

Kitaptaki on yedi bölümün ilkinde; “Din Eğitim Biliminin Bilimler Arasındaki Yeri Problemine Yeni Bir Yaklaşım” başlığında Gurbet Kızıltan’ın yazısına yer verilmiştir. Kızıltan, girişteki ilk bölümün - din eğitimi biliminin sahadaki yerinin belirtilmesi yönüyle- genelden özele bir şekilde sunulması yerinde bir yaklaşım olmuştur. Gurbet Kızıltan’ın doktora tezinden oluşturulan makale formatındaki bu bölümde dört farklı yaklaşım ele alınarak yazarın iki yaklaşımı mezceden yorumuna yer verilmiştir. Bunlar incelenecek olursa: başlıklarda din eğitimi sırasıyla ilahiyat perspektifi, eğitim bilimi yönü, interdisipliner müstakil bir saha oluşu ve son olarak sosyal bilim olarak ele alınmıştır. Bu başlıklar altında Kızıltan’ın yorumu, din eğitiminin disiplinler arası sosyal bir bilim oluşu yönündedir. Bu minvalde denilebilir ki, Kızıltan din eğitimi konumunu bilimsel metodoloji temelinde ele almaktadır. Yurt dışında yaptığı çalışmalarla alanında derinleşen Kızıltan’ın kaynakçası incelendiğinde Batılı kaynaklara çalışmaları doğrultusunda daha çok yer verdiği göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda, İslami kaynakların Batılı kaynaklara nazaran eksikliği dikkat çekmektedir. Bölümde, temel probleme yer verme, açık- seçik giriş ve sonuç kısımlarının sunumu, başlıkların

¹ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi Email: ebrarsalihaozkul@gmail.com, ORCID: 0009-0001-9574-2896.

belirgin ve anlaşılır oluşu okuyucuya anlam kolaylığı sağlamaktadır. Bununla birlikte din eğitiminin konumu tartışmalarına özgün ve objektif bir bakış açısı sunduğu ifade edilebilir.

İkinci bölümde; “Örgün Din Eğitiminin Felsefi Temeline Dair Kavramsal Tartışmalar” başlığıyla Yusuf Ceylan karşımıza çıkmaktadır. Literatürdeki kavram çalışmalarının ve tartışmalarının eksikliğini tespit eden Ceylan’ın felsefi temellendirme üzerinden yaptığı problem tespiti, din eğitiminin konumu için yerinde bir tespit olarak görülebilir. Bölümde eğitim ve öğretim ayrımının gereğinden fazla öne çıkması ya da eğitim-öğretim-öğrenme arasındaki organik bağın dikkate alınmadığı yaklaşımların ele alınması gibi alana dair özgün tespitlere yer verilmiştir. Yazar, felsefi bakış açısının etkin hale gelmesinin din eğitimi ve öğretimi problemlerine çözüm getireceği sonucuyla bölümünü bitirmiştir. Yüzeysel denebilecek indirgemeci bir yaklaşımın öne çıktığı bu bölümde “eğitim” ve “öğretim” kavramlarına odaklanılmış oluşu değerlendirmeler arasında zikredilebilir.

Üçüncü bölümde; “Türkiye’de Din Eğitimi ve Uygulamalarının Hukuki Temelleri” başlığını kaleme alan Ayşe Zişan Furat’ın oldukça kapsamlı çalışması dikkat çekmektedir. Geniş bir alana temas eden konuyu Furat, oldukça öz bir şekilde okurlarla buluşturmuştur. Başlıkta yer verilen “uygulamalar” kısmının altını dolduracak “yaygın eğitim” bölümü nispeten yüzeysel kalmıştır. Öyle ki, Türkiye’deki din eğitimi uygulamalarının hatırı sayılır kısmını yaygın eğitim karşılamaktadır. Kur’an kursları, camiler, cezaevleri gibi birçok din eğitimi sahası bu bölümde ayrıntıya ihtiyaç duymaktadır. Bunun yanında sunulan kavramların sözlük anlamlarıyla tanımlaması akademik üslubuna paralel görülebilir. Hukuki maddelerin ilgili metinlerden öz bir şekilde ele alınması alanında fark oluşturmuştur.

Dördüncü bölümde; “Sosyalleşme Sürecinde Din Eğitimi” başlığına yer verilmiştir. Bölüm, Muhiddin Okumuşlar’ın aynı isimli kitabından hareketle Şeyma Çiçek’in ve Muhittin Okumuşlar’ın ortak çalışmasıyla oluşturulmuştur. Okumuşlar ve Çiçek’in çalışmasının giriş kısmında ana kavram olan “sosyalleşmenin” tanım eksikliği diğer bazı bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra “sosyalleşme” kavramına ayrı bir başlık ayrılmış olsa da bölüm başında kısaca tanımlanması ihtiyacı hissedilmektedir. Yazım ve noktalama hatalarının sık tekrar ettiği bölümde yer yer akademik dilden uzak bir üsluba yer verilmesi dikkat çekmektedir. Çalışmanın yöntemine değinilmesi ve sonuç kısmında önerilerde bulunulması bölümün ayırt edici özellikleri arasında sayılabilir. Bölüm içinde yerinde ve konuyla bağlantıyı sağlayan başlık seçimleri okuyucuya anlam kolaylığı sağlamıştır. Şekilsel olarak yeniden gözden geçirilmeye ihtiyaç duyulmasının yanında içerik olarak açık ve anlaşılır bir bölüm olduğu ifade edilebilir. Öyle ki, din sosyolojisi alanıyla yakından ilişkili bölüm, sosyoloji perspektifini din eğitimiyle harmanlayıp ilgililere öz bir sunum meydana getirmiştir.

Beşinci bölümde; “Küreselleşme ve Din Eğitimi” başlıklı bölümü kitabın editörlerinden Mehmet Bahçekapılı yazmıştır. Bahçekapılı, küreselleşme teorisi hakkında farklı görüşlere yer vermesi, kendi görüşlerini temellendirerek dile getirmesi, güncel görüş, teori ve yorumları karşılaştırmalı olarak incelemesi yönüyle ders kitabı mahiyetinde bir çalışmaya öncülük etmiştir. Kaynakçasında interdisipliner çalışmasının izdüşümleri dikkat çekmekte olup ünlü sosyologların eserlerini referans göstermesi bölümün doyuruculuğunu artırmıştır. Öyle ki, küreselleşme, sosyoloji biliminin incelediği bir saha olup ana

kaynaklarından hareketle din eğitimine varmış olması ve ara başlıklardaki etkileşim alanları, çokkültürlülük, paradigma değişimi gibi kavramların sunumu içeriği zenginleştirmiştir.

Altıncı bölümde; “Din Eğitiminde Yapılandırmacı Yaklaşım: İmkân ve Sınırlılıklar” başlığını kaleme alan Mahmut Zengin, giriş kısmına problem tespitiyle başlaması, amaç cümlesine açık ve anlaşılır bir şekilde yer vermesi gibi şekilsel olumlu tarafların olması yanında; bölümü yazım ve noktalama hatalarının sık tekrarlanmasıyla dikkat çekmektedir. Psikolojik kuramlara yer verip yapılandırmacılıkla ilgili temellere değinerek bölümle ilgili asıl kısma üçüncü başlığında geçmektedir. *“Yapılandırmacılığın bilgi anlayışı ile bu bilgi anlayışının din açısından kabul edilebilirliği arasında derin bir boşluk bulunmaktadır.”* diyerek din eğitimindeki önemli bir soruna temas etmiştir. Nitekim din eğitimi, pratik anlamda yapılandırmacı yaklaşıma uyumu sorgulatur niteliktedir. Bölümde konuya ilişkin sorunlara farklı referanslardan çözüm önerilerine yer verilmiştir. Temel eksiklikleri öz niteliğinde değerlendirerek bütüncül bir yaklaşımla yazılan bölüm, öğretim programları için yapılan çalışmalara katkı sağlamaktadır.

Yedinci bölümde; “Post-Kolonyalizm ve Din Eğitimi” başlığı Muhammet Özdemir tarafından yazılmıştır. Bölümde amaç cümlesiyle başlamasının yerinde olması yanında “Post- Kolonyalizm” kavramının ilk kısımda tanımlanmaması giriş bölümü için bir eksiklik olarak zikredilebilir. Yazım kurallarına oldukça dikkat edildiği ve dipnot verilerek yazımla ilgili ayrıntıların belirtilmesi bölümün ayırt edici özelliği olmuştur. Genelden özele tedrici ve bir o kadar açıklayıcı başlık seçimi konunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Yapılacak çalışmalara öncülük etmesi, sonuç kısmında önerilere yer vermesi ve güncel fakat bir o kadar az çalışılmış bir konuya temas etmesi yönüyle sahanın özgün konuları arasında kendine yer bulmuştur. Öyle ki, yazarın da ifade ettiği gibi *“Post-kolonyalizm olmaksızın herhangi bir yerli kültürün kendine küresel sosyal bilim literatüründe yer bulması zordur.”* Bu sebeple post-kolonyalizme din eğitimi çerçevesinden incelemek zaruridir. Yazar, bu ihtiyaca bölümüyle tatmin edici bir şekilde cevap oluşturmuştur.

Sekizinci bölümde; “Posthümanist Evrende Din Eğitimi” başlıklı bölümü Süleyman Gümüş yazmıştır. Bölümde Gümüş’ün yoğun felsefi bakış açısıyla din eğitimi sahasına interdisipliner bir sunum gerçekleştirdiği görülmektedir. Tarihsel bir akışla ilerlemiş olup kavramlara tanımlar ekleyerek bölümü okuyucu için daha anlaşılır kıldığı söylenebilir. Konuyla uyumlu fazlaca yabancı dilde kaynağın dikkat çektiği bölümde Gümüş, din eğitimi biliminin post-hümanist koşullarda ön görülen sorunlarına değinerek kapanışı yapmıştır. Bu yönüyle sahada bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara kaynaklık eden öz niteliğinde bir çalışma olduğu söylenebilir. Nitekim, öğretim programlarının hazırlanmasında post-hümanist koşulların ele alınması için yazarın sunumu etkili olacak niteliktedir.

Dokuzuncu bölümde; “Osmanlı Mekteplerinde Din Eğitimi” başlığını kaleme alan Zeki Salih Zengin karışımıza çıkmaktadır. Din eğitimi tarihi ve özellikle Tanzimat sonrası tarihe odaklanan çalışmalarıyla tanınan Zengin, eğitimin öznel bir tanımını yapması yanında çeşitli kavramlarla ilgili tanım ve açıklamalara yer vermesi çalışmayı öne çıkarmıştır. Bunun yanında yer yer bölümün akışını bozan cümlelere de rastlamak mümkündür. Çeşitli yazım ve noktalama hatalarının bulunmasına karşın içerik kısmının bir o kadar doyurucu olduğunu ifade etmek gerekir. Öyle ki, müfredatlarla ilgili detaylara yer vermesi alanda ihtiyaç duyulan bir

boşluğa hitap etmektedir. Bunun yanında genel eleştirilerden ziyade programlardaki tekrarları ifade etmek için bölüm içinde karşılaştırmalı bir tabloya ihtiyaç duyulmaktadır. Tarihten günümüze din eğitimi ideolojik değil; bilimsel, insani ve toplumsal olarak yorumlayan Zengin'in bölümünde iki farklı yorumu dikkat çekmektedir. İlki; okumuş -aydın kesimin dinden uzak olmasının nedenini Tanzimat dönemine dayandırmaktadır. O dönemde okumak, Frenkleşmek, Batı görmek, dini ve geleneği geride bırakmak manasına gelmektedir. Buna bağlı olarak ikinci çıkarımı ise sahada çokça tartışılan dini ilimler-pozitif ilimler ayrımıyla ilgilidir. Zengin, çoğunluğun aksine bu ayrımı zaruri görmektedir. Çünkü dini ilimler ve pozitif ilimler ayrımına gitmemek geçmişe dayanan din ve gelenek algılarında bütünleşmeye ve dolayısıyla geleneğin reddedildiği yerde dinin de reddedilmesini beraberinde getirmektedir. Bu yorumlarıyla birlikte Zengin'in bölümü yeni bakış açılarına kapı aralamaktadır. Nitekim Zengin'in dini ve pozitif ilimler ayrımına dikkat çekmesi din eğitimi sahasında tartışılan bu konuya müspet bir yaklaşım sergilemektedir. Bu doğrultuda farklı bakış açısı sunumu yazarın alana kattığı zenginlik olarak ele alınabilir.

Onuncu bölümde; "Türkiye'de Örgün Din Eğitiminin Tarihsel Gelişimi" başlıklı makaleyi kitabın bir diğer editörü olan Ahmet Ali Çanakçı yazmıştır. Çalışmanın amacı ve literatürden haberdar etme gibi olumlu şekil özelliklerinin yanında içerikte de özgün değerlere rastlamak mümkündür. Tarihsel süreci izah ederken ilk ve ortaöğretim, imam hatip liseleri gibi okul düzeyi başlıklı ilerlemesi bölümü daha sistematik ve anlaşılır kılmıştır. Farklı okul düzeylerinin ayırt edici özelliklerine de temas eden Çanakçı'nın tablolardan da yararlanması kavram kargaşasını önlemiştir. Oldukça hacimli bir kaynakçadan oluşturulan bölümün kapsamlı ve ayrıntılı oluşu alana derinlikli bir katkı sağlamaktadır. Bahsedilen okulların ayırt edici özellikleri olarak örneğin yüksek din öğretiminde 1959-1972 arası pedagojik formasyona yer verilmeme gibi önemli ayrıntılara dikkat çekmesi, güncel düzenlemelerle birlikte istatistiksel veriler kullanması bölümün öne çıkmasında büyük rol oynamıştır.

On birinci bölümde; "Okulda Din Dersi: Gelişimi ve Yönelimler" başlıklı çalışmasıyla Recai Doğan karşımıza çıkmaktadır. Bölümün amaçlarını ortaya koyduktan sonra yazar bölümü temel iki başlık altında toplamıştır. Bu minvalde "Genel Durum" ve "Türkiye" özelinde incelemelerine yer vermiştir. Bununla birlikte bölüm sonundaki tabloların ve eklerin, alanda sıklıkla ihtiyaç duyulan pratik bilgilere temas etmesi yönüyle oldukça işlevsel olduğunu ifade etmek mümkündür. Yazar, din dersi zorunluluğu üzerinde durmuş bunun bilimsel ve pedagojik bir yaklaşımla irdelenmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Bu doğrultuda Doğan'ın genel eğitim sistemine paralel çözüm üretme çabası bir noktaya kadar anlaşılır olsa da ülkemiz ve tarihi göz önünde bulundurulduğunda ideolojik ve siyasi arka planı geride bırakmanın pek de mümkün görülemeyeceği ifade edilebilir.

On ikinci bölümde; "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri Öğretim Programları" başlığını kaleme alan Halit Ev, öğretim programları alanında yaptığı çalışmalarla da bilinmektedir. Bölüm, yazarın geçmiş yıllarda kaleme aldığı iki çalışmasından hareketle oluşturulmuştur. Programların uygulanmasından sosyal, siyasal ve hukuk alanlarına ışık tutan Halit Ev, tarihsel bir düzlemde ilerlemiştir. Farklı kültürlerle kıyaslama yaparak ülkemiz öğretim programları ve anlayışlarına yer vermesi okuyuculara geniş bir perspektif sunmuştur. Bunun yanında yıllara göre programların konu dağılımlarının ve kazanım sayılarının tablolar

halinde sunulması araştırmacılar için kaynak niteliğinde görülebilir. Ev, program geliştirmede yapılandırmacı yaklaşımın etkinliğinin artması yönünde beklentileri mevcut kazanımlar doğrultusunda ifade etmiştir. Buna göre yeni hazırlanacak programların eski programlara nazaran yapılandırmacı yaklaşımla daha yoğun bir ilişkide olması hedefler arasında zikredilebilir.

On üçüncü bölümde; “2018 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıf) Öğretim Programının Temel Alınan Yaklaşımlar Açısından Değerlendirilmesi” başlığını İbrahim Aşlamacı yazmıştır. Çalışmanın başlarında amaç, yöntem ve literatüre katkı boyutlarının ortaya konması ve program değerlendirme özelinde yapılmış diğer çalışmaları ayrıntıyla zikretmesi konuya ilgi duyan araştırmacılar için kılavuz niteliğindedir. Çalışma programı iki temel başlıkta incelenmiş olup eğitimsel ve dinbilimsel başlıkları çalışmanın ana perspektifini oluşturmaktadır. Konu, pedagojik ve din öğretimini esas alması açısından bütünlükçü bir yaklaşımla ele alınmıştır. Birtakım yazım hatalarının yanında kapsam, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme değerlendirme kriterlerince incelenen program yeni öğretim programları oluşturulmasında kaynak niteliği taşımaktadır. Aşlamacı'nın da ifade ettiği üzere 2018 programı, beceri temelli öğretim yaklaşımını hedeflese de öğretim sürecindekilere yönelik rehberliğin yeterli olmadığı ifade edilmektedir. Bu minvalde güncel program çalışmalarının kazanım ve amaçlarında daha ayrıntılı kılavuz bilgilerin olması gerektiği öne sürülebilir.

On dördüncü bölümde; “Örgün Eğitimde Hafızlık” çalışmasıyla Adem Güneş karşımıza çıkmaktadır. Güneş nicel çalışmalarla da desteklediği bu bölümde İslam geleneğinden günümüze kavram tanımlarına da ayrıca yer verilerek tarihsel bir süreci hafızlık özelinde irdelemiştir. Bu bölümde de birtakım yazım ve noktalama hatalarının göze çarpmasının yanında literatürdeki boşluğun farklı boyutlardaki başlıklarla desteklendiği sorun ve önerilere de yer verilen doyurucu bir çalışma ortaya konmuştur. Nitekim, yaygın eğitim alanında kabul edilen ve çoğunlukla Kur'an Kursları çerçevesinde ele alınan hafızlık eğitimini Güneş, din eğitimi perspektifiyle dikkate değer bir noktaya çekmeyi başarmıştır.

On beşinci bölümde; “Türkiye’de Çoğulcu Bir İlahiyat Eğitiminin İmkânı Üzerine Eleştirel Bir Deneme” başlığını Cemil Osmanoğlu kaleme almıştır. Osmanoğlu'nun çoğulculuk üzerine olan doktora çalışması, bölümün derinlikli niteliğinde kendini göstermektedir. Osmanoğlu'nun bölümü, birtakım yazım ve noktalama hatalarının karşın bölüm içinde ana ve yan problemlere yer vermesiyle çoğulculuk çalışan akademisyenlere verimli bir literatür sunmaktadır. Öyle ki, Osmanoğlu'nun Türkiye’deki ilahiyat deneyiminin İslam içi çoğulculuğa zarar verilişi, bunun yanında İslam dünyasındaki teoloji eğitimiyle yeterince kurulamayan irtibat gibi problem tespitleri alanın ilgililerini bu minvalde yönlendirir niteliktedir.

On altıncı bölümde; “Sivil Din Eğitimi” başlığını Sümeyra Arıcan kaleme almıştır. Arıcan, sivil din eğitimi alanında mevcut merkezler ve yayınlara ayrıntıyla yer vererek faaliyetleri incelemiştir. Bunun yanında tarihsel bir sıralamada ilerlenerek sivil din eğitiminin önem ve katkılarına değinilmiştir. Sivil din eğitiminin yurt dışı kollarına ve politik ayağına da temas ederek geniş bir perspektif sunmuştur. Olduğuça hacimli bir kaynakçadan oluşturulan bölüm, fazlaca üzerinde durulmayan bir konu için araştırmacılara doyurucu bir içerik sunulmuştur. Bunun yanında sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini ele alan Arıcan, sivil din eğitimi geleceği yönündeki geniş etki alanı yorumu dikkat çeken unsurlardan kabul edilebilir.

Nitekim, Arıcan'ın da ifade ettiği üzere sivil din eğitimi etki alanı gün geçtikçe önemi artan konuların başında gelmektedir.

On yedinci bölümde; “Manevi Değerler Perspektifinde Hayat Bilgisi Öğretim Programındaki Kazanımların Değerlendirilmesi” başlığını Abdülaziz Yeniyoğlu yazmıştır. Değerler eğitimi, gençlik ve sorunları, öğretim programı geliştirme gibi alanlarda çalışmalar yapan Yeniyoğlu'nun kitaptaki bölümü için din eğitimi sahasına özgün bir bakış açısı sunması yönüyle alan katkı sağlamıştır. Nitekim, hayat bilgisi programı din eğitimi sahası için çalışılması gereken konulardan biri olarak görülebilir. Değerler eğitimi temelli bir yaklaşım sunan Yeniyoğlu, hayat bilgisi dersi tarihçesine ve içeriğine değinerek din eğitimiyle bağlantı kurmuştur. Hayat bilgisi dersi ve DKAB programlarının uyduğu kazanımlara temas etmesi yönüyle alana katkı sağlamıştır. Bölüm, yeni oluşturulacak DKAB öğretim programına hayat bilgisi programı doğrultusunda yön verecek tespitler içermesiyle özgün çalışmalardan biri kabul edilebilir. Nitekim, ilköğretim 1.sınıftan başlanması ön görülen DKAB dersleri için hayat bilgisi öğretim programının incelenmesi din eğitimi bağlamında bütünlüklü bir eğitim sistemi için zaruri durumlar arasında görülebilir.

Alanında uzman yazarların oluşturduğu toplam on yedi bölümü ihtiva eden *Din Eğitimi Ana Konuları* kitabı, güncel ve çalışılmaya bir o kadar müsait din eğitimi konularını derinlikli bir şekilde ele alması yönüyle sahanın önemli kaynaklarından biri kabul edilebilir. Bunun yanında anlamlı bir konu sıralamasının tespit edilememiş olup bölümlerle kitap başlığının da bütünlük sağlamadığı ifade edilebilir. Nitekim, “*Din Eğitimi Ana Konuları*” şeklinde seçilen kitap başlığının -ihtiva ettiği konular nispetince- yerinde bir başlık olmadığı zikredilebilir. Nitekim, küreselleşme, post-kolonyalizm, post-hümanizm, hayat bilgisi öğretim programları gibi konular, din eğitiminin ana konulardan daha çok güncel konularından sayılabilir. Bu minvalde içerikle uyumlu farklı bir başlık seçimi yerinde olacaktır. Bunun yanında her bir bölüm makale formatında ele alınmış olup- çeşitli yazım ve noktalama hatalarının da göze çarptığı bölümlerde- yeniden gözden geçirilmeye ihtiyaç duyulan aralıklar olduğunu da belirtmek gerekir.

Son olarak kitaptaki bölümlerin, özgün konuları ele alması ve literatürdeki boşlukları doldurmaları yönüyle öne çıktığı görülmüştür. *Din Eğitimi Ana Konuları* kitabı, din eğitimi konularını ihtiva eden diğer editoryal kitaplarla karşılaştırıldığında ders kitabı formatında hazırlanmamış olup çeşitli konuların derlemesi olarak nitelendirilebilir. Lisansüstü çalışmalara ve araştırmacılara kaynaklık edecek kitap, editoryal tarzıyla konulara doğrudan erişime kolaylık sağlamaktadır. Bu minvaldeki çalışmalara ev sahipliği yapan din eğitimi, gün geçtikçe gerek nitel gerek nicel araştırmalarıyla sahasında derinleşmeye ve akademik alanda canlılığını korumaya devam edecektir.

Semra Çinemre, *Lawrence Kohlberg: Ahlak Gelişim Teorisi ve Ahlak Eğitimi Yaklaşımı* Nobel

Yayınclık, 2020, Ankara, ISBN: 978-625-7258-32-6

Sümeyye Can¹

Ahlak, insanlığın varoluşuyla birlikte ortaya çıkan; mahiyeti, temelleri, evrenselliği gibi çeşitli açılardan filozof, psikolog ve eğitimciler tarafından günümüze kadar tartışılmalı en kadim konulardan biri olmuştur. Tarih boyunca ahlak ile ilgili çeşitli teoriler geliştirilmiş ve tanımlamalar yapılmıştır. Bazı teoriler diğerlerine göre daha etkili olmuş; asırlar sürecekt tartışma ve değerlendirmelere konu olmuştur. "Kohlberg'in Ahlak Gelişim Teorisi" de bu teorilerin en önemlilerinden bir tanesidir. Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi doktor öğretim üyesi Semra Çinemre, Kohlberg'in ahlak çalışmalarına temel ve eleştirel bir bakış sunduğu *Lawrence Kohlberg: Ahlak Gelişim Teorisi ve Ahlak Eğitimi Yaklaşımı* adlı doktora çalışmasını yaparak 2020 yılında kitap olarak yayımlamıştır. Eser, ahlak gelişimi ve ahlak eğitimi üzerine yıllarca kafa yormuş ve düşünce geliştirmiş bir bilim insanı olan Kohlberg'in yaşam ve düşünce dünyasına, yaptığı ahlak çalışmalarına, bazı karmaşık ahlak çalışmalarının eleştiriye açık yönlerine ışık tutmaktadır. Yazar, dünya çapında tanınan, üzerinde çokça araştırmalar yapılan Lawrence Kohlberg ve teorisi hakkında Türkiye'de hak ettiği nitelik ve nicelikte çalışma yapılmadığını ifade ederek kitabın yazılma amacının teorinin kapsamlı bir şekilde ortaya konulması olduğunu kitabın önsözünde beyan etmiştir. Ayrıca yazar, bu eserin özellikle ahlak gelişimi ve eğitimi konularında yapılacak çalışmalara zemin oluşturması ve bu alandaki boşluğa katkı sunması amacıyla yazıldığını dile getirmiştir. Yazar, kitabın Türkiye'de bizzat Kohlberg'e ve çağdaşlarına ait birincil kaynakların analiz edilmesiyle ortaya konulan ilk telif kitap olduğuna ve önemli bir boşluğu dolduracağına ayrıca dikkat çekmiştir.

Kitap hacim olarak küçük fakat muhtevası yönüyle kıymetli tespit ve değerlendirmeler barındırmaktadır. Muhteva itibariyle soyut ve felsefe boyutu geniş olan konular ele alınmakla birlikte içerik karmaşık felsefi tartışmalardan uzak tutularak Kohlberg özelinde anlaşılır bir üslupla kaleme alınmıştır. Bazı anlatımlarda tablo kullanılmış ve konular üst-alt başlıklara ayrılarak sistematik bir anlatım benimsenmiştir. Kitap sonuç ve değerlendirme haricinde iki ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın birinci bölümü, "Kohlberg, Ahlak Gelişim Teorisi ve Teoriye Yöneltilen Eleştiriler"dir. Bu bölüm, "Kohlberg'in Hayatı ve Ahlak Anlayışı", "Ahlak Gelişim Teorisi" ve "Teoriye Yöneltilen Eleştiriler" olmak üzere üç alt başlık halinde ele alınmıştır.

¹ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitim Yüksek Lisans Öğrencisi, Email: Sumeeyecan2017@gmail.com, ORCID: 0009-0001-7805-9569.

"Kohlberg: Hayatı ve Ahlak Anlayışı" olan birinci başlıkta teoriyi öne süren Kohlberg'in ahlak teorisinin okuyucu tarafından daha iyi kavranması adına doğduğu çevre, aile yaşamı ve ahlak düşünce yapısını etkileyen bazı önemli olayların arka planı okuyucuyla paylaşılmıştır. "Ahlak Gelişim Teorisi" olan ikinci alt başlıkta, teorinin arka planını oluşturan ve uzun bir tarih boyunca tartışılmalı felsefi ve psikolojik temelleri ele alınmış, teorinin temel kavramlarına, ahlak gelişim basamaklarına, ahlaki yargı ikilemelerine ve Kohlberg'in araştırma yöntemlerine yer verilmiştir. Kohlberg'in ahlak teorisinin dayandığı felsefi arka plan, felsefi düşünce, "ahlakı akıl ile temellendiren" filozofların ahlakla ilgili bazı düşünceleri alıntı yapılarak Kohlberg'in hangi filozoftan hangi yönden etkilendiğini okuyucuya alıntılarla gösterilmiştir. Bu alıntılar Kohlberg'in görüşlerinin anlaşılabilirliğini desteklemekle birlikte bazı yerlerde kısa tutulmuş ve bu durum bazı konular arasında bağlantı kurulmasını güçleştirmiştir. İnsanlığın varoluşundan beri insanın ayrılmaz iki parçası olan duyguların ve dinin bu ahlaki temellendirmede yadsınması ve yalnızca akla indirgenmesi okuyucunun kafasında Kohlberg'in ahlak gelişim teorisine karşı bazı soru işaretlerine sebebiyet vereceği tahmin edilmektedir. Bu başlık altında yine ele alınan Kohlberg'in ahlaki gelişim basamakları tek tek açıklanmış ve her basamak meşhur ahlaki "Heinz İkilemi" ile örneklendirilmiştir. Anlaşılabilirliği kolaylaştırmak adına basamak ve ahlaki ikilemler ayrıca tablolandırılmıştır.

Üçüncü alt başlık "Teoriye Yöneltilen Eleştiriler"de ise Kohlberg'in teorisine sıklıkla yöneltilen eleştiriler "Teorik, pratik ve dini" olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmıştır. Bu başlıklar da kendi içlerinde alt başlıklardan oluşmaktadır. Yazarın Kohlberg'e yöneltilen eleştirileri sistemli bir şekilde başlıklandırarak ele alması okuyucunun konuyu zihninde toparlaması ve sistematik bir hale getirmesi açısından faydalı olmuştur.

Kitabın ikinci bölümü "Ahlak Eğitimi Yaklaşımı ve Uygulamaları"dır. Bu bölüm kendi içinde "Amerika'da Ahlak Eğitiminin Tarihsel Gelişimi", Kohlberg'in Ahlak Eğitim Yaklaşımı" ve "Kohlberg'in Ahlak Eğitim Uygulamaları" olmak üzere üç alt başlık halinde ele alınmıştır. "Amerika'da Ahlak Eğitiminin Tarihsel Gelişimi" isimli birinci alt başlıkta Amerika'daki ahlak eğitiminin 17. ve 18. yy'daki sömürge döneminden, Kohlberg'in teorisinin ortaya çıktığı 20.yy'daki yakın döneme kadarki tarihi gelişime kısaca yer verilmiştir. Yazarın süreci kısa tutmasına rağmen, dönemin genel özelliklerine ve temel felsefesine yer vermesi, sürecin okuyucunun zihninde bütüncül bir şema oluşturması açısından yararlı olmuştur.

"Kohlberg'in Ahlak Eğitimi Yaklaşımı" isimli ikinci alt başlıkta ise konu daha detaylı ele alınarak, bu yaklaşımın tamamıyla orijinal bir yaklaşım olmadığı Kohlberg'in kendi cümleleri ile ifade edilmiştir. Kitapta Kohlberg'in eğitim anlayışında özellikle etkilendiği Platon, Dewey, Piaget, Durkheim ve İsrail kibutzlarına² ismen değinilmiş, onların eğitim anlayışları hakkında detaylı bilgiye yer verilmemiştir. Kohlberg'in etkilendiği bu düşünür ve grupların eğitim anlayışını daha iyi anlamak için farklı bilgi kaynaklarına başvurmak gerekmektedir. Kitabın bu bölümünde yine önemli düşünce ve kavramlara yer verildiği fakat bazı düşünce ve kavramlar hakkında yeteri kadar açıklama yapılmadan yüzeysel geçildiği gözlemlenmiştir. Örneklendirmelere ise bu bölümde pek yer verilmemiştir. Yazar, ahlak eğitiminin iki temel

---

² Kibutz İsrail'de geleneksel olarak tarıma dayalı tüm mülkiyetin ortak olduğu komün-kolektif tarzı yaşayan topluluklara verilen isimdir.

unsuru olan “öğretmen” ve “müfredat” kavramlarını ayrı başlıklar altında ele alarak Kohlberg’in bu kavramlarla ilgili görüşlerini aktarmıştır. Bu başlıkların içeriğini aktarırken bazı alt başlıklar oluşturarak maddeleme yöntemine gitmiş ve kısa açıklamalarda bulunmuştur. Özellikle Kohlberg’in ahlak gelişim müfredatını planlamada izlenecek basamakların bu şekilde zikretmesi kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur.

"Kohlberg'in Ahlak Eğitim Uygulamaları" adlı üçüncü alt başlığında Kohlberg'in ahlaki ikilem tartışmalarına ve adil toplum uygulamalarına yer verilmiştir. Örnek uygulamalara geçilmeden önce Kohlberg'e göre sınıf içerisinde ahlaki ikilem tartışmalarını uygulamak için dikkat edilmesi gereken hususlara ve izlenmesi gereken adımlara alt başlıklar halinde ayrıca yer verilmiştir. Son olarak Kohlberg'in ahlak eğitim modelinin uygulandığı iki örnek okul ve kısaca yürütülen faaliyetler okuyucuyla paylaşılmıştır. Bu kurumlarda yapılan uygulamaların başarılı ve başarısız olduğu yönleri sebepleri ile açıklanmıştır. Kitabın bu bölümünde Kohlberg'in eğitim uygulamalarına dair örnekler artırılabilir ve biraz daha detaylandırılabilirdi.

Kitapta bazı konulara başlık altında kısaca değinilmiş, onun farklı bir başlık altında daha detaylı anlatılacağı dipnotta belirtilmiştir. İfade edilen bu durumun ileriki sayfalarda söylenildiği gibi açıklığa kavuşturulduğu gözlemlenmiştir. Kitapta geçen bazı özel kavram ve terimler okuyucuya anlama kolaylığı sağlaması açısından dipnotta açıklanmıştır. Örneğin paragrafta "Kohlberg, ahlaka yönelik deontolojik bir tavır takınmaktadır." ifadesi, dipnotta "Deontolojik ahlak kavramı, belli eylemlerin, sonuçlarına bakılmaksızın, özünde doğru ya da yanlış olması demektir." şeklinde ifade edilerek okuyucunun bağlamdan kopmamasına yardımcı olmuş ve düşüncenin anlaşılabilirliğine katkı sunması yönünden yeterli görülmüştür.

Yazarın tüm bunları hem konu bütünlüğünü korumak hem de okuyucunun ihtiyaç duyacağını düşündüğü bilgiye ulaşımını kolaylaştırarak ilgi ve merakını canlı tutmak amacıyla yaptığı gözlemlenmiştir.

Kitabın kaynakçasının büyük çoğunluğu yabancı birinci el kaynaklardan ve Lawrence Kohlberg'in kendi orijinal eserlerinden oluşmaktadır. Kohlberg'in ahlakla ilgili teori ve eğitim yaklaşımları üzerine yapılan bu çalışmada konuyla ilgili gerek açıklayıcı gerekse eleştirel kaynaklardan amaca hizmet eden, alanda temel sayılacak eserler kaynak olarak kullanılmıştır.

Eserin muhtevasıyla ilgili göze çarpan olumsuz bir husus bazı alt başlıkların örneklerle yeteri kadar zenginleştirilmiş olmamasıdır. Bazı konulara kısaca değinilerek bilgi verilmiş, o konunun diğer alanlarla bağlantısı detaylıca açıklanmamıştır. Bu durum konular arasında kurulması gereken bazı bağlantıların eksik kalmasına sebep olabilir. Buna ek olarak Kohlberg'in eğitim uygulama örnekleri çeşitli açılardan ele alınabilir biraz daha detaylandırılabilirdi. Örnekler çerçevesinde ahlak eğitimi ile ilgili birkaç farklı örnek verilmesi ve güncelle bağının sağlanması okuyucuya daha farklı bir perspektif ve karşılaştırma alanı verebilirdi.

Muhteva ile ilgili okuyucuda olumsuz bir algı oluşturabilecek diğer bir husus içeriğin genel anlamda yoğun bilgi içerikli cümleler barındırması ve bu cümlelerin üst üste zikredilmesidir. Bu okuyucuyu yorabilir, bilgiler arasında bağlantılar kurmasını ve bazı çıkarımlarda bulunulmasını yavaşlatabilir.

Muhteva ile ilgili göze çarpan diğer bir olumsuz husus Kohlberg'in ahlak anlayışının oluşma sürecinin anlatıldığı başlıklardan bazılarında süreçten önce direkt sonucun ifade edilmesi olmuştur. Okuyucu, sonuca direkt girişte ulaştığı için sonradan açıklanan süreci es geçebilir. Bu durum kişinin süreci yeterince değerlendirmemesine ve bazı bağlantısal durumların farkına varmamasına sebebiyet verebilir.

Sonuç olarak yazar, kitabında Kohlberg'in hayatını, ahlak anlayışını, ahlak gelişim teorisini, ahlak eğitim anlayışını, uygulamalarını ve bu çalışmada kullandığı yöntemleri, teoriye karşı yöneltilen eleştirileri bütüncül bir şekilde ele almış ve bu başlıkları konu özelinde okuyucuya sunmaya çalışmıştır. Kitabın konuyu ele alış şeklinin sistematik ve bütüncül olması, okuyucuya konuyu anlama ve takip etme bakımından kolaylık sağlamıştır. Aynı şekilde içeriğin konu başlıklarına bağlı kalarak, vermek istediği mesajı açık ve net bir şekilde ifade etmesi kitabı daha akıcı bir hale getirmiştir. Yazar, kitabın sonuç bölümünde Kohlberg'in ahlak teorisine bütüncül bir ahlak yaklaşımı çerçevesinde artı ve eksi yönleriyle bazı değerlendirmelerde bulunmuş ve günümüzde nasıl bir ahlak yaklaşımına ve eğitimine sahip olunması gerektiğini güzel ve net bir şekilde ifade etmiştir. Varılan sonucun hem akli hem de bilimsel veriler üzerinden yapılması ve var olan gerçeklerin göz önünde bulundurulması ortaya konulan tespitlerin güvenilirliğini artırmıştır. Bununla birlikte kitabın başında zikredilen çalışma amacının yerine getirildiği ve belirtilen problemlere cevap bulunduğu gözlemlenmiştir.

Kitap, din eğitimi alanında ahlak gelişim ve eğitimi konusunda farklı teori-yöntem geliştirmeye çalışan araştırmacılara faydalı bir içerik oluşturmuştur. Kitabın üniversite öğrencilerine ve bu alanda çalışma yapacak kişilere daha çok hitap ettiği gözlemlenmiştir.

Başvuru: 15.12.2023

Kabul: 28.06.2024

OnlineFirst: 30.06.2024

DOI: 10.37344/talim.2024.55

Copyright @ 2024 • ÖNDER

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/talim>

e-ISSN: 2630-5887

Haziran 2024 • 8(1) • 61-66

Ayşegül Gün, *Çocukların Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumları*, İlahiyât Yayıncılık, 2022, Ankara, 328 sayfa, ISBN: 9786258301397

Senanur Kanat¹

Aile, bireyin gelişimine yön veren birçok fonksiyona sahip toplumsal bir kurumdur. Ailenin fonksiyonlarının temelini oluşturan önemli bir husus da dindir. Bireyin içinde yaşadığı aile yapısı ve dini inancı, çocuğun hayatını etkileyecek düzeydedir. Birey, ebeveynlerinin davranışlarını gözlemleyerek, onların inanç ve değerlerini benimseyerek büyür. Dolayısıyla, bireyin inanç oluşumu ve gelişiminde aile önemli bir etkidir.

Ailede din eğitimi konusu, literatüre bakıldığında en çok çalışılan konuların başında gelmektedir. Ailede din eğitimi gerek nitel gerek nicel birçok araştırmaya konu olmuştur. Konuyla ilgili; Halis Ayhan “*Ailede Din Eğitimi*” Seval Çakır “*Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi*”, Ömer Özdemir “*Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi*”, Gülsüm Pehlivan Ağırakça “*Türkiye’de Aile Eğitimi Uygulamaları: Ailede Din Eğitimi Programı (ADEP) Örneği*” gibi çalışmalar örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışmada da bu konuyla ilgili eserlerden Ayşegül Gün’e ait olan “*Çocukların Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumları*” adlı kitap değerlendirilecektir.

2004 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun olan Ayşegül Gün, 2011 yılında, “*Yaygın Din Eğitiminde Kadının Eğitimi*” adlı teziyle doktorasını tamamlamıştır. 2013 yılında ise Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne atanan Gün, halen aynı üniversitede doçent olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Ulusal ve uluslararası ölçekte birçok çalışması bulunan yazarın 2022 yılında yayınlanan *Çocukların Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumları* adlı çalışması, 2019 yılında yayınlanan *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi* adlı eserinin devamı niteliğindedir. Ayşegül Gün’ün önceki çalışmasında teorik temellere dayandığı değerler eğitimi bu çalışmasında, ebeveynlerin çocuklarının din eğitimindeki rollerini inceleyerek bu rolleri pratik bir çerçevede ele aldığını söylemek mümkündür.

Genel okuyucu kitlesine hitap eden bu çalışma, özelde ebeveynlere hitap etmekte ve ebeveynlere bu konuda rehberlik etmektedir. Yazar, kitabının önsözünde çalışmasından kısaca bahsederek çalışmasına destek olan Prof. Dr. Mustafa Köylü ve Prof. Dr. Şuayip Özdemir’e teşekkürlerini sunmuştur. Giriş bölümünde yazar; araştırmanın konusuna, problemlerine, önemine, hedefine, yöntemine, çalışma grubuna, veri toplama sürecine, verilerin analizine değinmiştir. Genel olarak kitabın temel problemini oluşturan “Aileler,

¹ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi, Email: kanatsenanur1@gmail.com, ORCID: 0009-0004-9276-0257.

çocuklarının din eğitiminde ne tür tutumlar sergilemektedir?” (s.22) sorusu; “Ebeveynlerin dini bilgi kaynakları nelerdir? Ebeveynler için çocukların din eğitimi ne derece önemlidir?” gibi alt problemlerden oluşmaktadır. Bu problemlerin ne tür sonuçlar doğurabileceğine gerçek yaşamdan örnekler verilmektedir. Bununla birlikte din eğitimcilerinin de bu konuda sunmuş oldukları teorik bilgilerin pratikle ne denli bağdaştırılabileceği tespit edilerek bu sorulara cevap aramak; kitabın içeriğini ve hedefini oluşturmaktadır. Bu çalışma, ebeveynlerin çocuklarının din eğitiminde ne tür tercihler yaptıklarını ve nasıl bir tutum sergilediklerini ortaya koymak ve alandaki teorik bilgileri, gerçek yaşamdan örneklerle zenginleştirmeyi amaçlamaktadır (s. 23) Aynı zamanda yazar bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilimi tercih etmiş ve araştırma kapsamında, Orta Karadeniz bölgesindeki Samsun, Amasya, Tokat ve Çorum illerinde yaşayan 40 kişi ile görüşmeler gerçekleştirmiştir.

Kitap önsöz ve sonuç haricinde iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün ana başlığı “Ailede Çocuğun Din Eğitimi”dir ve bu başlığı “Çocuğun Eğitiminde Ailenin Yeri ve Önemi” ve “Günümüz Dünyasında Çocuk” adlı iki alt başlık oluşturmaktadır. İkinci bölümün ana başlığı ise “Bulgular ve Yorum” dur. Bu bölüm çalışmanın problem sorularıyla ilgili on iki alt başlıktan oluşmaktadır. Alt başlıkları şu şekildedir: “Ebeveynler İçin Dini İnançın Değeri”, “Ebeveynlerin Dini Bilgi Kaynakları”, “Ebeveynlerin Çocukların Din Eğitimine Verdikleri Önem”, “Ebeveynlerin Çocukların Din Eğitiminde Yüklendiği Sorumluluk”, “Ebeveynlerin Evde Manevi Bir Atmosfer Oluşturması”, “Ebeveynlerin Çocuğun Din Eğitimine Dair Kendilerini Geliştirme Çabaları”, “Ebeveynlerin Çocukların Din Eğitiminde Odaklandığı İçerik”, “Ebeveynlerin Din Eğitiminde Yöntemler”, “Ebeveynlerin Din Eğitimi Veren Kişi veya Kurumlara İlişkin Görüşleri”, “Ebeveynlerin Verdiği Din Eğitimine Olumsuz Etki Eden Hususlar”, “Ebeveynlerin Din Eğitimindeki Pişmanlıkları”, “Ebeveynlerin Çocukların İyi Bir Din Eğitimi Alabilmesi İçin Beklentileri”. Aynı zamanda Ayşegül Gün, bu alt başlıkları da birçok alt başlığa bölerek okuyucularına sunmuştur. Bu eserde yer alan başlıkların çalışmanın içeriğiyle uyumlu olduğu söylenebilir.

Eserin kaynakçasına bakıldığında ise, kaynakçada konu ile ilgili son beş yıldaki eserlere yer verilmesi, yazarın güncel literatürden haberdar olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ancak Gazzali, İbn Sahnun, Zernuci gibi klasik İslam eğitimcilerinin çocuk eğitimine dair örneğin; “*İhyâu Ulûmi'd-Din*”, “*Eğitim Ve Öğretimin Esasları; Âdâbul-Muallimîn*” gibi eserlerine kaynakçada rastlanmaması, yazarın konuyu değerlendirirken geleneksel İslami literatürden yeterince faydalanmadığını göstermektedir.

Ayşegül Gün, birinci bölümde tüm dinlerin aile üzerinde durduğu ve önemli roller atfettiğini dile getirmiştir. (s.34) Daha sonra ailenin önemini İslamî bakış açısıyla ayet ve hadislere değinerek anlatan yazar, aynı zamanda diğer dinlerdeki ailenin önemli olan konumuna da vurgu yapmıştır. Aynı zamanda psikolojik ve sosyolojik açıdan aile modellerinden bahsetmiş psikolojik açıdan aile modellerinde; bağımlılık, bağımsızlık ve psikolojik/duygusal bağlılık modeline değinmiştir. Sosyolojik açıdan aile modellerinde ise; sosyal birlik tiplerine göre geleneksel aile, eşcinsel aile; üretim biçimlerine göre köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist aile biçimleri olduğunu dile getirmiştir. Ayşegül Gün, kitapta eşcinsel aileleri tasnif edip bu grubu değerlendirmeden ele almıştır. Aile konulu bir kitapta böyle tasnife yer verilmesinin son derece isabetsiz olduğunu söylemek gerekir. Aynı şekilde teknolojinin aile içindeki etkisini olumlu ve olumsuz yönlerine dikkat çeken yazar, olumsuz yönlerden birkaçını çocukların günlük yaşam aktivitelerinde aksama, sosyal

ilişkilerde başarısızlık, kişilik bozuklukları olarak saymaktadır. (s.61) Yazarın, bu tür mevzulara yer vererek okuyuculara geniş bir bakış açısı sağlamaya çalıştığı söylenebilir.

İkinci bölümün girişinde Ayşegül Gün; ailelerle yaptığı görüşmelerde elde edilen verileri, belirli temalar altında topladığını, elde ettiği bulguları ise önceden yapılan çalışmalarla karşılaştırmalı bir biçimde yorumlayarak sunduğunu ifade etmiştir. (s.69) Aynı zamanda bu bölüm yazarın ebeveynlere ilettiği “Din, hayatınızda sizin için ne anlam ifade ediyor?”, “Dini bilgi kaynaklarınız nelerdir?” gibi sorular ve bu sorulara verilen cevaplar etrafında şekillenmiştir. Birinci bölümde ebeveynlerin demografik özelliklerine tablo şeklinde yer veren Ayşegül Gün, katılımcıların sorulara verdikleri cevaplardan genel bir sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Bazı katılımcıların cevaplarından sonra yazarın kendisi de o cevaplar üzerine düşüncelerini belirterek araya girmiş, bu da kitabı akıcı hale getirmiştir.

İkinci bölümün “Ebeveynler İçin Dinî İnançın Değeri” başlığı altında ilk olarak katılımcılara; “Din hayatınızda sizin için ne anlam ifade ediyor?” sorusu sorulmuş ve bu soruya katılımcıların verdikleri cevaplar şu iki başlık altında ele alınmıştır: “Dinî İnançının Öncelikleri Arasında Olduğunu İfade Edenler” ve “Dinî İnançının Öncelikleri Arasında Olmadığını İfade Edenler”. Burada yazarın, çocukların yetiştiği dönemde düzenli namaz kılmayan ebeveynlerin çoğunun çocuklarının da düzenli namaz kılma alışkanlığı edinmediğini ifade etmesi oldukça ilgi çekici olmuştur. (s.73) Katılımcıların görüşlerinden hareketle, kendi ailelerinden aldıkları eğitim ile yetiştikleri çevrenin, dinî inançlarının öncelikleri üzerinde etkili olup olmadığı anlaşılabilir.

“Ebeveynlerin Dinî Bilgi Kaynakları” başlığı ise; din eğitiminde aile ve aile büyüklerinin etkin bir rolü olduğunu söyleyenler ve söylemeyenler olarak iki kısma ayrılmıştır. Aile ve aile büyüklerinin din eğitimlerinde etkin rolü olmadığını söyleyenler daha çok Kur’an kursları, DKAB dersleri, meslekî din eğitimi veren okullar, çevre, cemaatler, televizyon programları ve kendi araştırmalarının din eğitimlerinde etkin rol oynadığını belirtmişlerdir. Yazarın burada meslekî din eğitimi veren okullar ifadesinden hangi kurumları (imam hatip liselerini mi, yoksa ilahiyat fakültelerini mi) kastettiği tam olarak anlaşılammıştır. Yazara göre; din eğitiminde ailesinin etkin bir rolü olmadığını söyleyenler ise; çocuklarına ya sadece model olmakla yetinmişler ya gündelik hayatın karmaşası içinde çocuklarının din eğitimine zaman ayıramamışlar ya da kendileri dinî bir yaşantıya sahip olmamışlardır. (s.89)

“Ebeveynlerin Çocukların Din Eğitimine Verdikleri Önem” başlığının girişinde Ayşegül Gün, “ailelerin çocukların din eğitimine verdiği önemin, dindarlık algılarıyla ve dinin hayatlarındaki konumuyla doğru orantılı olduğu söylenebilir” (s.116) ifadelerine yer vermiştir. Girişte böyle bir değerlendirmede bulunmak bölümle ilgili genel bir perspektif oluşturması açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu bölümdeki katılımcıları görüşlerine göre “Din Eğitimine Öncelik Verenler” ve “Din Eğitimine Öncelik Vermeyenler” olarak iki kısma ayırmıştır. “Din Eğitimine Öncelik Vermeyenler” başlığı altında yazarın konuyu netleştirmek için bir katılımcıya yönelttiği; “Akademik başarıları din eğitimlerinin hep önünde miydi?” sorusuna katılımcının, akademik başarıları din eğitimlerinin önündeydi cevabını vermesi, din eğitimi ile akademik başarı arasındaki ilişkiyi anlamak açısından önem arz etmektedir.

“Ebeveynlerin Çocukların Din Eğitiminde Yüklendiği Sorumluluk” başlığı ise; “Sorumluluğun Eşit Biçimde Paylaşılan Aileler” ve “Sorumluluğun Eşit Biçimde Paylaşılmadığı Aileler” olmak üzere iki temel kısma ayrılmıştır. “Sorumluluğun Eşit Paylaşıldığı Aileler” adlı başlık sonunda Ayşegül Gün; anne ile babanın çocukların din eğitiminde farklı alanlarda etkinliklerinin arttığını ifade etmiştir (s.130) “Sorumluluğun Eşit Paylaşılmadığı Aileler” bölümünde ise; katılımcıların çoğunda din eğitimiyle ilgili sorumluluğun büyük oranda anneye devredildiğini dile getirmiş ve din eğitiminde annenin aktif rol almasını önemli bulmuştur. Aynı zamanda tüm sorumluluğun anneye devredilmesinin beraberinde birçok problemi de getireceğini ifade etmiş fakat bu problemlere değinmemiştir. (s.136) Ayşegül Gün, babanın çocuğun din eğitiminde anneden daha aktif bir rol aldığını; özellikle babanın dinî bilgisinin daha fazla olduğu, her iki ebeveynin de çalıştığı durumlar ile çocuğun erkek olduğu durumlarda bu durumun daha belirgin olduğu kanısına varması dikkat çekicidir.

“Ebeveynlerin Evde Manevi Bir Atmosfer Oluşturması” başlığı bağlamında ailelere “Evde çocuklar için dinî-manevi bir ortam oluşturma çabanız var mı? Varsa bunun için neler yapıyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. (s.143) Verilen cevaplar manevi atmosfer oluşturmak için çaba gösterenler ve göstermeyenler olarak ikiye ayrılmıştır. Çaba gösteren katılımcıların özellikle kandil geceleri veya Ramazan ayı gibi özel zamanları din eğitimi için fırsat bilerek geleneksel usullerle çocuklara manevî bir atmosfer oluşturma çabası içinde olduklarını belirtmiş veya sosyal medya üzerinden Hatice Kübra Tongar gibi toplumsal meseleleri eleştiren ve güncel tartışmalara değinen yazarları takip ettiklerini ve bu yazarların eserlerini okuduklarını dile getiren katılımcıların modern usullerle evde manevi atmosfer oluşturmaya çalıştıklarını belirtmiştir.

“Ebeveynlerin Çocuğun Din Eğitimine Dair Kendilerini Geliştirme Çabaları” başlığı altında “Çocuğunuza daha iyi bir din eğitimi vermek için kendinizi geliştirme yönünde bir çabanız var mı? Varsa ne tür bir çalışma olduğunu belirtir misiniz?” şeklinde bir soru yöneltilmiş (s.154) katılımcılar, kendilerini geliştirme çabası içinde olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Aynı şekilde Ayşegül Gün; katılımcıların daha çok kitap okuyarak, internetten araştırma yaparak, çevresinden yardım alarak, çeşitli organizasyonlara katılarak kendilerini geliştirmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.

“Ebeveynlerin Çocukların Din Eğitiminde Odaklandığı İçerik” başlığını ise; bütüncül bakış açısına sahip olanlar ve olmayanlar (inanç, ibadet veya ahlak konularından birine ağırlık verenler) olarak ikiye ayırmıştır. Bölüm sonunda Ayşegül Gün, ailelerin, çocuklarının dinî gelişiminde inanç, ibadet ve ahlak gelişimini büyük oranda önemsedikleri fakat ahlakî gelişimin diğerlerinden bir adım öne çıktığını, yine aynı şekilde çocukların inanç ve ibadet esaslarını bilmesi ve buna uygun davranışlar sergilemesinin ailenin aldığı din eğitimine göre farklılaştığına dair tespitlerini dile getirmiştir.

“Ebeveynlerin Din Eğitiminde Yöntemler” başlığı altında katılımcıların çocuklarına din eğitimi verirken birçok farklı yöntem uyguladığını ifade ettiklerini görmekteyiz. Bu yöntemler ise; telkinde bulunmak, birlikte ibadet etmek, model olmak, gündelik hayatın içinde mesajlar vermek, hikaye anlatmak, ödüllendirmek, cezalandırmak, korkutmak, geri çekilmek, kolaylaştırmak, birlikte eğitici yayınları takip etmektir. Her bir yöntem, çocuğun yaşına, gelişim düzeyine, ailenin dinî tutum ve değerlerine, çevresel faktörlere ve bireysel

farklılıklara bağı olarak değişiklik gösterir. Ebeveynlerin bu yöntemleri seçerken çocukların ihtiyaçlarına ve özelliklerine uygun olarak seçmesi gerekmektedir.

“Ebeveynlerin Din Eğitimi Veren Kişi veya Kurumlara İlişkin Görüşleri” başlığıyla katılımcılara; “Çocuğunuzun hangi kişi ya da kurumlardan din eğitimi almasını istersiniz? Niçin?” sorusu sorulmuş ve katılımcılar bu soruya örgün, yaygın din eğitimi kurumları ve kişilere yönelik görüşleriyle cevap vermiştir. Bazı katılımcılar; 4-6 yaş Kur’an kursundaki hocaların bilgi açısından yeterli olduklarını ama üslup konusunda daha farklı olmaları gerektiğini dile getirerek bu kurumlardaki bazı hocaların yeterli pedagojik formasyon bilgisine sahip olmadıklarını ifade etmiştir. (s.212) Bazı katılımcılar ise DKAB derslerine eleştiriler yöneltmiştir. Genel itibariyle bu dersin konularının yüzeysel oluşu, programın yoğun olmayışı ve uygulamaya dönük çalışmaların olmaması yöneltelen eleştirilerden bazılarıdır.

“Ebeveynlerin Verdiği Din Eğitime Olumsuz Etki Eden Hususlar” başlığı altında; yazar, ebeveyn tutumu, arkadaş çevresi, televizyon, bilgisayar oyunları, internet, dindar çevrelerde yaşanan olumsuzluklar, sosyokültürel çevre, dünyevileşme ve çocuğun mizacını, çocuğun gelişim döneminde din eğitime olumsuz etki eden unsurlar arasında saymaktadır. Yazarın kitapta olumsuz hususlara yer vermesi konunun dengeli bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır.

“Ebeveynlerin Din Eğitimindeki Pişmanlıkları” başlığı altında katılımcılara “Çocuğunuzun din eğitimiyle ilgili olarak yanlış yaptığımız uygulamalar oldu mu?” sorusu yöneltilmiş (s. 265) katılımcılar bu soruya; yeterli bir din eğitimi verememek, ısrarcı olmamak, iyi bir model olamamak, din eğitiminde sert bir tutum sergilemek, yaş seviyesinin üstünde bilgiler vermek gibi pişmanlıkları olduklarını belirtmişlerdir.

Son olarak “Ebeveynlerin Çocuklarının Daha İyi Bir Din Eğitimi Alabilmesi İçin Beklentileri” başlıklı bölümde ise; katılımcıların beklentilerine yer verilmiştir. Bu beklentiler arasında; “Örgün din eğitimi faaliyetlerinin daha nitelikli hale getirilmesi” ile DKAB dersine dair olumlu-olumsuz görüşlere yer verilmiştir. Diğer beklentiler arasında; yaygın din eğitimi faaliyetlerinin daha nitelikli hale getirilmesi, ahlak eğitimine ağırlık verilmesi, sosyal medya içeriklerine sansür uygulanması, yapılan din eğitimi faaliyetlerine dair bilgilendirilmeleri, din eğitimi konusunda bilinçlendirilmeleri ve kurumlar arasında iş birliğinin olması yer almaktadır.

Ayşegül Gün, ikinci bölümü genel olarak katılımcılara yöneltelen soru bağlamında pek çok alt başlığa ayırmış ve genel olarak; ebeveyn tutumları, örgün din eğitimi, yaygın din eğitimi, sosyal medya ve çevrenin çocukların din eğitimi üzerindeki etkisine yönelik katılımcılara sorular yöneltmiş ve bu sorulara verilen olumlu-olumsuz cevaplar etrafında kendisi de fikirlerini beyan etmiştir. Ayşegül Gün’ün katılımcılardan aldığı olumlu ve olumsuz geri bildirimler çerçevesinde kendi görüşlerini de paylaşması, okuyucuya farklı perspektifler sunmasının yanında bu çalışmanın kapsamlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç bölümünde, katılımcılar genel olarak değerlendirilmiş ve katılımcılarla birlikte günümüz aileleri de karşılaştırılmıştır. Ayşegül Gün, yaşanan problemlerden bahsetmiş ve ebeveynlere ihtiyaca yönelik önerilerde bulunmuştur. Aynı zamanda Ayşegül Gün, ebeveynlerin din eğitiminde bütüncül bir bakış açısıyla inanç, ibadet ve ahlak konularına eşit şekilde önem verdiğini fakat kalan kısmın büyük bölümünün “ahlak” eğitimini öncelediğini ifade etmiş ve ibadetlerin geri plana atılması, ibadet alışkanlığının kazandırılmasını

güçleştiren bir problem olduğuna değinmiştir. Bu probleme okuyucuları düşündürecek “Bu durum ibadetlerin fonksiyonları konusundaki bilgi eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir mi?” tarzında soru yöneltmiştir. Bölüm sonuna doğru yazar, kendi çalışmasının bulgularını tüm ailelere genelleştirmenin doğru olmadığını bundan dolayı daha sağlıklı yönlendirmeler için aile içi ilişkiler ve buna etki eden diğer dinamikleri anlamaya yönelik çalışmaların artırılması gerektiğini ifade etmiştir (s.308) O, bu önerisiyle bu alanda çalışma yapanlara veya yapmak isteyenlere de yol göstermektedir.

Sonuç olarak *Çocukların Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumları* kitabında, bazı cümlelerin uzun olması kitabın akıcılığını zorlaştırdığı, bunun da zaman zaman kitabı sıkıcı hale getirdiği ifade edilebilir. Aynı zamanda kitapta az da olsa yazım yanlışları, ek fazlalıklarının mevcut olduğu da söylenebilir. Bununla birlikte, Ayşegül Gün’ün katılımcıların görüşlerini belirtirken cümleleri direkt aldığı gibi yazması bazı katılımcıların devrik konuşması ya da yüklemi olmayan cümle kurma gibi sorunlar kitabın bazı bölümlerini anlaşılabilir kılmaktadır. Bunun yerine katılımcıların görüşlerinin cümle yapısı bakımından düzeltilip okuyuculara sunulması kitabı daha anlaşılır bir hale getirecektir. Genel anlamda Ayşegül Gün’ün, kendi düşüncelerini aktardığında kullandığı üslubun anlaşılması kolay olmasına rağmen katılımcıların fikirlerine yer verdiğinde; aynı şeyi katılımcıların cümleleri için söylemek mümkün değildir. Bu sebeple katılımcıların görüşleri okunurken kitap zaman zaman anlaşılabilir hal almıştır.

Kitabın konusu ise; kapsamlı bir araştırma olduğundan çağımız için güncel ve hayati bir öneme sahiptir. Yazarın, kitabın giriş bölümünde yer verdiği problemlere kitap genel olarak cevap verir niteliktedir. Aynı zamanda Ayşegül Gün’ün her bölümde katılımcıları iki kategoriye ayırıp detaylı bir şekilde değerlendirmesi çalışmayı bu alanda yapılan çalışmalardan farklı kılacak niteliktedir. Kitap, çocukların din eğitimde ebeveyn tutumlarını çeşitli alt başlıklar altında detaylandırarak okuyucuya kapsamlı bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla literatüre önemli bir katkı sağlamakta ve okuyuculara önemli bir referans kaynağı oluşturmaktadır.

Başvuru: 16.12.2023

Kabul: 21.06.2024

OnlineFirst: 30.06.2024

DOI: 10.37344/talim.2024.56

Copyright @ 2024 • ÖNDER

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/talim>

e-ISSN: 2630-5887

Haziran 2024 • 8(1) • 68-71

Mustafa Köylü/Cemil Oruç, *Gençlik Dönemi Din Eğitimi*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023, 276 sayfa, ISBN: 9786253970079

İpek Hasancık¹

Gençlik, din ve maneviyat. Bu kavramlar çokça tartışılan, gündemden düşmeyen, uzmanlardan öğrenmeye en çok ihtiyaç duyduğumuz kavramlardandır. Günümüzün belki de en önemli konularından birine dönüşen bu kavramlar *Gençlik Dönemi Din Eğitimi* kitabında çok yönlü bir şekilde ele alınmıştır. Din Eğitimi alanının önemli isimlerinden Prof. Dr. Mustafa Köylü ve Prof. Dr. Cemil Oruç tarafından kaleme alınan eser, yine aynı yazarların hazırlamış olduğu *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi* adlı kitabın devamı niteliğindedir. Yazarlardan Prof. Dr. Mustafa Köylü daha önce de gelişim dönemlerine göre din eğitimi konusunda pek çok akademik çalışma yapmıştır. Prof. Dr. Cemil Oruç ise daha çok çocukluk dönemi din eğitimi üzerine çalışmalar yapmıştır. İki akademisyenin de ortak çalışma alanları olan bir konuda güçlerini birleştirerek kuşatıcı bir eser ortaya koyduklarını söylemek mümkündür. Akademik çalışmalarını referans alan ve geniş literatür taraması ile oluşturulan bu eser, okuyucuya pedagojik ve gelişimsel bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Akademik üslubun hâkim olması kitabın dilini ağırlaştırmamış, sade ve açık bir anlatım ortaya konulmuştur. Bu sayede eser, önsözde yazarların da belirttiği üzere kendisini eğitimci olarak tanımlayan herkesin istifadesine sunulmuştur.

Önsöz ve giriş bölümü ile başlayan kitap, “Gençlik Dönemi Gelişim Özellikleri”, “Gençlik Dönemi Dini ve Manevi Gelişimi”, “Gençlik Dönemi Dini Tasavvur ve Tecrübe Gelişimi”, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi: Model ve İlkeler” olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler de kendi içerisinde sistematik bir şekilde alt başlıklara ayrılarak düzenli bir yapı oluşturulmuştur. Sonuç ve kaynakçanın ardından yazarların özgeçmişi ile kitap son bulmaktadır.

Her bölümün başında o bölümle ilgili önemli isimlerden birer alıntı yahut konuyla alakalı bir ayete yer verilmesi okurun ilgisini kitaba toplamak açısından faydalı bir yöntem olmuştur. İlk bölüm içeriğiyle de uyumlu olarak bir gelişim psikoloğu olan Anna Freud’dan bir alıntı ile başlamıştır. İkinci bölüm Jeffery Jensen Arnet’ten bir alıntıyla başlarken üçüncü bölüm Kasas suresi 70. ayetle başlamıştır. Dördüncü ve son bölüm diğer bölümlerden farklı olarak Gazzali ve Eva Norland’dan olmak üzere iki alıntıyla başlamıştır.

Kitapta tablo ve grafiklere yer verilmemiş olması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir ancak sıklıkla konuların maddeler halinde sunulması yöntemi izlenerek bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. İçerik görsellerle desteklenmemiştir ancak hitap edilen kitle dikkate alınca bu çok da büyük bir eksiklik olarak

¹ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi, Email: ipek.hasancik@gmail.com, ORCID: 0009-0004-7421-1369.

görülmemektedir. İçerik sistematik bir şekilde düzenlenmiştir. Konular açıklanırken yapılan kategorizasyonlar zihninde bir şema oluşturması açısından okura kolaylık sağlamaktadır.

Kitapta ele alınan konular tespit mahiyetinde kalmamış; olası sorunlar, bu sorunların sebepleri ve çözüm önerileri de beraberinde verilerek eser işlevsel bir hale getirilmiştir. Kitabın hedef kitlesini eğitimcilerin oluşturduğunu düşünürsek bu özelliğin eseri amacına ulaştırabilecek güçlü bir yönü olduğunu söyleyebiliriz. Konuların son paragrafları genelde yazarların hem konuyu özetlediği hem de kendi görüşlerini ifade ettikleri bir değerlendirme olarak tasarlanmıştır. Bu da okurun zihninde konuları toparlayarak ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Bölüm başlarında yer verilen alıntılarının haricinde kitabın içinde de yer yer karşılaştığımız Shakespeare, Kant, Rousseau, Âmin Maalouf gibi isimlerden yapılan alıntılar anlatımı zenginleştirmiştir. Alıntılarının genelde Batılı düşünürlerden yapılmış olması sebebiyle gözlerin İslam düşünürlerini aradığını da söylememiz gerekir.

İlk bölümde gençlik döneminin gelişimsel özellikleri konu edilmiştir. Bilindiği üzere gelişim bir bütündür ve eğitim, ilgili kitlenin gelişim özelliklerinden bağımsız bir şekilde değerlendirilemez. İhtiyaçların analizi, hedeflerin belirlenmesi, içeriklerin oluşturulması kısacası eğitimi ilgilendiren her şey doğrudan gelişim özellikleri ile ilişkilidir. Girizgâh mahiyetinde olan bu ilk bölümde gençlik dönemi gelişimi; biyolojik, bilişsel, psikososyal ve ahlaki olmak üzere çok yönlü şekilde ele alınmıştır. Bölümün bu şekilde hazırlanmış olması eğitimi hedeflenen muhatap kitlenin tanınması açısından büyük önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu bölümde işlenen konular ileride ele alınacak meselelerin anlaşılması için de gerekli zemini oluşturması açısından faydalı olmuştur.

İkinci bölümde konu din ve manevi gelişime gelmiştir. Burada öncelikle bilimsel çevrelerin din ve maneviyata karşı bakışları ve zamanla değişen tutumlar konu edilmiştir. Tespitler yalnızca olgu olarak sunulmamış aynı zamanda üzerinde analizler yapılarak açıklanmıştır. Bu durum meseleyi daha anlaşılır kılmıştır. Bölümün devamında üç temel dini ve manevi gelişim paradigması olarak belirlenen “olgunlaşma, başa çıkma ve mükemmelleşme” üzerinden dini ve manevi gelişim hakkında yapılan çalışmalar ve bulguları ele alınmıştır.

“Gençlik, Din ve Maneviyat” başlığı altında ise gençlerde dini ve manevi gelişim incelenmiştir. Burada ergenlik döneminde geliştiği kabul edilen soyut düşünce, başarılı kimlik statüsü, sağlıklı beden imgesinin etkili olduğu gibi içerisinde bulunulan çağın da dini ve manevi gelişimi etkilediğinden bahsedilmiştir. Dolayısıyla pek çok faktörün etkili olduğu ve bu yüzden de kolayca öngörülemeyen bir süreçten söz edildiğine dikkat çekilmiştir. Din ve maneviyat konusunda yapılan birçok çalışmanın bulgularına yer verildikten sonra bu bulgular üzerinden gençlerin dini ve manevi yönelişleri: “Gençlerin büyük bir kısmı kendilerini hem dini hem de manevi eğilimli olarak görmektedir”, “Gençlerin bir kısmı kurumsal dini yapıları reddedip daha manevi yöneliş göstermektedir”, “Din ve maneviyat, çok yönlü bir nitelik gösterir”, “Gençler kurtarıcı bir din ve maneviyat fikrine sahiptirler” başlıkları altında incelenmiştir.

İkinci bölümün bir diğer alt başlığı olan “Dini ve Manevi Gelişim Özellikleri” de kendi içerisinde “olgun dindarlık arayışı, anlam arayışı, bireysel dini yönelim, soyut dini düşünce yönelimi, evrensel inanç yönelimi” şeklinde alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Bu alt başlıklar modern dönemde dini gelişim üzerine yapılan

bilimsel çalışmaların sonuçları esas alınarak düzenlenmiş ve işlenmiştir. Bölümde son olarak dini ve manevi gelişimle doğrudan ilgili olan dini şüphe, ruh sağlığı, bağlanma, cinsellik, bağımlılık, dini istismar ve aşırılıklar konu edilerek dini ve manevi gelişimin kapsamlı bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde kaynağını çocukluk döneminden alan ergenlikte ise hızlı bir gelişim gösteren dini tasavvur ve tecrübe gelişimi Allah tasavvuru merkeze alınarak incelemiştir. Bunun sebebi ise dini duygu ve düşünce gelişiminin Allah tasavvuru etrafında gelişmesi olarak gösterilmiştir. Bölüm kendi içinde “dini tasavvur gelişimi” ve “dini tecrübe gelişimi” olarak ikiye ayrılmıştır. Dini tasavvur gelişiminde Allah tasavvuru ve kader tasavvuru incelenmiştir. Önce Kur’an’da ve ergenlerde Allah tasavvuru ortaya konmuş, daha sonra yaş aralıklarına göre Allah tasavvuru gelişimi incelenmiştir. “İnanç Eğitimi” başlığı altında ise gençlerde Allah tasavvurunu etkileyen ve bu konuda yapılması gerekenlerle ilgili temel ilkelere yer verilmiştir. Bu ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz: “Allah, insanın tasavvur alanı dışındadır.”, “Allah tasavvuru, uygulanan disiplin yöntemlerine göre şekillenir.”, “Çok yönlü konuşmalar gerçekleştirilmelidir.”

“Kader Tasavvuru” başlığı altında ise önce İslam’da kader kavramı Kur’an’dan ayetler ışığında açıklanmış, daha sonra ise İslam tarihinde ortaya çıkan çeşitli kader tasavvurlarından bahsedilmiştir. “Kader Eğitimi” başlığı altında bu önemli konunun Kur’an’ın da yol göstericiliğiyle nasıl anlaşılması ve anlatılması gerektiği üzerinde durulmuştur. “Dini Tecrübe Gelişimi” başlığında ise dua, ibadet ve ölüm kavramları incelenmiştir. Bu kavramları incelemeye İslam’daki yerlerine temas edilerek başlanmıştır. Daha sonra ise kavramlar gelişimsel açıdan yaş aralıklarına göre ele alınmıştır. Son olarak bu kavramların eğitimi verilirken dikkat edilmesi gereken hususlara değinilmiştir. Diğer bölümlerden farklı olarak ölüm kısmında ölümle ilgili bazı güncel problemler olarak “ölümün yaşlılığa indirgenmesi, ölüm mekânının değişmesi, insan yaşamının kontrol altına alınması, hayata bakışın değişmesi, ölümün yadsınması ve görmezden gelinmesi” konularının tartışıldığı bir alt başlığa daha yer verilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde günümüz dünyasında hayatın tamamına yayılan birçok problemin çözümü adına ortaya konmuş, gençleri merkeze alan bazı çağdaş din eğitimi modelleri incelenmiştir. Bunlar; dostluk modeli, özgürlükçü model, hermenötik model ve manevi farkındalık modelidir. Modeller verilirken sadece aktarmakla yetinilmemiş aynı zamanda bu modeller İslami zemine uyarlanmıştır. Gençlik dönemi din eğitimi hem bilimin hem de teolojinin verilerinden hareketle, sistematik bir bakış açısıyla gerçekleştirilmesi gereken bilimsel bir faaliyettir. Din eğitiminde özellikle gençlik söz konusu olduğunda bazı temel ilkeleri göz önünde bulundurmak gerekir. Bu ilkeler; öğrenme alanlarını bütünleştirmek, gençlerle teoloji geliştirmek, kutsal ile anlam kazanmak, hizmet temelli öğrenmeyi teşvik etmek, manevi gelişimi desteklemek şeklinde sıralanmış ve açıklanmıştır.

Kitap baştan sona ele alındığında dipnotların uzunca yer tuttuğu görülmektedir. Bu durumun anlatımı zenginleştirmek açısından faydalı olduğu söylenebilir. Ele alınan konular tabiatı gereği iç içe olduğundan yer yer tekrara düşüldüğü görülmektedir. Kitabın dilinin genel anlamda sade ve anlaşılır olmasına karşın sıklıkla kullanılan ve muhtemelen çokça kişinin bilmediği alturistik kavramı dipnotlarda dahi açıklanmamıştır. Kitapta birkaç yazım yanlışı göze çarpsa da ilk basım olması hasebiyle bu durum normal karşılanabilir. Kitapta kullanılan mealler için kaynak belirtilmemiştir. Bu durum meallerin yazarlara ait olduğunu

düşündürse de bu hususun dipnotlarda ya da giriş kısmında belirtilmemiş olması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Son bir değerlendirme yapmamız gerekirse din eğitimi alanının önemli isimlerinden olan Prof. Dr. Mustafa Köylü ve Prof. Dr. Cemil Oruç tarafından kaleme alınan *Gençlik Dönemi Din Eğitimi* adlı eserin konuya dair yazılan diğer kitapların arasından bütüncül ve kapsayıcı oluşu, uygulanabilir ve gerçekçi önerileriyle öne çıktığını görmekteyiz. Hedef kitlesi olan eğitimcilere güzel bir yol gösterici olduğunu da söylememiz gerekir. Hem akademik kaynaklara yaslanıp hem sade ve açık bir dil oluşturmak yazarların alandaki ustalığı ve yazımdaki maharetlerini gözler önüne sermektedir.

Kitap boyu gözetilen sistematik yaklaşım sayesinde yazarların önsözde de belirtmiş olduğu gençlik dönemi din eğitimine pedagojik ve gelişimsel bir bakış açısı kazandırma hedefine de ulaşıldığını ifade edebiliriz. Kitabın daha da iyi anlaşılması adına yine aynı yazarlar tarafından kaleme alınan serinin ilk kitabı *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi* adlı eseri okumak faydalı olacaktır.